

E-ISSN:2547-9865

ISSN:2602-3520

BARTIN BARTIN
ÜNİVERSİTESİ UNIVERSITY

Edebiyat Fakültesi Dergisi Journal of Faculty of Letters

Bartın Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi

Bartın University
Journal of Faculty of Letters

ISSN: 2602-3520
E-ISSN: 2547-9865

Cilt/Volume: 4 Sayı/Number: 2
Aralık/December 2019

BARTIN

Bartın Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
ISSN: 2602-3520
E-ISSN: 2547-9865
Cilt: 4, Sayı: 2
Aralık 2019
BARTIN – TÜRKİYE

Bartın University
Journal of Faculty of Letters
ISSN: 2602-3520
E-ISSN: 2547-9865
Volume: 4, Number: 2
December 2019
BARTIN – TURKEY

Sahibi / Owner

Bartın Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Orhan UZUN (Rektör)

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Aslı YAZICI

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Doç. Dr. Macit BALIK
Doç. Dr. Üyesi Haluk ÖNER
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül ÇIVGIN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ
Doç. Dr. Alsou KAMALIEVA
Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ŞİMŞEK
Dr. Öğr. Üyesi Gülay KARAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜNEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Murat KELİKLİ
Dr. Öğr. Üyesi Fethi NAS
Dr. Öğr. Üyesi Temel Alper KARSLI
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cem ODACIOĞLU

Ön İnceleme ve İletişim / Pre-evaluation and Communication

Arş. Gör. Alp Eren DEMİRKAYA
Arş. Gör. Müzeyyen SAĞLAM GÜMÜŞ
Arş. Gör. Fahriye YARAŞ
(edebiyatdergi@bartin.edu.tr)

Yabancı Dil Danışmanı / Foreign Language Adviser

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cem ODACIOĞLU

Dizgi / Composition

Dr. Öğr. Üyesi Can ŞEN

Kapak Tasarımı / Cover Design

Öğr. Gör. Dr. Mustafa FİDAN

Adres / Adress

Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 74100 Bartın-TÜRKİYE
e-mail: edebiyatdergi@bartin.edu.tr
Telefon / Phone: (0378) 223 54 77 / 223 54 86

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE	(Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma AÇIK	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Bâki ASILTÜRK	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Bedrettin AYTAÇ	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahaddin BEKKİ	(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Arif BİLGİN	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Nergis BİRAY	(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ	(Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ	(Bitlis Eren Üniversitesi)
Prof. Dr. Abide DOĞAN	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Halûk Harun DUMAN	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir DÜNDAR	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı Mustafa ERAVCI	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan ERDEM	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa GENÇER	(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfullah KARA	(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi KARADEMİR	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Balkiya KASSYM	(Abay Kazak Millî Pedagoji Üni. – Kazakistan)
Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK	(Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER	(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah KÖK	(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin MACİT	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT	(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Smagulova K. NURGAZIKIZI	(El-Farabi Kazak Devlet Üni. – Kazakistan)
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin ÖZARSLAN	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk ÖZDAĞ	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK	(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan POYRAZ	(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilal SAMBUR	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mete TAŞLIOVA	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TEMİZEL	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Funda TOPRAK	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Faruk TOPRAK	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksandr TSOI	(Lodz Üniversitesi – Polonya)
Prof. Dr. Salih TUR	(Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal TUZCU	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah UÇMAN	(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema UĞURCAN	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	(Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Aslı YAZICI	(Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat YAZICI	(Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Talip YILDIRIM	(Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Derya ADALAR SUBAŞI	(Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN	(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet AKKAYA	(Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Münire Kevser BAŞ	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüdayar CİHAN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ensar ÇETİN	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe DEMİR	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Necdet DEMİRCİ	(Kerkük Üniversitesi-Irak)
Doç. Dr. Mitat DURMUŞ	(Kars Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman DÜZGÜN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet EFİLOĞLU	(Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ELMALI	(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Öztürk EMİROĞLU	(Varşova Üniversitesi-Polonya)
Doç. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA	(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Selma GÜLSEVİN	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Mesut GÜN	(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Galip GÜNER	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülsemin HAZER	(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Akartürk KARAHAN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Galina MİSKİNİENE	(Vilnius Üniversitesi-Litvanya)
Doç. Dr. Bilge Özkan NALBANT	(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK	(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. İsa SARI	(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Barış SARIKÖSE	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Berdi SARIYEV	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Emin ŞEN	(Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel ÜST ERDEM	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden YALÇINKAYA ALKAR	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Habibe YAZICI ERSOY	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Ethem ARIOĞLU	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan AYDIN	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erol KUYMA	(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serpil SOYDAN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Emel KOŞAR	(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Yenal ÜNAL	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN	(Sinop Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ	(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çelik EKMEKÇİ	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mahmud KADDUM	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif KARA	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sevim KARABELA ŞERMET	(Sinop Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mohamed Rızk E. A. SHOEIR	(Hitit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Can ŞEN	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selda UYGUR GÜRBÜZ	(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Resul YAVUZ	(Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kerim Can YAZGÜNOĞLU	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Huri YİĞİT	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayımlanan makaleler Yayın Kurulu'nun izni olmadan aynen veya kısmen yayımlanamaz. Yayımlanan yazı ve makalelerin içeriği ile ilgili tüm sorumluluk yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Editörden	1
Hatice ŞEN – Doç. Dr. Macit BALIK Yiğit Bener'in <i>Öteki Kâbuslar</i> 'ına Psikanalitik Bir Yaklaşım	3
Dr. Hüseyin GÜNARSLAN İngiliz Kolonisi Kenya'nın Bağımsızlık Mücadelesi: Mau Mau Hareketi	15
Arş. Gör. Zeynep ÖZKANLI Abbâs Mahmûd El - 'Akkâd'ın Güzellik Anlayışı	33
Özdemir CENGİZ Azerbaycan Türkçesinin Söz Varlığında Renk Adları ve Yüklendikleri Anlamlar	45
Kevser DEMİR Hafızlık Eğitimi Almış Bireylerin Benlik Saygısı Üzerine Nitel Bir Çalışma	79
Şeyma ŞAHİNKAYA Sezai Karakoç'un Piyeslerinde Anlatıcı Kullanımı Üzerine Bir İnceleme	103
Emre GÜL Bartınlı Şair Hasan Bayrı'nın Hayatı ve Edebî Kişiliği	109
Yayın İlkeleri	115

Bartın Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
ISSN: 2602-3520
E-ISSN: 2547-9865
Cilt: 4, Sayı: 2
Aralık 2019
BARTIN – TÜRKİYE

Bartın University
Journal of Faculty of Letters
ISSN: 2602-3520
E-ISSN: 2547-9865
Volume: 4, Number: 2
December 2019
BARTIN – TURKEY

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin 4. cilt 2. sayısını sizlerle buluşturmaktan mutluluk duyuyoruz. Dergimizin bu sayısında Dil ve Edebiyat alanlarından beş, Tarih alanından bir ve Psikoloji alanından bir makale olmak üzere toplamda yedi makale ile siz değerli okurlarımızla buluşuyoruz. Bu sayımızın Dil ve Edebiyat alanlarındaki ilk makalesinde Hatice Şen ve Macit Balık, Yiğit Bener'in ilk hikâye kitabı olan *Öteki Kabuslar*'ı psikanalitik edebiyat kuramı ışığında inceliyorlar. Zeynep Özkanlı, makalesinde 20. yüzyıl Mısır Arap edebiyatının önemli isimlerinden Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'ın güzellik anlayışını irdeliyor. Bunun ardından gelen makalemizde Özdemir Cengiz, Azerbaycan Türkçesindeki renk adlarını anlam incelikleriyle birlikte değerlendiriyor. Dergimizin bir diğer makalesinde Şeyma Şahinkaya, Sezai Karakoç'un üzerinde çok durulmayan tiyatro yazarlığına eğiliyor ve piyeslerindeki anlatıcı unsurunu inceliyor. Dil ve Edebiyat alanlarındaki son makalede ise Emre Gül, Bartınlı şair Hasan Bayrı'nın hayatını ve edebî kişiliğini özellikle şairin yakınlarıyla yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgiler ışında ortaya koymaya çalışıyor. Tarih alanındaki tek makalemizde Hüseyin Günarlan, İngiltere'nin eski sömürgelerinden birisi olan Kenya'daki bağımsızlık mücadelesini ele alıyor. Psikoloji alanındaki makalemizdeyse Kevser Demir, hafızlık eğitimi alan bireylerin benlik saygılarını nitel bir metotla irdeliyor.

Yeni sayımızı sizlere sunarken tüm yayın ekibimize, yazar ve hakemlerimize katkılarından ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Aslı YAZICI
Editör

YİĞİT BENER'İN ÖTEKİ KÂBUSLAR'INA PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Hatice ŞEN* - Macit BALIK**

ÖZ

Türk edebiyatında çeviri eserleriyle ve dergilerde yayımlanan öyküleriyle tanınmaya başlayan Yiğit Bener (d. 1958), iki binli yıllardan sonra öykü ve romanlarını yayımlamaya başlar. Erhan Bener'in oğlu olmanın ötesinde yazdığı öykülerde kullandığı farklı anlatım teknikleri ve alegorilerle oluşturduğu atmosferin sıra dışı oluşuyla dikkat çeker. İlk öykü kitabı olan *Öteki Kâbuslar* (2009), fabllarda, anonim anlatıların olanaklarından yararlanan modernist kurgularda, Geroge Orwell'dan Kafka'ya kadar batılı birçok yazarda görülen "hayvan" figürlerinin işlevsel kılınarak toplumsal eleştiri yapılmasına benzer bir şekilde kurgulanan öykülerden oluşur.

Bener, çeşitli hayvanlar üzerinden toplumun eksik ve yanlışlarını, nefreti, ölümün meşrulaştırılmasını ve 'ötekileşmeyi' anlatır. Aynı zamanda yazarın otobiyografik belleği, gözlem gücü, tanıklıkları ve deneyimleri de eserde yer alan öykülerin oluşumuna kaynaklık eder. Hem bireysel hem de toplumsal sorunlara değinerek görülmeyen ya da görmezden gelinen problemleri gözler önüne sermeye çalışır. Gerek öz yaşamında izler taşıması gerekse öykü kişilerinin psikolojik derinliğe sahip olması ve ayrıca hayvan figürlerinin sıkça kullanılması, psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Bu çalışmada özellikle hayvan karakterlere yüklenen işlev ve derin yapıda yer verilen göndermeler, toplumsal ve bireysel bilinçaltına yapılan vurgu ortaya çıkarılacak, göstergelerin toplumsal eleştiriye nasıl evrildiği sorunsalı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yiğit Bener, *Öteki Kâbuslar*, psikanalitik edebiyat kuramı, hayvan karakterler.

A PSYCHOANALYTIC APPROACH ON YİĞİT BENER'S ÖTEKİ KÂBUSLAR (OTHER NIGHTMARKS)

ABSTRACT

Yiğit Bener (b. 1958), who started to be known for his translation works in Turkish literature and his stories published in magazines, begins publishing stories and novels after two thousand years. Besides being the son of Erhan Bener, he draws attention to the extraordinary atmosphere he creates with the different narrative techniques and allegories he uses in his stories. His first short story book, *Öteki Kâbuslar [Other Nightmares]*(2009), consists of stories constructed in fables in a way similar to social criticism by making the "animal" figures seen in many western writers, from modernist fictions to the use of anonymous narratives, from Geroge Orwell to Kafka.

Bener, describes society's shortcomings and wrongs, hatred, legitimization of death and 'otherness' through various animals. The author's autobiographical memory, powers of observation, testimonies and experiences also refer to the formation of the stories in the work. It tries to expose problems that are not seen or ignored by addressing both individual and social problems. The fact that the story person has psychological depth and also the frequent use of animal figures makes it possible to evaluate within the framework of psychoanalytic literary theory. In this study, references to the function and deep structure attached to animal characters, emphasis on the social and individual subconscious will be revealed, and how indicators evolve into social criticism will be discussed.

Keywords: Yiğit Bener, *Öteki Kâbuslar*, psychoanalytic literary theory, animal characters.

* Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi, senhatice1703@gmail.com ORCID: 0000-0002-6085-6316.

** Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, macitbalik@gmail.com ORCID: 0000-0002-4589-0428.

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan psikanaliz, temelde iki amaca yönelir ve amaçları tanımını meydana getirir. Bu amaçlardan ilki ruhsal problemlere çözüm bulmaktır. İkincisi ise ruhsal yaşama etki eden faktörlerin bilinçli olaylardan çok bilinç dışı olaylarla açıklanmasıdır. Çünkü insanlar yapamadıkları ve dile getiremedikleri olay ve olguları bilinç dışına iterler. Bilinç dışına itilenlerin zaman zaman bilince getirilmeleri kişilere ruhsal ve bedensel açıdan problem yaratır. Bu nedenle on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Freud tarafından bilimleştirilen psikanaliz, bireylerin bilinç dışı duygularını kontrol altına alarak onların ruhsal ve bedensel problemlerine çözüm bulmaya çalışır (Yıldız 2014: 1).

Freud'a göre insan zihni üçe ayrılır. Bunlar: Bilinç (ego), ön bilinç (id) ve bilinç dışı (süper ego)dır. Ön bilinç, ruhsal aletin en ilkel parçasıdır. Kişinin kolayca dile getiremediği, yanlışlıkla ya da alelade bir şekilde dile getirdiğinde ise utanç ve endişe duyduğu bir yapıdır. Kolayca söylenemeyen bu yapılar ön bilinçte saklıdır. Ön bilinçten bilince çıkması ise yalnızca rüya, oyun, büyü, sanat yapıtları ve dil sürçmeleri ile gerçekleşmektedir. (...) bu durum birey ve toplum tarafından hoş karşılanmamakta ve kolayca ortaya çıkmamaktadır (Budak 2009: 14). Moran ise bu konuda, insanların yaşamları boyunca belli isteklerinin olduğunu ancak bu isteklerin toplum gerçekliğine uymadığından ötürü direkt gerçekleştiremediklerini ifade eder. Bu isteklerin ise ancak 'hayal kurma yolu' ile gerçekleştirilebileceğini ancak aşırıya kaçarsa ruh hastalığına yol açacağını dile getirerek Freud'un görüşlerini özetlemektedir (Moran 2018: 151). Göz ardı edilmemesi gereken bir başka düşünce ise insan davranışlarının tamamını "içgüdüsel dürtülerle" ifade edemeyişimizdir. Bu konuyu Arzu Özdemir şu şekilde açıklar:

İnsanın duyu organları vasıtasıyla edindiği algılar da onun davranışlarını biçimlendirmede önemli bir unsur teşkil eder. Bu görüşlerden yola çıkarak bazı psikanalistler, ego'nun görevinin sadece id'den gelen arzulara karşı savunma oluşturmak olmadığını vurgular (Özdemir 2005: 94).

Buraya kadar psikanalitik çerçeveden bakılan insan ruhuna edebiyat çerçevesinden bakılacak olunursa; edebiyat eseri oluşturulurken kullanılan kişiler, zaman, mekân, olay örgüsü vb. yapılar aynı zamanda yeni bir dünya kurar. Kurulan bu dünyayı anlamak, yazarı ve okuyucusunu da anlamaya yardımcı olur. Çünkü yazar, kurduğu dünya ile iç dünyasını ele verir. İnsan ruhunun sembolü ise rüya ve edebi eserdir. Her ikisi de ruhun karanlıklarını açığa çıkarır. Bu nedenle yazarlara yalnız yazdıkları eserlerin türleri ile değil; psikolojik açıyla da bakılmalıdır (Budak 2009: 19). Edebiyat ile psikoloji arasındaki ilişki ise oluşumlarından ötürü birbirlerini etkileyen iki disiplindir. Her ikisi de insan ruhunun gizli ve bariz olgularını göz önüne sermesiyle benzer yollarda ilerlemişlerdir. Psikanalitik edebiyat eleştirisi ise yine Freud tarafından ortaya çıkarılmıştır. Ancak uygulama noktasında yeterince yer almamıştır.

Toplumda yazarlara "sıra dışı bir insan" gözüyle bakılır. Çünkü yazarlar günlük yaşantısı dışında yazmaya başladığı andan itibaren bilinçaltındaki duyguları korkusuzca bilince getirerek cesur bir kahraman görevi üstlenir. Bu yönüyle de yazar, diğer insanlardan pek çok farkla ayrılır (Emre 2009: 321-322). Can Şen'e göre ise bu farklılığın sebeplerinden bazıları da sanatçının malzemesinin soyut olması ve psikolojileridir (Şen 2012: 18). Sonuç olarak edebi eserlerin çözümlenmesinde ve yazardan yola çıkarak eserin kişileri ile yazar-eser ilişkisinin kurulmasında edebiyat psikolojisinin rolü yadsınmaz.

“Öteki” Olmanın “Kâbus”la İlişkisi

Yiğit Bener'in ilk öykü kitabı olan *Öteki Kâbuslar*, genellikle yazarların ilk eserlerinde otobiyografik belleğe sıklıkla başvurduğu ilkesine uygun bir içeriğe sahip olduğu kadar, kolektif hafıza veya toplumsal belleğe ilişkin göndermeleri de ihtiva eder. Her iki durum da psikanalitik edebiyat eleştirisinin ilgi alanına giren göstergelerle yüklü olduğu anlamına gelir. Zira psikanalitik yaklaşım yalnızca bireyin bilinçaltını değil, toplumsal bilinçaltını da ortaya çıkarmaya dönüktür. Sanatçılar Freudyen psikanalizde “gündüz düşü” olarak nitelendirilen sanatsal yaratımlarının, düşlem ve fantazyalarının arka planında yoğun toplumsal göndermelere de yer verirler. Yiğit Bener'in *Öteki Kâbuslar*'ı da hem toplumsal göndermesi olan 'öteki' hem de bilinçaltını ve bastırılmış güdüleri içeren 'kâbus' kavramlarına karşılık verir. Öncelikle yazarın yaşamından izler taşıyan, çektiği sıkıntı ve zorlukları indirgediği “öteki” olma durumunu değerlendirmek gerekir. Bener, eserlerinde genel olarak 'ötekileşmeye', 'ötekileştirmeye', ruhsal ve fiziksel şiddete, eşitsizliğe, ölümün meşrulaştırılmasına, nefrete, düzeni bozan iktidara ve ezen-ezilen ilişkisine geniş yer verir. Ötekileşme / ötekileştirilme unsuru, yazarın tecrübe-eser ilintisiyle ortaya koyduğu bir ifade olarak değerlendirilmelidir. Çünkü yaşamının büyük bir kısmını Türkiye ile Avrupa arasında gidiş geliş şeklinde geçiren Bener, her iki tarafa yönelik bir aidiyet sorunu yaşamıştır. Nereye giderse gitsin geride bıraktığı tarafı daima 'ötekidir'. Türkiye'deyken Fransa'ya 'öteki', Fransa'dayken Türkiye'ye 'ötekidir' (Url-1). Bu minvalde eserine verdiği “Öteki” isminin rastlantısal olmadığı, yazarın biyografik gerçekliğine yaslandığı söylenebilir. Bu durum yazar psikolojisini etkilediği gibi yazdığı öykülerin psikolojik atmosferini de tayin etmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer gösterge ise kitabın ismini oluşturan kelimelerden biri olarak “kâbus”tur. Başlı başına kâbus kelimesinin kullanımı bile esere yönelik psikanalitik eleştiri yapılmasına olanak sağlar. Bunun yanında öykülerin birçoğunun “böcek” motifi üzerinden sağlanan bir tür kâbus anlatımı olması, 'ben' anlatıcı tercihinin ağırlıkta olması gibi hususlar da metinlerin bilinçaltına yoğun göndermelerde bulunduğu işaret eder. Özellikle kâbus ya da diğer bir deyişle endişe düşleri, bastırmaya dönük bir işleve sahiptir. Yazarın anlatıcısına yaptırdığı kâbus anlatımı, Freud'un üç kategoriye (fizyolojik isteklerin gerçekleştirilmesine yönelik üstü örtülmemiş rüyalar, psikolojik isteklerin gerçekleştirildiği üstü örtülmüş rüyalar ve endişe rüyaları) ayırdığı rüyalardan biri olan bedensel gereksinimlerin giderildiği bir rüya olup korkunun temsili olan böcekler aracılığı ile endişe rüyasına dönüşür. Endişe rüyaları da “egoyla uyumsuz bilinçaltı isteklerinin, bilinç alanına sızması ve bu duruma egonun kaygı duygusuyla karşılık vermesi olarak tanımlanabilir. Freud önceleri, kişinin yaşadığı endişe duygusunun bastırma mekanizmasının bir sonucu olduğunu düşünmüşken, sonradan aslında endişenin bastırmaya (repression) yol açtığı kanısına varmıştır” (Cebeci, 2004: 292). Böcek ve tikslenme unsurlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan endişe ve kâbus anlatımı, Bener'in hem kişisel tarihine hem de toplumsal tarih içinde travmaların yaşandığı olaylara dair göstergelerle yüküdür.

Yazarın hareket noktası olarak seçtiği unsurun böcekler olması bir yandan Kafkaesk bir etkilenim olarak kâbusa kapı aralarken bir yandan da çift yapıllı bir anlatım tekniğini ortaya çıkarır. Bu çalışmada ele alınan öykülerin iç içe geçmiş iki hikâye şeklinde yazılması ve bir şekilde birbirlerine bağlanması sözü edilen ikili akışı ortaya çıkarır ve bu yönüyle de anlatımı ilginç kılar. Yazarın hem kullandığı teknik hem de içeriği tayin eden unsurlara dönük önemli bir değerlendirme yapan Oktay Yivli, Bener'in öykülerini akademik bir dikkatle incelediği “Yiğit Bener'den Böcek Öyküleri” adlı makalesiyle öykülerde yer alan hayvan figürlerini “alegori, parçalılık, anlatı düzlemleri, paralel anlatım, etik, sarkazm kavramları çerçevesinde” (Yivli 2017:

69) ele almıştır. Alegorik olarak incelediği “Sokulmak”, “Alaz”, “Deney” ve “Talimat” adlı öyküleri kadın-akrep, çocukluk anıları-Madımak olayı, tıp fakültesi öğrencilerinin yapmış olduğu deney-Mengele'nin deneyi, yazıcı askerin sineklerle mücadelesi-Ermeni sorunu şeklinde ilişkilendirerek incelemiştir. Yivli, eserde yer alan “Başkalaşım” adlı öykünün ayrı bir incelemeyi hak ettiğini söylemiştir. Bu öyküyü, Kafka'nın *Değişim* adlı eserini tersten okuyarak incelemiş olup aynı zamanda öykünün içinde bulunan diğer böceklerin birbirleriyle mücadelelerini insanların kendi aralarındaki mücadelelerine bir gönderme olduğunu ifade etmiştir:

İlkin bağımsız hikâyeler gibi karşımıza çıkan -eğer böyle olsaydı fantastik bir dünyaya gönderme yapacaklardı- ardından bir insan öznesinin kâbusları olduğu anlaşılan -bu sefer ahlaki dünyaya gönderme yapar- bu anlatılar, Balzac gibi bir çeşit insanlık komedyası yaratmayı ister. İnsan dünyasının acımasız ilişkileri, kadına şiddet, güçlünün zayıfı ezmesi, iktidarın kötüye kullanımı, ötekine tahammülsüzlük böylece öyküleştirilir (Yivli 2017: 73).

Yivli bu öyküden yola çıkarak “postmodern bir çağda bile meselesi olan modernist metinlerin üretilmesinin hâlâ mümkün olduğunu” (Yivli 2017: 76) ifade etmiştir.

On altı öyküden oluşan *Öteki Kâbuslar*'ın “Sokulmak”, “Alaz”, “Deney”, “Tablo”, “İstila” ve “Başkalaşım” başlıklı öykülerinde kâbus anlatısının temsilini üstlenen böcekleri işlevselleştirir. Anlatıcı veya öykü kişilerinin böceklere bakış açısından hareketle toplumsal meselelere açılan yazar, tiksintinin veya kâbusun söz konusu olan hayvan figürlerinde değil, kolektif hafızamızda olduğunu anlatma yoluna gider. Burada değerlendirmeye alınacak olan esas unsur ise toplumsal bilinçaltından ziyade bireyin ve dolayısıyla yazarın bilinçaltının sanatsal yaratıma etkisini ortaya çıkarmaktır. Psikanalitik bakış açısına nesnel karşılıklar sağlayan öyküler; her birine bir böcek imgesinin eşlik ettiği çocukluk, ergenlik, yetişkinlik şeklinde kategorilere ayrılabilir.

“Sokulmak”: Ödipal Arzu, Akrep ve Kadın

Öykü, akrep ile memeyi aynı gün gören on beş yaşındaki bir çocuğun ağzından anlatılmaktadır. Her ikisini de ilk defa canlı olarak gören çocuk, meme konusunda gazetelerin magazin sayfalarındaki ve annesinininkileri hariç tutar. Aynı zamanda gözüne takılan akrebi yakalama arzusunu taşır. Öykünün bir paragrafında kadının memelerine takılan bakışlar aracılığıyla cinsel arzulara yer verilirken, diğer paragrafta yine bakışın odaklandığı diğer bir unsur olan akreple ilgili anlatım yer alır. Kadının rahat tavırları, erkeklerle alay edercesine oynaşması ergen yaştaki anlatıcının da dikkatinden kaçmaz. Kendisinin yanında bu kadar rahat olmasını ise aralarındaki yaş farkının verdiği özgüvenle iplerin kadının elinde olmasına ve bu durumdan kadının farkındalığına bağlar. Psikanalitik açıdan çocuğun kadının memesini görür görmez annesinin memesini düşünmesi Freud'un “ödip kompleksini” çağrıştırır. Ödip kompleksi, Freud tarafından oluşturulan erkek çocuklarının annelerine karşı cinsel arzu duyması ve babayı düşman olarak görmesidir (Şenödeyici 2012: 81). Yazarların meydana getirdiği kişilerin bazıları ödipal tavırlarını annelerinin üzerinden başka kadınların üzerine yöneltmişlerdir (Balık 2011: 214). Çocuğun on beş yaşında cinsel dürtülerini annesi üzerinden çekip başka bir kadına ilgi duyması, bakışın odaklandığı diğer bir varlık olarak hayvan (böcek) figürüyle bir araya geldiğinde bilinçaltında yer alan ödipal arzular kaçınılmaz olmaktadır. Erotizmin “bakış” eylemi ile başladığı, bakmak ve görmenin psikanalitik perspektiften bakıldığında erojen ayrıntılar olduğu bilinir. Anlatıcının “...bakmadım dediysem, görmedim demedim! O da zaten göstermekten sakınmıyordu. Yoksa sırtını bile dönmeye zahmet etmeden niye yanımda soyunsun?” (Bener 2012: 18) şeklinde betimlediği ve kendisi için kışkırtıcı olan bu tablo içinde kadının kendi benliğini esir alışı ile takip

ettiği akrebin öykünün sonunda bir vazunun içine hapsedilmesi arasında da bir koşutluk oluşturur.

Anlatıcının bakışını esir alan kadının bu tavrı yalnızca ona değil, çevresindeki tüm erkeklere karşı da aynı şekilde sürdürülmektedir:

Aksine, büyük olasılıkla o fettan ifadesini takınır, cilveli bir edayla uzun saçlarını ensesinde toplayarak, "Çok mu beğendin? Gel daha yakından bak istersen," gibisinden bir laf atardı... Onun tarzı buydu: İnsanlarla oynamayı, oynaşmayı seviyor, özellikle de erkekleri parmağında oynatıyordu (Bener 2012: 18).

Kadının çocuk başta olmak üzere diğer erkeklere karşı takındığı fettan, cilveli ve baştan çıkarıcı tavır, psikanalitik açıdan *nemfomaniyi* çağrıştırmaktadır. Nemfomani, kadınlarda meydana gelen, erkeklerle birlikte olma tutkusudur (Gürel-Muter 2007: 555). Kadının nemfoman tavrı ise birçok erkeği etkilemektedir. Öykünün ilerleyen kısımlarında cam vazunun akrebi içine alarak ters çevrilmesiyle başlayan tutsaklık, ergen-anlatıcının kadına tutsaklığı ile paralel bir şekilde ilerler. Sonunda ise büyük heyecana kapılan anlatıcının söz konusu kadına fiziksel temas sağlamak üzereyken aniden geriye atılmasıyla vazo devrilmiş, akrebin esareti sona ermiştir. Anlatıcının öteki katmanında da anlatıcı, kadının kuşatmasından, istemeyerek de olsa, kurtulmuştur. Böylelikle öykünün anlatıcısının kadınla ve akreple olan hikâyesi peşi sıra ilerleyen paragraflarla ortaya konularak metnin iki farklı öykü şeklinde okunmasına da olanak sağlamıştır. Fakat kurgunun sonunda akrebin kurtulması ile anlatıcının cinsel arzular beslediği kadının etkisinden kurtulması anında ikisinin hikâyesi birleşir ve birleştiği noktada da son bulur.

"Alaz": Çocukluk-Suç ve Toplumsal Bellek

Öteki Kâbuslar'ın dikkat çeken öykülerinden biri de "Alaz"dır. Metinde, başlığına uygun bir şekilde "ateş", "alev", "alaz" gibi göstergeler laytmotif olarak hem anlatıcının otobiyografik belleğinde hem de toplumun ortak hafızasında sıklıkla öne çıkarılır. Öykü, yıllar sonra çocukluğunun geçtiği mahalleye dönen adamın eski anılarını hatırlamasıyla başlar. Bu öyküde de yazar iki olayı sırasıyla paragraf başı yaparak ele almıştır. İlk paragrafta bir çocuğun arkadaş grubuyla naylon torbalara topladıkları çekirgeleri nasıl yaktıklarını anlatırken; ikinci paragrafta tarihte meydana gelen Madımak olayı hatırlatılarak yakılan ve otel yerine açılan kebabçı dükkânına yönelik ironik bir anlatım tutumu tercih edilmiştir. Kimi kısımlarda ironinin güçlü politik eleştirilere dönüştüğü de görülür. Yiğit Bener, bu öyküde de "Sokulmak"takine benzer kurgu tekniği benimser. Ateşin yaptığı çağrışımlarla anlatıcı bir paragrafta çocukken çekirgeleri toplayıp yakmalarına dair hatıralara giderken ani bir şekilde yakın geçmişin önemli hadiselerinden biri olan Madımak katliamına değinir. Böylece biri çocukluğunda, diğeri yakın geçmişinde yaşadığı, tanıklık ettiği iki hadiseyi paralelize ederek aktarır:

Hâlâ unutamadım, donakalıp izlediğim o sahneyi... Alevlere değer değmez eriyen naylon torbayı... Kaçamayan... Önce kanatları tutuşan... Sonra da nar gibi kızaran o çekirgelerin korlanmış görüntüsünü. Hele o kara duman... O cayırtı... O koku... İşte o kokunun zaman aşımı yok. Hiç aklımdan çıkmıyor. Çıkmayacak (Bener 2012: 36-37).

Anlatıcının çocukken yaptığı mahalle kavgaları, taşla kafa yarma, hayvanlara eziyet etme gibi saldırgan davranışları, büyüdüğünde yerini büyük pişmanlıklara bırakmıştır. Psikanalitik açıdan bu durum Freud'un, çocukluk döneminde "dolandırıcılık", "hırsızlık", "kundakçılık" gibi suçlara karışan kişilerin ileriki yaşlarda dürüst bireylere dönüşeceği düşüncesine dayandırılabilir (Freud 2001: 202). Anlatıcının çocukluğunda çekirgeleri toplayıp yakma eylemine karşı duyduğu

pişmanlık Freud'un bu düşüncelerini destekler niteliktedir. Öte yandan yukarıda da belirtildiği üzere, psikanalitik edebiyat eleştirisi sadece bireyin bilinçaltını değil, kolektif hafıza ve toplumsal bilinçaltını imleyen göstergeler olarak da okunabilir. Anlatıcının oldukça eleştirel ve katı bir üslupla anlattığı kısımlar, Sivas olaylarının anlatıldığı pasajlarda ortaya çıkar:

Göğe kadar yükselen yangının önünde sevinç naralarıyla zıplayordular. Tanrı'nın adını anarak böğürüyordu, şairleri kıstırdıkları otelin çevresini saran zebaniler. Az ötede rap rap tempo tutuyordu, üniformalı bostan korkulukları. Kimi kendince yukarıdan almış takma talimatını, kimineyse güya yukarıdan emir gelmemiş, engellemeleri için..." (Bener 2012: 35).

Öykünün sonunda anlatıcının "kebab kokusu" nun etrafı sardığına yönelik sözleri, yakılan otelin yerine açılan kebabçı dükkânının maziye ve hatıraya karşı yapılmış bir "saygısızlık" olduğunu dile getirmeye çalışır. Bener, bu öyküde, yakın tarihin gerçekleriyle anlatıcının çocukluğu arasında ani geçişler yapar. Anlatıcı kahraman, çocukluğu ile yakın geçmişte yaşanan Madımak Oteli hadisesi arasında yapılan geçişlerle birlikte politik eleştirinin dozunu artırır. Çocukluğunda çekirgeleri ateşe atarak yakmaları ile oteldeki aydınları-sanatçıları yakan güruhun motivasyonu arasında ilişki kurma yoluna gider. Ateş-alev, çağrışımı tetikleyen göstergedir. Öykünün çift katmanlı bir yapı oluşturması, "alev" in bir çocukluğa, bir Sivas olaylarına yaptığı göndermeyle sağlanır.

"Deney": Janus Figürü ve Thantos

Yiğit Bener'in çoğul anlatıcı kullanarak kurguladığı öyküler arasında kişisel tarih ve otobiyografik göndermeler ile politik eleştiriye içeren "Deney" başlıklı öykü dikkat çekmektedir. Öykünün birinci tekil şahıs anlatıcısı tarafından aktarılan kısımlar yazarın otobiyografik hafızasını içeren paragraflar olup maziye, hatıralara yöneliktir. Üçüncü tekil anlatıcı ise politik göndermeleri içeren pasajları aktarır. Öykü bu yönüyle çift anlatı katmanına sahip bir yapı arz ederken ele alınan önceki öykülere benzer şekilde iki farklı öykü olarak da okunmaya olanak sağlamaktadır. Her bir paragraf, son cümlesinde yer alan bir gösterge ile öteki anlatım katmanına geçişi sağlamak üzere işlevselleştirilir. Paragraflar numaralandırıldığında tekli sayılara denk gelenler anlatıcının tıp fakültesi yıllarında yaptıkları bir deney ortamını, çiftli sayılara denk gelenler ise Mengele aracılığıyla aktarılan politik süreçleri ve bilhassa "faşist" söylemlere yönelik eleştirileri içerir.

Öykü, tıp okuyan bir gencin deney sırasında kendisini Mengele ile kıyaslamasını ve öldürme eyleminin aynı zamanda yaşatma eylemiyle ilişkisini anlatır. Bir taraftan canlı canlı kesmek zorunda olduğu kurbağanın kafasını düşünürken bir taraftan da Mengele'yi çözmeye çalışır. Acı çektiğini ne zaman sevmeye başladığını, ders çalışıp çalışmadığını ya da sınıftaki diğer arkadaşları gibi siyasi söylemlerle etrafta nutuk atıp atmadığını merak etmektedir. Bir taraftan da sınıftaki hocasının konuşmalarını aktarır:

"Düşünce özgürlüğü diye tutturmuşlar! İyi de, biz zengin bir Avrupa ülkesi değiliz. Etrafımız düşmanlarla çevrili." Hoca da bizim ikizlerle aynı kafada. "Türkiye üzerine oynanan oyunları" anlatmak için her fırsatta televizyon kanallarındaki açikoturumlara katılıyor. Yetmezmiş gibi, her derste en az yarım saat de bize nutuk atıyor: "Komünizm, bölücülük ve irtica: işte cennet vatanımızı tehdit eden üç büyük illet. Kafalarını kaldırdılar mı, hemen kellelerini uçuracaksınız!" (Bener 2012: 40).

Konuşan hocanın ve onlarla aynı fikirde olan arkadaşlarının milliyetçi tavırları psikanalitik çerçeveden bakıldığında "Janus figürü" ile özdeşleşmektedir. Janus figürü, milliyetçiliğin iki boyutunu ve temelinde "ahlaki, siyasi ve insani temelde" doğrulunu olduğunu anlatır. Böylelikle

geçmişe bir özlemin meydana gelip geriye doğru bir yönelmenin olduğunu ifade eder (Gürel-Muter 2007: 548). "Deney" öyküsünün politik göndermeleri içeren anlatı katmanında bu türden insanların takındıkları milliyetçi tavır ile bu tavır takınmayanlar arasındaki ilişki kopukluğu anlatılır. Bu anlatıların çoğunda dozu yükselen bir eleştiri yer almaktadır.

Aynı anlatı düzleminde sürekli adından söz edilen Mengele'nin öldürme eyleminden zevk aldığı şeklindeki ifadeler ise ister istemez psikanalitik kuram çerçevesinde "Thanatos" kavramını hatırlatır. Thanatos, İd'den gelen ölüm arzusunun karşılığıdır. Freud'un ölümcül ve saldırgan enerji olarak ifade ettiği durumu tanımlar. Kişinin ya kendisini ya da başka birini cezalandırması yahut öldürmesi ile açıklanır (Freedman vd. 2003: 672). Kısacası öldürme düşüncesi ile öldürülen kişilerin sayısının yalnızca rakamlardan ibaret olması anlatıcılığı düşünmeye ve sorgulamaya iter. Her şeyin öldürmek için bir bahane olduğunu ve kılıfına uydurulduğunu düşünür. Yine Mengele'yi düşünerek aynadaki görüntüsünden rahatsız olup olmadığını sorgularken bu düşlemini şöyle ifade eder:

Aynadaki çirkin görüntünün örtüsü... Gerçi... Kulp takmaya ne hacet? Yan binadaki gaz odasından rahatsız olmayan biri, aynadaki görüntüsünden neden rahatsız olsun? (Bener 2012: 45).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, psikanalitik yaklaşımlar içinde benlik, ego, narsisizm gibi kişilik durumlarına ilişkin önemli bir veri olan "ayna" metaforu devreye girer. Psikanalizde ayna, Lacan'ın "ayna evresi" tanımıyla dikkat çeken bir ayrıntı olarak "özne-ben" ilişkisini ortaya koyar. Ona göre çocuk, kendi kimliğini ayna sayesinde fark eder ve mutlu olur (Tiken 2009: 50). Bu aynı zamanda narsisizme yapılan güçlü bir gönderme olarak da okunmalıdır. Zira ayna, kişinin iç dünyasını dış dünyasına sunan kozmik bir yansıtıcı olmasına rağmen Mengele vicdanını körelterek dış dünyanın olumsuzluklarını aynadan gördüğü halde bundan rahatsız olmaz. Mengele'nin bu tutumu, yukarıda sözü edilen "ölümcül ve saldırgan enerji"nin taşıyıcısı olduğunu da desteklemektedir.

Dikkat çeken bir başka husus ise geçmişte psikanalitik edebiyat eleştirisi yazar üzerinden yapılırken bugün, yazarın oluşturduğu karakterler üzerinden yapılmasıdır (Soylu 2001: 31). Şu ana kadar yapılan eleştiriler de genellikle kurgusal kişiler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ancak bu öyküde dikkati çeken diğer bir husus da yazarın biyografisi ile öykünün benzerliğidir. Yiğit Bener'in Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisiyken bazı sorunlardan dolayı bırakmak zorunda kalması psikolojik açıdan yazarı etkilemiş ve eserdeki kahramanın mesleği ile eski mesleği arasında ilişki kurulmuştur. Ayrıca ölüme ve öldürmeye karşı düşüncelerini de bu öyküde dile getirerek tepkisini bir kez daha ortaya koymuştur. Sonuç olarak yazarın düşünceleri, dünya görüşü, yaşam standartları uzak ya da yakın bir şekilde sanatsal yaratımına etki etmiştir.

"Tablo" ve "İstila"nın Fobisi

Bener'in "Tablo" başlıklı öyküsünde ressam bir kadının en yakın arkadaşına doğum günü için onun yazdığı öykülere karşılık yaptığı örümcek tablosundan bir gündüz düşünün kâbus anlatısına nasıl evrildiği, gerçek bir örümcek fobisinin nasıl ortaya çıktığı anlatılır. Kadın örümcekten aşırı derecede korkar ve adını bile duymaya tahammülü yoktur. Benzer bir durum anlatıcının "düşman" olarak nitelediği ve insanlaştırılmış yaratıklar gibi algıladığı, "ansızın çıkagel(en)" (Bener 2012: 87) karıncaların yol açtığı bir kâbus anlatısına dönüşen "İstila" adlı öyküde de yer alır. Kadının örümcek korkusu psikanalizde "Phobia" olarak geçer. Phobia (fobi), kişinin bir nesne veya duruma karşı hissettiği korku hissidir. Kişi, korktuğu şeyi gördüğünde ya da duyduğunda

istemsiz tepki verir ve kaçır. Psikolojik açıdan phobia olarak adlandırılan bu durum halk arasında fobi olarak bilinir (Gürel-Muter 2007: 558). Ressam olan kadının örümcekten korkması ve onu gördüğünde verdiği tepkiler, tam anlamıyla kâbusa kapı aralayan bir fobinin tutsağı olduğunu gösterir.

Baştan aşağı saçmalıklı bu işe kalkışmam. Belliydi böyle olacağı, besbelli! Bile bile lades! Aslında tombul gövdesinin yarısını kırmızıya boyayıp üste aynı renkle bir yatay çizgi çektiğim sırada, tam o an sırtım ürperince hissetmişim atölyedeki belli belirsiz varlığını (Bener 2012: 50).

“İstila” adlı öyküde ise karıncaların bir evin mutfağını ve mutfaktaki reçel kavanozunu istila etmesiyle anlatıcı konumundaki ev sahibinin sinirlenip onları yakması anlatılır. Fakat bu anlatım sıradan bir tiksintiden çok fobinin üst sınırına ulaştığı bir kâbus anlatımına dönüşmüştür. Anlatıcı, haşere-böcek düşmanlığını onlarla, neredeyse kötü niyetli bir insan topluluğu, koloni, istilacı ve düşman ordusuymuş gibi yaklaşması fobinin boyutunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Karıncalarla mücadelesini “Ölümüne savaş: ya ben ya onlar!” (Bener 2012: 88) ifadesiyle ortaya koyan anlatıcı, ilk önce ıslak bir bez yardımıyla onlardan kurtulmaya çalışır. Ancak onların ölmediğini üstüne üstlük kollarında dolaştığını fark edince deliye döner ve mutfağını yakma pahasına da olsa onları ateşe verir. Hepsinin olmasa bile çoğunun öldüğünü görünce mutlu olur.

Gerçi, hiç umrumda değil! Hepsi yanmalı. Yok olmalı! Hiçbiri kurtulmamalı. Tek bir düşman bile kalmamalı. Bedeli ne olursa olsun! Öderim! Gerekirse mutfağı başlarına yıkar, bir daha yaparım (Bener 2012: 91).

Bu sırada banyoya giderek ellerini ve kollarını iyice yıkar. O anda birden gözü aynaya ilişir fakat aynadaki görüntüsünü tanıyamaz. Sinirden kaşları çatık, ağzı yamuk ve çenesi kasılmış bir şekildedir ve o halini görünce ruh halinin yansımalarına tanık olmaktan kaynaklanan bir ürperti duyar.

Aynaya tuhaf bir görüntü yansıyor. Bana pek benzemeyen, tanıyamadığım bir adamın yüzü... Gözleri yuvalarından çıkmış, kaşları çatılmış, ağzı yamulmuş, çenesi kasılmış: yabanî bir ifade... Ürperiyorum (Bener 2012: 92).

Karıncaların mutfağı istila etmesiyle oluşan huzursuzluk, bireyin özel yaşam alanına saldırmasıyla devam eder. Geçmişten günümüze birçok kez üzerinde durulan bu saldırganlık mevzusuna Freud bir soru sormuş ve cevabı hâlâ konuşulmaktadır. Bu soru şu şekildedir:

İnsan türünün yazgısı söz konusu olduğunda, anahtar sorunun şu olduğunu düşünürüm: Kültürdeki ilerlemeler, insan türüne, kendisine özgü saldırganlık ve öz-yıkım itkilerinin toplu yaşam içinde yol açtığı bozuklukların üstesinden gelme olanağını tanıyacak mıdır? (Akt: Mitscherlich 1997: 221-236).

Hâlâ üzerinde düşünülen ancak tam bir yanıt verilemeyen bu saldırganlığın içgüdüsel olduğunu varsayarak kişilerin kendilerini durdurması toplumun durması demektir. Yazarın da anlatıcı ile aynı görüşü savunduğu ve ölümün bir çözüm olmadığı öykünün genelinde görülmektedir. Ayna kuramının burada da görülmesi, okuyucuyu bir önceki öyküde geçen kurama götürecektir. Lacan'ın “ayna evresi” tanımıyla “özne-ben” ilişkisi kurulur. Kişinin vicdanının yansıması ayna vasıtasıyla öğrenilir. Anlatıcının karıncalara yaptığı işkence sonucu içgüdüsel olarak yaşadığı tiksintinin ardından yüz hatlarının değişmesi, aynada kendisini tanıyamamasına sebep olur. Lacan'ın mutluluk ifadesinin aksine bir tanıyamama ve ürperti söz konusudur.

Öte yandan "İstila" öyküsünü yalnızca kâbus, tiksinti, nefret gibi yalnızca psikolojik göndermesi olan göstergeler olarak okumak metnin altında yatan toplumsal eleştiriye iskalamak anlamına gelecektir. Nitekim anlatıcının mücadele içine girdiği karıncalara inasanal özellikler atfetmesi, onları savaşın bir cephesi olarak görmesi "karınca"ya sembolik anlamlar yüklediğini düşünmeyi gerektirir. Zira kişileştirilmiş varlıklar olarak idrak edilen karıncaların yaşamı kâbusa dönüştürmesi aslında içinde yaşanılan gerçek dünyanın "istilâ" edildiğine ve bu istilacıların yok edilmesi gerektiğine yönelik protest bir tavrın metne yansımalarıdır.

Yazar Ben'i ve Varoluş Açısından "Başkalaşım"

Yiğit Bener'in *Öteki Kâbuslar*'ında yer alan bütün öykülerde "böcek" motifinin temsil değeri yüksek, göndermeleri yoğun ve sembolik anlamı olan unsurlar olarak yer almasının Kafkaesk etkilere bağlanması gerektiğine daha önce değinilmişti. Bu öyküler arasında özellikle "Başkalaşım", hem başlığının Kafka'nın eserine yaptığı gönderme hem de anlatıcısının "insana dönüşmüş" bir böcek olmasıyla ayrı bir yeri vardır. "Bir sabah, bunaltıcı düşlerden uyandığımda..." (Bener 2012: 113) cümlesiyle başlayan ve ilk olarak insana dönüşen böceğin anlatıcı konumunda olduğu öyküde daha sonra arı, örümcek gibi birçok hayvan, anlatıcı olarak yer alır. Bu öyküde paragraflar iki olayı değil birçok olayı bünyesinde barındırır. Oktay Yivli bu öyküyü Kafka'nın *Değişim* romanını tersten okuyarak yorumlar (Yivli 2017: 68-76). Anlatıcı rüyasında kendini hayvan olarak görür ve rüyanın içindeki rüyada ise insan olmuştur. Böcek olan ailesi onu tanıyamaz ve kendilerine zarar vereceğini düşünerek saldırırlar. İstemedenden de olsa ailesine zarar verirken uyanır. Buradaki rüya görme meselesini ise psikanalitik açıdan Freud şu şekilde ifade etmiştir: "Uykudan henüz uyanmış birinin incelikli olmayan yargılaması, düşlerinin başka bir dünyaya götürdüğünü varsayar" (Freud 1996: 61).

Öykünün ilk anlatıcısının gördüğü birinci rüya katmanının bir kâbus olduğunu, bu kâbusun içeriğinin de "öldürme" eylemi olduğunu insan türüne yöneltilmiş bir eleştiri olarak alımlamak da mümkündür. Kendisini bir sabah yatağında insana dönüşmüş olarak bulan anlatıcının "İstemezdim aslında, insan olarak ilk eylemimin kardeşimi öldürmek olmasını..." (Bener 2012: 114) şeklindeki sözlerinin ardından rüyanın ilk katmanından uyanan anlatıcının böcek boyutunda bir insana dönüştüğü bu kısımda anlaşılır. "Ter içinde kalmışım. Ne kâbustu ama!" şeklinde ifade bulan ilk uyanıştan sonra anlatıcının arıya dönüşmesinin ardından toplumsal olaylara yönelen anlatıcının eleştirel gerçekçiliğe de yaklaşan bir anlatım tutumu sergilediği görülür. "Göz yaşartıcı bomba, copunu çekmiş gelen pörtlek gözlü at sinekleri, lacivert üniformalı at sineği, değişmeyen şiddet, sirenler, düdükler, çığlıklar, küfürlü emirler, sarılı siyahlı desenleriyle tek tip üniformalı eşekarısı filosu..." vb. ifadelerin peş peşe sıralandığı ve anlatıcı-ben'in maruz kaldığı şiddet ve kaos ortamı anlatıyı bir bütün halinde kâbusa çevirir. Öyküde açıktan açığa Kafka'nın *Dönüşüm*'üne yapılan göndermeler, alıntılar yazarın ulaşmak istediği "öteki"lik meselesini desteklemek amacıyla metne alınır. "Bir sabah yine bunaltıcı düşlerden uyandığımda, kendimi yatağımda dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldum. Gövdemin çapıyla karşılaştırıldığında acınası incelikteki çok sayıda bacak sallanıp durmaktaydı..." (Bener 2012: 120) alıntısından sonra daha önce sözü edildiği üzere, Bener'in Türkiye ile Avrupa arasında gidış gelişleri, her iki tarafın da 'öteki'si oluşu, politik tercihlerinden ötürü yaşadığı sıkıntılar ardından gelen paragrafta dile getirilir. Bu pasajların yazar yaşamıyla ilişkisi ve unutulmamalıdır:

Az sonra kapıma dayanacaksınız. Biliyorum. Görüntüm ürkütecek sizi, yabancılayacak, hatta nefret edeceksiniz benden. Biliyorum "Dönüşüm"ü anlatan bu öykünün sonunu:

Okumuştum bir yerlerde. Peşime düşecek, sizlere benzemediğim için kovalayacaksınız... Hatta itici bulduğunuz için yok etmek isteyeceksiniz (Bener 2012: 120-121).

Anlatıcının içine düştüğü karamsar ruh hali, yaşamakta olduğu buhran yalnızca aktarılan kâbusla ortaya konmaz. Aynı zamanda dilin kullanımında da birtakım psikolojik problemler yaşandığı gösterilir. "Oysa ben... Aslında... Sandığınız gibi... Yani... Hayır..." (Bener 2012: 121) şeklinde kesik, tek kelimelik, tamamlanmamış ifadeler yer verilmesi, ben'lik ve öznellik ile ilgili bir sorunun dilsel düzeydeki ifadesidir. Bu aynı zamanda parçalanmış iç dünyanın da dile yansıma biçimidir. Fakat öyküde farklı böcek figürleri üzerinden oluşturulan "ben" anlatımı, ben'in içinde bulunduğu toplumdan farklı oluşu, bu farklılığın da bir yazarı doğurduğu, yazarın ise gerçek yazar olabileceğini düşündüren bir sonla öykünün bitirilmesi, kurgulanmış yazar benliğinin Kafkaesk bir atmosfer içinde doğuşunu gösterir.

"Başkalaşım"ın sonunda bir mürekkep hokkasının içine düşen böcek, oradan kurtularak mürekkebe bulanmış ayaklarıyla masanın ucunda duran beyaz kâğıda ulaşır. Anlatıcı ben; "Benden önce kim bilir daha nicelerinin kalemlerini batırdıkları, ruhlarını akıttıkları o tılsımlı mürekkebi üç çift ayağımla kâğıda aktarıyorum, şekillendirmeye başlıyorum sözlerimi: '*Bir sabah, bunaltıcı düşlerden uyandığında...*'" (Bener 2012: 123) sözleriyle öyküyü tamamlar. Yani öykü dairesel bir şekilde başladığı noktaya geri gelir. Başka bir okumayla Bener, bir yazarın var oluş sürecini, yaşadığı dünya ve toplumsal doku ile uyumsuzluklarını aktarmasıyla bir yandan öyküyü kahramanına yazdırır, diğer yandan "ben-öyküsel" bir anlatım sergileyerek yazar kimliğini inşa eder.

Sonuç

Yiğit Bener'in *Öteki Kâbuslar*'ındaki altı öyküsünde yer alan hayvan figürleri, bunların çoğunlukla anlatıcı olan öykü kişileri ile olan ilişkileri, psikanalitik okumaya olanak tanıyacak verilerle bir arada kurgulanmıştır. Onun bireyselden toplumsala uzanan içeriğiyle ele alınan altı öyküsünde kişilerin ödipal arzularının ortaya çıkarılmasından cinselliğe ve nemfomaniye, ben merkezli anlatımdan yazar beninin inşasına, ferdî bilinçaltından toplumsal bilinçaltına, fobiden suça kadar geniş bir yelpazede psikanalitik yaklaşıma olanak tanıyan bir kurgu ve içerik ile karşılaşılır. Yiğit Bener, gerek kendi yaşamından gerekse kolektif hafızada bulunan birtakım siyasi olaylardan hareket ederek toplum düzeninin, yaşanmakta olan hayatın bir kâbusa çevrildiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Örümcek, akrep, karınca, çekirge gibi böceklerle bir temsil hüviyeti de atfederek oluşturduğu atmosferde cinsel kimliğin oluşumu, id ve egonun inşası söz konusudur. Diğer yandan hem ferdin bilinçaltına hem de böcek metaforu ile ortaya konan kötü bir dünya düzenine yönelik eleştirel tutumu ortaya konur. Böylece politik bir duruşu da içerecek şekilde toplumsal hafızaya dönük bir anlatı katmanı oluşturulur. İncelenen öykülerde psikanalitik açıdan önemli göstergeler olarak okunması gereken hususlar; korku, kâbus, çocukluk, şiddet, ayna ve narsisizm, yazar kimliğinin inşası, ödip kompleksi şeklinde sıralanabilir. Eserin henüz isminden başlamak üzere psikanalitik bir çerçeve içine alınabilecek öykülerden müteşekkil olduğu rahatlıkla söylenebilir. Son olarak, yayımlanan ilk kitabı olması ve eserin son öyküsü olan "Başkalaşım"daki böcek figürünün yazarlık serüveninde ilk adımı atmaya başlaması göz önüne alındığında Bener'in bir yazar olarak kendi doğuşunu ve yazarlık kimliğini ortaya koyduğu da söylenebilir. Bu da, öykülerin benlik inşasına dönük ve aynı zamanda narsistik bir yönü olduğunu düşündürür.

Kaynakça

- Balık, Macit (2011). "Ferit Edgü'nün Kaçkınlık'ına Psikanalitik Bir Yaklaşım", *II. Uluslararası Edebiyat ve Bilim-I Sempozyumu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 201-220
- Bener, Yiğit (2012). *Öteki Kâbuslar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Budak, Ali (2009). "Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi ve Bir Uygulama Denemesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, s. 13-26.
- Cebeci, Oğuz (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Emre, İsmet (2009). "Yeni Türk Edebiyatının Psikolojik Kaynakları", *Turkish Studies*, 4/1, s. 319-355
- Freedman, J.L.-Sears, D.O.- Carlsmith, S.M. (2003). *Sosyal Psikoloji*. Ali Dönmez (Çev). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Freud, Sigmund (1996). *Düşlerin Yorumu 1* (2. Baskı). Dr. Emre Kapkın (Çev). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, Sigmund (2001). *Sanat Ve Sanatçılar Üzerine* (2. Baskı). Kâmuran Şipal (Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürel, Emet-Muter, Canan (2007). "Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, s. 537-569.
- Mitscherlick, Alexander (1997). "Zulüm Üstüne Savlar", *Cogito*, 6-7, s. 221-236.
- Moran, Berna (2018). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (28. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Özdemir, Arzu (2005). *Yusuf Atılgan'ın Romanlarının Psikanalitik Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soylu, Özge (2001). *Nahid Sırrı Örik, Kıskanmak ve Psikanaliz*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, Can (2012). *Edebiyat İncelemelerinde Psikanaliz Kullanımı*. Ankara: Divan Kitap.
- Şenödeyici, Özer (2012). "Oedipus Kompleksi Bağlamında Divan Şiirinde Âşık-Maşûk-Rakîb İlişisine Bakış", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 11, s. 79-91.
- Tiken, Servet (2009). "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerindeki 'Ayna' İmgesine Psikanalitik Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, s. 47-60.
- Url-1: <https://banukibar.wordpress.com/2016/08/04/otekinin-otekisinin-pesinde-yigit-bener/>. Erişim tarihi: 13.04.2018.
- Yıldız, Sibel (2014). *Freudyan Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yivli, Oktay (2017). "Yiğit Bener'den Böcek Öyküleri", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11, s. 68-76.

İNGİLİZ KOLONİSİ KENYA'NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ: MAU MAU HAREKETİ

Hüseyin GÜNARSLAN*

ÖZ

Bu çalışma İngiltere'nin bir kolonisi olan Kenya'nın bağımsızlık mücadelesini gerçekleştiren Mau Mau hareketini ele almaktadır. Mau Mau hareketinin gerçekleştirdiği faaliyetlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma ile hareket mensuplarının İngilizlere karşı vermiş olduğu mücadele sayesinde Kenya'nın bağımsızlığına giden sürecin başladığı tespit edilmiştir. İngilizlerin sıkıyönetim altında Mau Mau hareketi mensuplarına ve Kenya halkına aşırı şiddet ve işkence uyguladığı belirlenmiştir. Kenya'nın en büyük kabilesi olan Kikuyu halkına mensup bir milyon kişinin zorla göç ettirildiği, Mau Mau hareketine mensup binlerce kişinin toplama kamplarında işkence altında öldürüldükleri ortaya çıkarılmıştır. Mau Mau hareketinin İngilizlerin orantısız güç kullanımı altında etkisini kaybetmesine rağmen Kenya halkının bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmediği ve nihayetinde İngilizler'den bağımsızlıklarını dökülen kanları ile aldıklarına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kenya, İngiltere, Mau Mau, Toplama Kampları, İşkence, Katliam.

BRITISH COLONY KENYA'S INDEPENDENCE STRUGGLE: MAU MAU MOVEMENT

ABSTRACT

This study deals with the Mau Mau movement, which is a colony of England, fighting for the independence of Kenya. It is aimed to determine the activities of Mau Mau movement. It was determined that the process leading to the independence of Kenya began through the struggle of the members of the movement by the British. It was found that the British, under extreme command, used the extreme violence and torture to the Kenyan people and the Mau Mau movement. It has been revealed that a million people from Kikuyu, the largest tribe in Kenya, were forcibly displaced and thousands of people from the Mau Mau movement were killed in torture in concentration camps. It was noted that the Mau Mau movement did not give up the struggle of independence of the people of Kenya despite the British's loss of power under the use of disproportionate force, and ultimately received their independence from the British.

Keywords: Kenya, England, Mau Mau, Detention Camps, Torture, Massacre.

GİRİŞ

Kenya İngilizler tarafından işgal edildiği 1888'den itibaren halkının bağımsızlık mücadelesi vermeyi bırakmadığı bir ülkedir. Afrika'nın en yaşanılabilir ülkelerinden birisi olan Kenya gerek iklimi gerek topraklarının verimliliği ile İngilizler için cazibe merkezi olmuştur. Afrika kıtasındaki konumu, okyanusa kıyısı olması sebebi ile kontrol altında tutulması gerekli görülen bu ülke halkı yıllarca sömürü yönetimi altında bütün haklarından mahrum bırakılmıştır. Toprakları elinden alınan halk ağır vergiler altında ezilmiştir. Bütün bu çaresizliğe rağmen Kenya halkı mücadelesinden vazgeçmemiş ve İngilizlere karşı koymuştur. Bu çalışmada Mau Mau hareketi'nin İngilizlere karşı gerçekleştirdiği başkaldırı konu alınmıştır. 1888 yılından itibaren İngilizler tarafından sömürülmeye başlanan Kenya halkı makineli tüfekler karşısında çaresizlik içinde boyun eğse de onların torunları 1950 yılına gelindiğinde çok daha organize olmuş bir şekilde Mau Mau hareketi adı altında mücadele etmiştir. Kenya'nın bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rolü

* Dr., Windsor University, gunarsl@uwindsor.ca ORCID: 0000-0002-7276-7476.

olan bu hareketin araştırılması gerekmektedir. İngilizlerin ülkeye geldiği zaman diliminden itibaren ülke insanına yaşattıkları, Mau Mau hareketinin ortaya çıkmasına sebep olan etkenlerin neler olduğu, İngilizlerin bu hareket ile nasıl mücadele ettiğini olayları yaşayan insanların şahitliği altında tespit etmeye çalışacağız. Bu mücadeleye karşı İngilizlerin nasıl ölçsüzce tedbirler aldıklarının yanısıra, halkı toplu göçe zorlamaları ve toplama kamplarında binlerce insanı öldürmelerinin de ortaya çıkarılması gereklidir.

İngilizlerin Kenya'ya Gelmesi

İngilizler Hindistan'da yaptığı gibi Kenya'ya da şirketleri vasıtası ile girmişlerdi. Almanlar İngilizler'den önce bölgeye gelmiş olsalar da İngilizlere karşı gün geçtikçe etkilerini kaybediyorlardı. Emperyal güçler 1884-85 yılında Berlin'de bir araya geldiler ve Afrika'yı kendi aralarında bölüştüler. Bu toplantı sonrası Kenya İngilizlerin olmuştur. 1888 yılında İngiliz krallığı Emperyal Doğu Afrika şirketine Kenya'da imtiyaz hakkı verdi. Bu hak sayesinde şirket Kenya topraklarında İngilizler adına kiracı olmuş ve Kenya'nın her türlü kullanım hakkına sahip olmuştur. 1890 yılında Almanya ile varılan anlaşma gereği Kenya'nın iç kesimleri ve Uganda'da da İngilizlerin oldu. 1895 yılında İngiliz Doğu Afrika Şirketinin zararlarının artmaya başlaması ile birlikte İngilizler şirkete verdikleri hakları geri alarak Kenya'da dahil Doğu Afrika'nın Hamisi olarak yönetimi devraldılar. (Durani, 2006: 22) Böylece ülkeyi tam anlamı ile ele geçirecekleri süreci işletmeye başladılar. Halihazırda şirket 1887 yılında İngiliz Doğu Afrika polisini kurmuştu. (Thurston, 1991: xiii) 1895 yılındaki devirden sonra İngilizler askeri güçlerini kullanarak bölgeye iyice yerleştiler. Kısa süre içinde hem beyazlar hem de onların himayesindeki Hintliler bölgeye gelmeye başladılar. İlk gelen İngilizler daha çok İngiliz ordusunda görevli askerlerdi. I. Dünya savaşının bitmesi ile birlikte daha fazla asker ülkeye geldi. (Lonsdale, 1992: 43) 1918 yılına gelindiğinde aynı sistem dahilinde İngilizler ilk önce Kenya polisini kurdular. İki yıl sonrada Kenya'nın kolonileri olduğunu ilan ettiler. Polis ülke içindeki bütün olaylarda en etkili unsur haline gelirken memurların başındaki yetkililer tamamen İngilizlerden oluşmaktaydı. (Page, 1998: 1) İngilizler ülkede etkinliklerini artırdıkça ülkenin en büyük kabilesi ve en büyük etnik grup Kikuyu'lara ait zengin tarım arazilerine el koymaya başladılar. Artık bu topraklar beyazların toprağı olarak anılacaktı. (Kanogo, 1987: 9) Kenyalılar İngilizlerin kendi topraklarını ellerinden almalarına sessiz kalmıyorlardı. 1890 yılında Dagoretti bölgesindeki İngiliz yerleşkesi yakılmıştı. Wakamba kabilesi İngilizlerin gerçekleştirdiği hırsızlık, tecavüz ve yıkımlarına karşı İngilizlere gıda satışını durdurmuştu. Kenya halkının kendilerine karşı koymaları karşısında İngilizler sahip oldukları teknolojik üstünlük ile yerel halka karşı ateş açılması, evlerinin yakılması ve hayvanlarına el koyma yöntemlerini uyguladılar. (Durani, 2006: 23) Ok, yay ve mızrak gibi ilkel silahlara sahip yerel halk makineli tüfekler karşısında çaresiz ve savunmasız kalmıştı. Kenya halkı 1890 yılından itibaren 25 yıl boyunca İngilizler ile mücadele etse de bu savaşı kazanamadı. Bu dönem zarfından binlerce insan hayatını yitirdi. (Beauttah, 2006)

Kenya İngilizler için okyanusa kıyısı olması yanında Afrika'nın merkezi bir konumunda olmasından dolayı da jeopolitik açıdan önemliydi. İngilizlerin bu zengin ülkeyi ele geçirmek istemesinin altında yatan başlıca sebeplerde bu konumu ve topraklarının verimli olmasıydı. Mısır, çay ve kahve gibi ticari değeri olan ürünlerin en iyi şartlarda yetişmesine imkan veren toprak ve iklime sahipti. (Elkins, 2005: 5) Avrupalılar kısa süre içinde Kenya'nın diğer Afrika ülkelerinden farklı olarak kıtanın havası en temiz ülkelerden birisi olduğunu keşfettiler. Sağlıklı bir yaşama güzel bir iklimde devam etmek isteyen Avrupalıların sayısı 1921 yılına geldiğinde 10 bin kişiye ulaşmıştı. (Sherwood, 2006: iv) İngilizler her kolonisinde uyguladıkları üzere kendisi için gelir

getirecek toprak arazilerini kontrolleri altına almışlardı. Bunun için yapılması gereken ilk iş toprak için ağır vergiler istenmesiydi. Vergilerini ödeyemeyen halk artık kolaylıkla toprağını satabilir veya el konulması karşısında çaresiz kalırdı. İkinci aşama ise toprak yasalarında düzenlemeye gitmekti. 1915 yılında çıkarılan Kraliyet Toprak Düzenlemesi kanunu ile de bu sağlanmış ve toprak asıl sahibi olan Kenyalılar'dan zorla alınmıştı. Ülkede bulunan Avrupalıların toprak almasına imkân veren bu kanunun yürürlüğe girmesi ile toprak sahipleri kendi yurtlarında işçi haline dönüştürülmüştü. (Padmore, 1953: 357) İngilizler gücü eline aldıkları kolonilerde toprağa bir anda askeri güç ile el koymamışlardır. Yukarıda anlatıldığı gibi yıllara yayılan bir plan ve program dahilinde her şeyin yasal çerçevede yapıldığı sabırlı bir yöntem uygulanmıştır. Halk bu süre zarfında ağır vergileri ödemek için daha fazla çalışmış, çalışıkça vergiler artmış ve ödenemez noktaya gelmiştir. İnsanlar yıllar içinde ümitlerini kaybeder konuma getirilmiş ve savunmasız kalmıştır. Çaresiz yeni efendilerinin emirlerini yerine getiren köle toplumlarına dönüştürülmüştür. Halk ne zaman bu uykudan uyanmak istese yeni bir siyaset ve metot ile tekrar tekrar uyutulmuştur. Uykunun acı verdiği o inanılmaz aşama geçildiğinde ise karşılarında kendilerini demir bir yumruk ile ezen bir yönetim bulmuşlardır.

İngilizler için kolonilerde toprağın ele geçirilmesi, ele geçirilen toprak da halkın düşük ücretle işçi olarak kullanılması, ticari zirai ürünlerin yetiştirilmesi ve bu ürünlerin taşınması büyük önem arz etmişti. Kendisi ile mücadele eden ve işçi olmak istemeyen halka karşı başka kolonilerden işçi getirilmesi uygulaması ise buldukları çarelerden en önemlisiydi. Bu amaçla Kenya'da ihtiyaç duyulan işçiler Güney Asya'dan getirildi. Uzun yıllar Hindistan'da Hint halkını sadık ve güvenilir hizmetçileri olarak kullanan İngilizler, Hintlileri ucuz işgücü olarak kullanmak üzere 1896 yılından itibaren bu ülkeye getirmeye başladılar. İlk Hintliler ülkede yapımına başlanan Kenya-Uganda demiryollarında işçi olarak kullanıldı. (Sherwood, 2006: iv) Demiryolu inşaatı İngilizlerin ülkenin kaynaklarına ulaşarak taşıyabilmeleri için gerekiyordu. Her 400 metrede bir Hintli işçi olmak üzere 2500 işçinin öldüğü demiryolları için 32 bin Hintli işçi getirilmişti. İnşaat bitmesine rağmen 6724 Hintli Kenya'da kalmaya karar verdi. (Durani, 2006:23) Ülkede kalan Hintlilerin sayısı zamanla artmakla kalmamış ticaretle uğraşmalarından dolayı da zengin olmaya başlamışlardı. İngilizler Kenyalı yerel halk ile muhatap olmak yerine Hintliler ile muhatap olmayı tercih ediyorlardı. Ülkede bağımsızlık yanlıları İngilizlerin yanında onların sadık hizmetkarları olarak gördükleri Hintlileri de düşman olarak görmekteydi. Ülke bağımsızlığını aldığıında Hintlilerin ülkede çektikleri sıkıntılar devam edecekti. (Thomas, 1985: 25)

İngilizler 1. dünya savaşının bitmesi ile birlikte terhis olan milyonlarca askerinin işsizler ordusuna katılmaması için çareler aramaktaydı. İşsiz İngilizlerin Kenya gibi kolonilerde yerleşmesi hükümetten tam destek alıyordu. (Cone and Lipscomb, 1972: 55-56)1919 yılında çıkarılan bir kanun ile terhis olan İngilizlere Kenya'dan 999 yıllığına arazi verilmesine karar verildi. 2 milyon hektarlık arazi bu amaçla tahsis edildi. Eğer toprak sahibi verilen araziyi verimli kullanırsa herhangi bir ücrette istenmeyecekti. (Sicherman, 1990: 59)Kenya'ya yerleşen İngilizlerin ekonomik düşüncesi Kenya'nın zenginliklerini kullanarak kendi kişisel zenginliklerini artırmak ve ülkeleri İngiltere'nin daha da zengin olmasıydı. (Durani, 2006: 28) İngilizler kendi halkının kolonilerde çoğalması için uğraş verirken Kenyalı halk ise kendi ülkesinde çaresiz durumdaydı. İngilizler Kenya'nın zenginlikleri ile ülkelerini daha güçlü hale getirirken Kenya'da ihtiyaç duydukları parayı da yine yerel halka yükledikleri vergilerden tahsil etmeye çalışıyorlardı. Toprak vergileri ile bütün taşınmazlarını kaybeden halk bu sefer de İngilizlerin zulüm politikasına dönüşen vergileri altında çaresizdiler. Ülkede yaşı 18'i geçen, çalışabilecek güce sahip her Kenyalı

yıllık 24 Şilin vergi ödemek zorunda bırakılmıştı. (Padmore, 1953: 359) Eğer kişi bu vergiyi ödeyecek işi olmadığını iddia ederse hükümet adına Avrupalılar ait topraklarda çalışması sağlanıyordu. İngilizler kendi yaptıkları kanunları kullanarak Kenya halkını köle gibi çalıştırıyorlardı. 1921 yılında yürürlüğe giren Yerli Kayıt Yönetmeliğine göre her bir Kenyalı'nın kişisel bilgileri, baba adı, çalıştığı işyerleri, kazandığı ücret ve sünnet edildiği yıl kayıt altına alınıyordu. İngilizler Kenyalıların her türlü fiziksel hareketini, taşınmalarını, iş değiştirmelerini kontrol altında tutmak istiyordu. Halihazırda İngilizler 1908 yılında çıkardıkları Doğu Afrika Kasaba Yönetmeliğine göre ülkede ticaret ile uğraşan herkesi kayıt altına almaya da başlamıştı. Bu işletmelerin ne kadar kazanca sahip oldukları ve ne kadar vergi ödeyecekleri kayıt altına alınıyordu. (The Official Gazette, 1922)

Ülkede adil olmayan bu düzene karşı koymak isteyen Kenyalılar'da vardı. 1921 yılında Harry Thuku adındaki Kenyalı Doğu Afrika Derneğini kurdu. Dernek kadın ve çocukların köle olarak kullanılmasını, yüksek vergileri ve düşük ücretleri protesto etmek için işçilerin bir araya gelmesini amaçlıyordu. İngilizlerin yürürlüğe soktuğu Yerli Kayıt yönetmeliği gibi kanunlar protesto ediliyordu. İngilizler Kenya'da bu şekilde karşı bir oluşuma izin verme niyetinde değillerdi. Böylece Thuku 14 Mart 1922 yılında tutuklandı. İngilizler Kenyalıların bu tutuklamadan sonra derneğe destek olmayacaklarını düşündüler. Lakin işçiler bu tutuklamayı kendilerine yapılmış bir hakaret olarak gördüler. Binlerce insan protesto için Nairobi'de gösteri yaptı. Polis kalabalığı kontrol edemeyeceğini anlayınca ordudan yardım istedi. Kalabalığın üzerine ateş açılması neticesinde 200'den fazla silahsız gösterici öldü. Bu olay Kenyalılar arasında barışçıl olsa İngilizlere karşı gelinmesi halinde silah zoru ile karşılaşılacağını, tek mücadele seçeneğinin ise silahlı mücadele olacağı fikrini pekiştirmeye başlamıştı. (Durani, 2006: 45-8)

İngilizler ülkeyi kurdukları hükümetle ve valileri ile yönetseler de Kenyalıların yönetimde söz hakkı yoktu. Halkın temsil edilmediği bir hükümette onların dışlanmasına sebep oluyordu. (Padmore, 1953: 355) Buda ülkede İngilizler ile Kenyalılar arasında yaşanan problemlerin artmasına sebep olmaktaydı. Bu problemler halihazırda İngilizler ülkeyi ele geçirdiğinden itibaren başlamıştı. İngilizler ülkeye geldikten sonra yerel kabileler onlara karşı koymaya çalışsa da halk makineli silahlar karşısında yenilmişti. İngilizlerin her kolonisinde uyguladığı üzere ağır vergiler, toprağın kontrolü için çıkarılan düzenlemeler ve zorla çalıştırılan halkın gördüğü zulüm ülkede huzursuzluğu artırmıştı. Halk İngilizler karşısında ne yapabileceğini, bağımsızlığını nasıl geri alabileceğini düşünüyordu. Bu düşünce ilerde Mau Mau hareketinin ortaya çıkmasına sebep olacak adımların atılmasına sebep oldu.

Mau Mau Hareketinin Başkaldırısı ve Ülkede Sıkıyönetim İlan Edilmesi

1945 yılına gelindiğinde İngilizlerin Kenya'da ikinci koloni işgali gerçekleşmeye başlamıştı. Ülkede halihazırda Kenyalıların görevlendirildiği İngilizler tarafından yürütülen merkezi bir hükümet vardı. (Throup, 1987: 25) Bu göstermelik hükümet gün geçtikçe ülke halkına daha fazla şiddet uygulamaktaydı. Halkın temsil gücünün olmadığı hükümet İngilizlerin kontrolünde olduğu gibi İngiliz valisi de ülkede en etkili mercilerden birisiydi. 1947 yılı İngilizlerin gerek Hindistan gerekse Filistin'den ayrılma süreçleri başlamış Mısır'daki gelecekleri de belirsizlik içindeydi. Bu şartlar altında Kenya kolonisi askeri olarak Ortadoğu'daki en önemli merkez haline gelmeye başlamıştı. İngilizler 1950 yılında Mısır'da kalıcı olmaya karar verdiklerinde Ortadoğu'ya nispeten uzak olan Kenya'nın askeri önemi de azalmış oldu. (Devereux, 1990: 18; 42) Askeri öneme sahip olmasa da hala konumu ve zenginliği gereği ülke İngilizler için önemliydi. Bu önem ülkedeki bağımsızlık hareketlerine hiçbir şekilde izin verilmemesini gerektiriyordu.

İngilizlerin Kenya'yı bir kolonileri olarak yıllarca sömürmeleri ülke halkı tarafından nefretle karşılanıyordu. Ülkenin en büyük kabilesi olan Kikuyular'ın toprakları ellerinden alınmıştı. Çoğunluğu tarım ile uğraşan Kenya halkının zenginleşmemesi için çeşitli dayatmalar yapılıyordu. Bu bağlamda II. Dünya savaşı öncesi yapılan düzenlemeler ile çiftçilerin hangi ürünleri yetiştireceklerine İngilizler karar vermeye başlamışlardı. Eğer toprağı işleyen Kenyalı ise parasal olarak getirisi çok olan kahve gibi zirai ürünler yerine daha az gelir getiren ürünleri yetiştirmelerine izin veriliyordu. Ürün kontrolü de yine yerel halktan seçilen kişilere yaptırılıyordu. İngilizler sadece yetiştirilecek ürünleri değil sosyal yapıyı da değiştiriyordu. Yeni sistemde sıradan yerel insanlara reis unvanı verilmeye başlanmıştı. Sayıları az olan İngilizlerin her yere yetiştirebilmeleri zordu. Bu amaçla reisler İngilizler adına düzen sağlayıcı olarak vazife görmekteydi. Kenya'nın en büyük tarım toplumu ve geniş kabilesi olan Kikuyu'lar içinde görev alan reisler İngilizlerden aldıkları güçle bu tarım toplumunun hangi ürünü üreteceğine karar veriyordu. (Elkins, 2005: 19)

II. Dünya savaşının başlaması ile birlikte Kenya toprakları İngilizlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ekilmeye başlandı. Topraklar hiç boş kalmıyordu. Bu tempo altında Kenya'nın ekonomisi gelişme göstermişti. (Lonsdale, 1986: 98) Bu gelişme sadece belirli bir kesimin daha da zengin olmasına yarıyordu. Kenya halkı ise gittikçe daha da fakirleşmekteydi. Kenya'nın en fazla gelir elde eden grupları ticari zirai ürün yetiştiren İngilizler ve onların desteğı ile üretim yapan sadık kesimlerdi. Yerel Kenyalı devlet memurları daha fazla rüşvete bulaşıyor, suç oranları artıyor, işsizlik ve evsizlerin sayısı da çoğalıyordu. (Throup, 1987: 171) Savaş zamanında artan gelişme II. Dünya savaşından sonra yerini düşüşe bıraktı. Topraklar savaş döneminde aşırı üretim altında verimsizleşmiş ve ürün veremez hale gelmişti. Topraklar verimsizleşip İngilizler ülkeden yeterince gelir elde edemeyince her zaman ki gibi yeni yönetmelikleri çıkarmaya başlamışlardı. Bunlar İngilizlerin lehine Kenyalıların ise aleyhine gelişen olaylardı. II. Dünya savaşında İngilizler için savaşan Kenyalılar ülkelerine geri dönmeye başlayınca, İngilizlerden toprak ve özgürlük talebinde bulundular. İngilizler bu istekleri reddetti. Böylece ülkede sömürülerin bitmesini isteyen bağımsızlık yanlılarının sayısı gittikçe artmıştı. (Wa-Githumo, 1991: 3-7) Savaştan dönen Kenyalılar ülkede bulunan yerel halktan farklı olarak askeri tecrübeye sahiptiler. Bu askerlerden bazıları Burma'nın ormanlarında, bazıları da Hindistan ve Madagaskar'da savaşmışlardı. Askeri tecrübe yanında dünyanın değişik yerlerinden farklı insanları ve yerleri görmeleri tecrübelerini daha da artırmıştı. Cephede beraber savaşmışları İngilizler evlerine döndüklerinde Kenya'nın verimli arazileri kendilerine hediye edilirken bu askerler hem işsiz hem de topraksızdı. İşsiz kalan askerler için artık ülkelerinin bağımsızlığı için savaşmaktan başka seçenek kalmıyordu. 1947 yılında bu askerler Kikuyu Merkez örgütü olarak adlandırılan kısa adı KCA olan yeraltı örgütünü kurdular. KCA örgütü Kırklılar grubu olarak da bilindi. Bu örgüt ve askerler ilerde Mau Mau hareketi olarak adlandırılan direnişin çekirdeğı olacaktı. KCA militan bir örgüt olarak hiçbir koşulda İngiliz hakimiyetini kabul etmeyecek ve silahlı mücadele verecekti. 1950 yılına gelindiğinde Mau Mau hareketinin merkezi komite heyeti Nairobi'de kuruldu. Gerek şehirde gerekse kırsalda aktiviteler bu heyet tarafından organize edilmeye başlandı. 1952 yılında İngilizler ülkede sıkıyönetim ilan ettiğinde bu merkezi komite adını savaş konseyi olarak değiştirdi. Konsey harekete mensup savaşçıların birbirleri ile haberleşmesini sağlayacak ofis vazifesi gördü. Mau Mau savaşçıları daha çok ormanlık alanlar ile vahşi hayvanlar için ayrılan koruma bölgelerinde saklandılar. Savaşçıların ihtiyaç duyduğu elbiseler, silahlar, tıbbi malzemeler ve yeni katılımlar savaş konseyi tarafından organize edilerek sağlandı. (Maina, 1977:

17-8)Savaş dönemi boyunca haberleşme incir ağaçları kullanılarak yapıldı. Savaşçılar ihtiyaçlarını yazdıkları kağıtları ağaç gövdelerinde açılan oyuklara saklamışlardı. Saklanma yeri olarak mağaralar da kullanılmıştı. (Jenkins, 2004)

İngilizler için Kenyalıların bağımsızlık mücadelesi koloniliğe karşı yapılmış bir başkaldırıdan başka bir şey değildi. Bu adımın bastırılması içinde şiddet kullanmakta bir çekince yoktu. İngilizler kendilerini ülkenin gerçek sahipleri olarak görmekteydi. II. Dünya savaşından sonraki verilere göre3 bin İngiliz ülkenin tarıma elverişli 43 bin kilometre karelik en iyi topraklarına sahipti. Bu topraklarında sadece yüzde 6'sı işlenmekteydi. 5 milyon 250 binlik Kenyalılar ise 135 bin kilometre karelik toprağa sahiptiler. Aslında resmi olarak da toprak sahibi olamadıkları için gerçekten sahip konumda değildiler. Bu arazilerin çoğunluğu tarıma elverişli olmayan çorak topraklardı. (Slaughter, 1999)

Kenya'nın en fazla zulme maruz kalan insanları ülkenin en değerli toprakları ellerinden alınan Kikuyu kabilesi olmuştu. Yıllarca baskı altında kalarak her şeylerini kaybeden kabile halkı 1940 yılından itibaren bağımsızlık yolunda neler yapılabileceği arayışı içindeydi. Başlangıçta sayıları çok olmasa da İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesine giriştiler. Bu mücadelenin adı ilerleyen yıllarda yukarıda da belirttiğimiz üzere Mau Mau hareketine dönüştü. Bağımsızlık talebi doğrultusunda ülkedeki İngiliz yetkililere ve onlara yardım eden sadık Kenyalılara suikastlar düzenlenmeye başlandı. (Gregoire, 2017)Bağımsızlık yanlılarının 1940 yılından itibaren Kenya'daki İngilizlere saldırılar düzenlediğine inanılsa da 1952 yılına kadar böyle bir saldırı yoktu. Hatta saldırılar beyazlara değil onların Afrikalı reislerine ve destekçilerine yapıldı. 1952 yılında ülkede 12 bin Mau Mau savaşçısı vardı. (Slaughter, 1999) Sıkıyönetim ilan edilmeden önce Kenya'nın birçok bölgesi bu direnişçiler tarafından bağımsızlığa kavuşturulmuştu. Bağımsızlığına kavuşturulan bölgelerde Kenyalılar hukuktan asayışe kendi sistemlerini kurmaya çalışıyorlardı. Mau Mau direnişçileri sıkıyönetim ilan edilmeden hemen önce yakaladıkları 49 Kenyalı polis ile baş reis Waruhiu'yu kendi kurdukları mahkemelerde yargılamışlardı. İngilizler Mau Mau ile mücadelede başarısız kalmıştı. (Durani, 2006: 123) İngilizler tarafından Mau Mau olarak adlandırılan bu bağımsızlık hareketinin ve destekleyicilerinin kontrol altına alınması isyanın önlenmesi adına önemliydi. Mau Mau hareketi bir devlet gibi hareket ediyor ve kendi kanunlarını uyguluyordu. Baş reis ve polisleri kendi mahkemelerinde yargılayıp suçlu bulmuşlar ve idam etmişlerdi. Bu son hareket İngilizleri kızdırmaya yetti. 1952 yılında Kenya'nın İngiliz valisi Evelyn Baring 1960 yılına kadar devam edecek sıkıyönetimi ilan etti. Sıkıyönetimin ilan edilmesi ile birlikte Mau Mau hareketi başta olmak üzere ülkedeki yerel halka daha fazla şiddet uygulanmaya başlandı. Ülkedeki Afrikalı bütün siyasi oluşumlarda yasaklandı. (Kershaw, 1997: 251-55) Sıkıyönetimle birlikte İngilizler Mısır'dan ve İngiltere'den havayolu ile İngiliz askerlerini Kenya'ya getirmeye başladı. (Slaughter, 1999)

Sıkıyönetim ilan edilse de 1953 yılında Kenya'daki durum İngilizler için gittikçe kötüleşmeye başlamıştı. Kikuyu kabilesi mensupları Mau Mau direnişinin pasif destekçisi olmuşlardı. Aberdares ormanları ile Kenya dağı bölgesinde saklanan direnişçiler lojistik olarak bütün imkanlara sahiptiler. Kikuyu halkı savaşçılara gıdadan elbiseye kadar her şeyi gönderiyordu. İngilizler'den çalınan silah ve cephaneler bu askerlere ulaştırılıyordu. Nairobi ile gerekli iletişim kusursuz işliyordu. Atalarından kalan Kikuyu topraklarında İngilizlerle rahatça savaşabildikleri gibi bu toprakların dışında da operasyonlar yapabiliyorlardı. Öyle ki İngiliz askerleri ormanlık alanlara giremiyorlardı. Nairobi Mau Mau hareketi için en önemli şehirdi. Şehir halkı yapılan zulümler ile korku içinde yaşarken düzensizliğin hâkim olduğu şehirde İngiliz destekli gangsterler

terör estiriyordu. Mau Mau mensupları halkın bağımsızlık hareketine desteğini sağlamak için şehirde farklı boykot olayları organize ediyorlardı. Bunlar arasında Kenyalılardan “binebilir belgesi” isteyen otobüslerin kullanılmaması, sigara içilmemesi, bira satın alınmaması gibi boykotlar mevcuttu. Kikuyular'ın en büyük kabile olması ve çok büyük arazileri kontrol etmesi Kenyalıları motive ediyordu. Gün geçtikçe Nairobi'de Mau Mau hareketi daha etkili oldu. Şehrin önemli bir bölümü artık kontrol altında tutuluyordu. İngilizler sadece gündüzleri operasyon yapıp ilerleyebilseler de gece yapılan Mau Mau hareketleri ile kaybedilen yerler tekrar geri alınabiliyordu. (Durani, 2006: 120-21)

1954 yılı sonlarına gelindiğinde Mau Mau direnişçileri için gerileme dönemi başlamıştı. İngilizler daha fazla askerle daha aktif bir şekilde mücadele veriyorlardı. Nairobi'de bulunan Mau Mau harekât merkezleri etkisiz hale getirilmeye başlandıkça ormanlarda yaşayan direnişçiler ile şehirdekiler arasındaki bağlantıda kopmaya başladı. Şehirlerden ormanlara gönderilen yardımlarda İngilizler tarafından kesilmeye başlandı. Girilemeyen ormanlık alanlara da girmeye başlayan İngiliz askerler bu direnişçileri arazide barınamaz hale getirmeye başladı. Direnişçilerin tedavi edildiği gizli hastaneler ile silah yapılan fabrikalarda İngilizler tarafından ele geçirildi. (Durani, 2006: 121) Şehirlerden Mau Mau direnişçilerine gerekli malzemeler özellikle evsiz çocuklar ve genç yaştaki erkekler tarafından getiriliyordu. Bu çocukların çoğunun babası İngilizler ile savaşırken ölmüştü. Nairobi'de bulunan evsiz yaklaşık 1000 çocuk direnişçilerin ihtiyaç duydukları malzemeleri taşıyorlardı. Büyüdüklerinde de direnişçiler ile savaşa katılıyorlardı. İngilizler bu çocuklara yönelik tutuklamaya başlayınca direnişin önemli bir ayağı ortadan kaldırılmıştı. (Times, 30 Eylül 1954)

İngilizlerin Mau Mau ile mücadelesi sadece askeri alanda gerçekleşmiyordu. Ülkede her alanda bağımsızlık mücadelesine karşı adımlar atılıyordu. İngilizler sıkıyönetim ile birlikte 400 özel okulu kapatarak 62 bin Kenyalı çocuğu eğitim hayatından mahrum bıraktı. Kenya'da bağımsızlık mücadelesine sahip bireyler bir araya gelerek kendi özel okullarını açmış, çocuklarının iyi bir geleceğe sahip olmalarını istemişlerdi. Çok düşük ücretler ile çalışan insanların maddi katkıları ile açılan bu okulların yanı sıra öğretmen yetiştirme kursları, yayınevleri, dini organizasyonlarda sıkıyönetim bahanesi ile kapatıldı. (World News, 1953: 576) Sıkıyönetimin ilan edilmesi ile Kenya'da yayın yapan birçok basın yayın kuruluşu ya kapatıldı veya İngilizler lehine haberler yapıldı. Gazeteler, kitaplar, yayınevleri kapatılırken İngilizleri eleştiren, yazı yazan herkes ya para cezasına çarptırıldı ya da hapsedildi. Kenyalıların çıkardığı 9 gazete kapatıldı. Ülkedeki radyo yayınları tamamen İngilizlerin kontrolünde onların istediği şekilde yayın yapmaya başladı. Sinema filmleri de yasaklılar listesine girmişti. Antiemperyalist filmlere sansür getirildi. (Durani, 2006: 108)

Kenya'da bulunan diğer kabileler ve etnik gruplar bu mücadelede tarafsız kalmayı seçti. Böylece İngilizler Kikuyu kabilesi halkına karşı cadı avı gerçekleştirmeye başladı. Mau Mau hareketine mensup kişiler çoğunlukla ülkenin en büyük kabilesi Kikuyulara mensuptu. Harekete katılanlar özel bir törende gizliliklerini saklayacaklarına yemin ederek gruba katılıyorlardı. Yeminini bozanların cezası ölümdü. İngilizler tüm ülkede harekete mensup kişileri yakalamaya çalışıyorlardı. Bu amaçla gözaltına alınan herkesi acımasızca sorguluyorlardı. Kikuyu kabilesine mensup Kenyalılar bu gözaltı sürecinde büyük sıkıntı çekiyorlardı. Zira Kikuyuların dilini çevirecek yeterli tercüman da yoktu ve niye gözaltına alındıklarını dahi bilmeden sorgulanıyorlardı. (Elkins, 2005: 24) Gözaltına alınanların sayısı gün geçtikçe arttı. Bu kişiler sadece Kenyalılar değildi. İngilizler için çalışanlarla İngilizlere bağlılıkları ile tanınan yerli halk

gözaltına alınmaktan kurtulamıyordu. (Bennett, 2011: 720) Diğer kabilelere mensup yerel halkta harekete mensup kişilerin yakalanması adına hem sorgulanıyor hem de bildiklerini anlatmaya zorlanıyorlardı. Ülkede Mau Mau avı öyle bir noktaya taşınmıştı ki İngilizler bir tarafa geri kalan Kenyalılar ise bir tarafa ayrılmaya başlamıştı. Gözaltına alınanların sorgulamaları ya hükümet tarafından belirlenen merkezlerde yapılıyor veya yasal olmayan yerlerde gerçekleşiyordu. Bütün ülke Mau Mau hareketi mensuplarını bulabilmek için sıkıyönetim altına alınmıştı. Gözaltı merkezleri bu harekete mensup kişiler ve onlar hakkında ifade verip teşhis edeceklerle doluydu. (Elkins, 2005: 26)

İngilizler 1952 yılında sıkıyönetim ilan etse de 1953 yılı Mau Mau hareketinin daha başarılı olduğu bir yıl olmuştu. 1954 sonlarına kadar Mau Mau hareketine karşı üstünlük sağlayamayan İngilizler mücadelenin sınırını yasal olmayan alanlara kaydırıyorlardı. Halka karşı acımasızca şiddet uygulanması, gözaltına alınanların konuşturulması için işkence yapılması mücadelenin seyrini değiştirecekti. Kırbaqlama, yakma gibi cezaların yanında çok daha ağır işkenceler uygulanıyordu. Kadınların vajina ve anüslerine zarar verilip, göğüsleri penselerle sıkılırken, erkeklerinde testisleri penseler ile parçalanıyordu. (Elkins, 2005: 68) İşkence altındaki hareket mensupları konuşmaya başladıkça daha fazla insan yakalandı. Mau Mau'nun kullandığı yöntem ve taktikler öğrenilmeye başlanınca da İngilizler üstünlük sağlamaya başladılar. İngilizler Mau Mau hareketine mensup olanların yerel halktan özellikle de Kikuyu kabilesinden çok büyük ölçüde destek gördüklerini anlayınca bu kabile halkına karşı radikal önlemler almaya başladılar. Böylece Kikuyu halkının toplu olarak göçe zorlanması uygulamasına başlandı. Mau Mau hareketine mensup isyancılar ülkede daha çok ormanlık arazilerde saklanıyorlardı. Ormanların hemen dışında olan arazilerde ise köyler bulunmaktaydı. Daha çok Kikuyu kabilesine ait bu köylülerin ormanlarda yaşayan isyancılara yardım ettiği düşüncesi onları yerinden etmeye yetiyordu. Nairobi gibi büyük şehirlerde yaşayan Kikuyular'da şehirlerdeki Mau Mau mensuplarına yardım etmek ile suçlanmaya başlanmıştı. Cadı avı artık öyle bir noktaya taşınmıştı ki bütün bir Kikuyu halkı ile mücadele edilmeye başlandı. Bu amaçla savaş konseyi 1954 yılında gerek şehirlerde gerekse köylerde yaşayan kabile mensuplarının belirlenen yer ve köylere zorla taşınmaları kararını aldı. (Kershaw, 1997: 258) Belirlenen yerlere göçmek zorunda bırakılan insanların gittikleri yerlerde hiçbir ev, yiyecek olmadığı gibi etrafları teller ile çevrilmiş bölgelerdi. İngilizler bu yerlere konan insanları kontrol altında tutmak için İngiliz ve yerel Kenyalı halktan gardiyanları da kullanmaktaydı. Gardiyanlar bu yerleşkelerde şiddette uygulamaktaydı. En fazla şiddeti ise hemen hemen her yaşta kadınlar görmekteydi. Kadınlara tecavüz edilmesi ve dövülmeleri en sık görülen olaylardı. Bazen aynı kulübe içinde hem anneye hem de kızına beyaz ve siyahi gardiyanlar tarafından silah zoru ile tecavüz ediliyordu. Karşı çıkanlar ise öldürülüyordu. (Elkins, 2005: 131)

1954 yılında savaş konseyinin köylerin taşınması için aldığı karardan 1955 yılı sonuna kadar geçen sürede 1 milyon Kikuyu evlerinden zorla çıkarılarak 800 yeni acil durum yerleşkesine taşınmışlardı. (Memorandum, 1954) İngilizler insanların taşınması projesini askeri bir cezalandırma hareketinin parçası olarak görmekteydi. Yeni yaşam alanlarına götürülen köylülerin kontrol altında tutulması için bütün önlemler alınmaktaydı. Kikuyuların zorla göç ettirilmesi ile bağımsızlık yolundaki aktif direnişlerinin kırılacağı, yeni yerlerinde kontrol altında tutulmaları ile birlikte pasif direnişlerinin de kırılacağı düşünülüyordu. Resmi belgeler İngilizlerin 1955 yılı sonuna kadar köylülerin bütün direnişini kaybetmesini amaçladıklarını göstermektedir. (Bates, June 1955)

Toplama Kamplarının Kurulması ve Yaşananlar İşkence Olayları

İngilizler Mau Mau hareketi ile mücadele etme kapsamında Kenya'nın en büyük kabilesi olan Kikuyu halkı ile tam bir mücadele içine girmişti. İnsanlar topraklarından zorla çıkarılmasına rağmen bağımsızlık yanlılarının mücadelesi devam ediyordu. İngilizler bağımsızlık düşüncesinin yok edilmesi için her bir hareket mensubunun bulunması ve cezalandırılmasını gerekli görüyordu. Bunun için buldukları yeni fikir ise ülkede toplama kampları oluşturmaktı. Halihazırda bir milyon insan göç ettirildikleri yerlerde etrafı teller ile çevrili bölgelerde sıkı kontrol altında tutuluyordu. Toplama kampları birer işkence merkezi olarak tarihin gördüğü en acımasız mekanlara dönüştü. Öyle ki Nazilerin II. Dünya savaşında kurdukları kamplarda Yahudileri katletmesi gibi İngilizler de Kenya halkını katletti. Naziler Yahudileri gaz odalarında zehirleyip yakma odalarında imha ederlerken İngilizlerde her bir Kenyalıyı uyguladıkları acımasız işkence yöntemleri ile birer birer öldürdü.

Kenya İnsan Hakları Komisyonuna göre 8 yıl süren Mau Mau döneminde 90 bin Kenyalı öldürülmüştü. (BBC News, July 10, 2012) Bunların çoğu kamplarda öldürüldü. Ülkede 44 çalışma kampı, 2 tutsak kampı, 7 özel gözaltı kampı, 4 sürgün kampı, 2 çocuk ve kadın kampı olmak üzere toplam 59 kamp kuruldu. Yakalananların hangi kampa gönderileceğini ait olduğu kabile, yaşadığı yer ve İngilizlerle işbirliği ölçüsüne göre karar verilmekteydi. Çalışma kamplarına gönderilenler tarım arazilerinde bedava çalıştırılıyorlardı. İngilizler bunu ülkede tarım arazilerine ve ziraata sahip çıkma adına yaptıklarını diğer türlü Kenyalıların toprağa sahip çıkmadıklarını söylüyorlardı. (Kershaw, 1997: 260)Gerçekte ise Mau Mau mücadelesi altında kölelik tekrar hortlatılmış ve Kenya halkı tarım arazilerinde zorla çalıştırmaya başlanmıştı. Elkin'e göre Kenya'da savaş süresince 1,5 milyon Kenyalı İngilizlerce gözaltına alınmış ve halka karşı bu ölçüde aşırı şiddet uygulanması akıllara "İngilizler bütün bir etnik nüfusu imhamı etmek istiyor?" sorusunu getirmişti. Elkin yaşananların orantısız bir savaş olduğunu, on binlerce belki de yüz binlerce Afrikalı'nın ölmesinin yanında sadece 100'den bile az Avrupalı'nın öldüğünü ifade etmişti. (Elkin, 2005: 53) Pilger'de İngilizler'in Kenya'da sırf milliyetçi diyerek binlerce insanı öldürdüğünü halbuki bunların çoğunluğunun milliyetçi duygulara sahip bile olmadığını belirtmişti. İngilizler Mau Mau'yu Avrupalıları öldüren azılı bir grup olarak gösterip ülkede ölçsüz şekilde terör havası estirmişti. Gerçekte ise Mau Mau 32 Avrupalı'yı öldürmüşken İngilizler binlerce kişiyi öldürmüştü. Sadece kamplara götürülen binlerce kişiden 402'si işkence altında ilk bir ayında hayatını kaybetmişti. (Pilger, 2004)

Profesör Elkins'in gerçekleştirdiği görüşmelerde Kenya'daki olaylara karışan ve şahit olan İngilizlerin bakış açısında görülebilmektedir. Buna göre Kenya'da toplum gelişiminde görevli İngiliz memur Thomas Askwith kamplarda yaşanan şiddeti herkesin bildiğini ama kimsenin durdurmadığını, kendisinin de işkenceleri önlemek için sıralı amirlerinden valiye kadar herkese durumu bildirmesine rağmen herkesin sağırmiş gibi davrandığını söylemişti. Mwea kampında işkence yapmada görev alan İngiliz Terence Gavaghan kamptakilere karşı şiddet uyguladıklarını lakin bunun yanlış olmadığını iddia etmişti. Gavaghan "Bu bizim işimizdi. Ne yapmamız gerekiyorsa onu yaptık ve en üst görevliye kadar herkes bize bu izni vermişti. Yaptığımız işten dolayı ödüllendirildik. Orda olsaydınız sizde anlardınız. Bu adamlar birer hayvandı ve onları kontrol altında tutmak zorundaydık." demişti. (Elkins, 2012: 63) İngiliz savaş konseyi üyesi ve Kenya'dan sorumlu bakan Blundell 1954 yılında yaptığı bir konuşmada Mau Mau hareketi üyelerinin atalarından gördükleri üzere, kabilelerine ve birbirlerine karşı sadakatleri ile direnç gösterdiklerini söylemişti. Blundell Kikuyu halkının İngilizlerle işbirliği yapmamaları halinde

medeniyetin getirdiği faydalardan nasiplenemeyeceğini belirterek tehdit etmişti. (Blundell, 1995: 101)

Gerek Kikuyu kabilesine gerek Mau Mau hareketine mensup insanların bir kısmının günümüzde dahi hala hayatta olması insanların olanları öğrenmesine imkân verdi. Başlarından geçenleri anlatan insanların sırf bağımsızlık isteği için acımasızca şiddete maruz kalması ise insanlık suçu olarak tarihe geçti. Tarım arazilerinde çalıştırılmak için çalışma kamplarında tutulan tutsaklar bile şiddet görmekten kurtulamıyorlardı. Bir Kenyalı kampa her girişlerinde askerler tarafından oluşturulan sıranın içinden geçmek gerektiğini, sıradaki askerlerin ise ellerindeki coplar ile insanları dövdüğünü belirtmişti. (Elkins, 2005: 134) Resmi evraklara göre Kamu Kachina adlı kişiye Fuller ve Waters adlı iki İngiliz polisi tarafından 5 gün boyunca suçunu itiraf etmesi için işkence yapılmıştı. Kachina kırbaçlanmış, tekmelenmiş, elleri ayaklarının arasından kelepçelenip boynundan bağlanmıştı. Yemek olarak kendisine zorla çöp yedirilmiş, iple bağlanarak nehre atılmış ve iki gece açık havada yalnız bırakılmıştı. (Bates, October 1955) Mau Mau'ya katılanlardan Bay Nzili 85 yaşında BBC'ye verdiği röportajda Embakasi gözaltı kampında zincirlere bağlı tutulduklarını, kendisinin hadım edildiği için bir daha asla eşiyile beraber olamadığını ve çocuklarının olmadığını söylemişti. 73 yaşındaki Bayan Mara ise devamlı olarak dayak yediklerini ve cinsel tacize uğradıklarını belirterek devamlı şiddete maruz kaldıklarını ve inanılmaz derecede ağrılar çektiğini söylemişti. (BBC News, July 17, 2012) 1954 yılında polis komisyonu üyesi olarak Nyer bölgesinde görev yapan K.P. Hadingham yaşanan olaylar ile ilgili olarak Mathira bölgesinden bir memurun kendisine adaletin uygun bir şekilde uygulanmadığını, Mau Mau hareketine üye olmayan, sadece onlara sempati duyan bölge halkının bile görevlilerce öldürüldüğünü, tecavüze uğradığını, soyulduklarını, mallarının gasp edildiğini, bunun adalet olmadığını söylediğini ifade etmişti. (Hadingham, 1954)

The Guardian gazetesi kamplardan kurtularak hayatta kalanlar ile yaptığı röportajlardan birisinde 84 yaşındaki Bay Nyingi ile görüşmüştü. Nyingi Hola kampında tutulduklarını, devamlı olarak bayılcaya kadar dövüldüklerini söylemişti. Bay Mutua'da Machakos bölgesinde yaşarken gözaltına alındığını, işkence gördüğünü ve pense ile testislerinin ezilerek hadım edildiğini söylemişti. (The Guardian, June 22, 2009) Mau Mau hareketine mensup kişilerin avukatlığını yaparak onlara yardım etmeye çalışan F.R.S. Souza yakalanan birçok kişinin anında polis tarafından öldürüldüğünü söylemişti. Souza, "yakalananların anında vurulması fikri inanılmaz bir şekilde yayılmıştı, tanıdığım iyi eğitim almış arkadaşlarım bile 100 kişi yakalanmışsa 30'unun orada vurularak öldürülmesini istiyordu. Geri kalan 70 kişinin ise yaşananları anlatması için serbest bırakılmaları taraftarıydılar. Böylece Kenyalılar ülkede kimin patron olduğunu öğreneceklerdi." demişti. (Souza, 1954: 527-28) Mau Mau üyesi Daniel Mulwa harekete katıldığını çünkü beyazlar tarafından yönetilmek istemediğini söyleyerek "Avrupalılar tarafından insan değilmişim gibi bakılmaktan kurtulmak için harekete katıldım. Bize insan değilmişiz de hayvanmışız gibi muamele yaptılar" demiştir. Bir başka Mau Mau üyesi olan Joshua Wambua 2009 yılında yapılan bir röportajda niye harekete katıldığını, bunun ne anlama geldiğini ne yaşadıklarını ve sonuçta gelinen noktada nasıl hissettiğini açıklayarak Mau Mau hareketinin hedefinin Kenya'yı koloni adı altında yönetilmeyen bağımsız bir ülke haline getirmek olduğunu bunu hem kendileri hem de gelecek nesiller için yaptıklarını söylemişti. (Koster, 2013: 29; 32)

İngilizler Kenyalılar karşı akla gelebilecek bütün işkenceleri uygulamışlardı. Kikuyu kabilesine mensup bir kişi polis tarafından koltuk altına konulan haşlanmış yumurta sebebi ile ileri derece yanmıştı. (Chief Secretary, 1954) Polisin Kenyalıların yaşadığı kulübeleri yakma

fikride geniş çaplı uygulanmaktaydı. Polis tarafından yakılan bir kulübede bir bebek yanarak ölmüştü. (Chief Secretary, 1955) Çalışma kampında tutulan bir kişi üç gardiyan tarafından dövülmüş sonrada bir arabanın arkasına bağlanarak yerlerde sürüklenmişti. (Chief Secretary, 1956) Kirigithi kampında bir kadın mahkûm 4 kadın gardiyan tarafından ilk önce dövülmüş bu arada boynundaki köprücük kemiği kırılmıştı. Gardiyanlar mahkûmun vajinasının içine kırılmış cam parçaları koymuştu. (Chief Secretary, 1957) Polis tarafından yakalanan bir kişi dövüldükten sonra karnına ve kasık arasına ateşte kızdırılan taşlar konularak yakılmıştı. (Chief Secretary, 1958) Nairobi’de ki bir hapishanedeki 9 mahkûm bir gece içinde asılmıştı. Bu mahkumların ölüme çarptırılmasına sebep olan suçları şunlardı: 5 mahkûm adam öldürmekten, 1 mahkûm üzerinde mermi bulunduğu için, 1 mahkûm üzerinde tabanca bulunduğu için, 1 mahkûm üzerinde ev yapımı silah taşıdığı için ve son mahkûm ise üzerinde ev yapımı silah taşınırken yakalanan kişinin arkadaşı olması suçlaması ile idam edilmişti. (Durani, 2006: 111-12)

İngilizler ülkede “ateş edilebilir” bölgeler oluşturmuşlardı. Demiryollarının geçtiği alanlar gibi stratejik öneme sahip yerler bu alanlar arasındaydı. Herhangi bir Afrikalı bu bölgelere girdiğinde askerler o kişiyi sorgusuzca öldürüyorlardı. Komutanlar en fazla Kenyalıyı öldüren askerlerine ödül veriyorlardı. Öldürme kanıtı olarak ise ölen kişinin elleri bileklerinden kesilerek komutana getiriliyordu. Bir asteğmen olan 19 yaşındaki İngiliz David Larder olan bitene daha fazla dayanamayıp istifa etmişti. Larder olup bitenin Hitlircilik olduğunu, bir Kenyalının ellerini kestiğini belirterek “Bana ne oldu böyle?” diye kendisini sorguladığını söylemişti. Her İngiliz komutan Larder gibi pişmanlık içinde değildi. Bir tanesi askerlerine her bir Kenyalının kesik başı için 5 Şilin veriyordu. Bir başka asker komutanının siyahi olan herkesi vurma emri verdiğini çünkü birlik içinde yarışma olduğunu belirtiyordu. (Slaughter, 1999)1957 yılında 5 kampın genel müdürü Cowan ile birlikte Rowe ve Binbaşı MacInnes adlı İngiliz görevliler Muchiri Githuma’yı tutulduğu Gathigiriri kampında bir kirişe bağlamış ve lastik hortumlarla ölünceye kadar dövmüştü. Cowan’ın uyguladığı işkence teknikleri Cowan planı olarak tanımlanıyor ve suçun kabulü için kişiye gerekirse ölünceye kadar işkence yapılması manasına geliyordu. (Bates, August 1957)

İngilizlerin ülkede uyguladığı şiddet ve işkenceler sonucu Mau Mau hareketinin ülkedeki askeri etkinliği bitme noktasına getirildi. Şehirler ile kırsaldaki direnişçilerin bağlantısı kesilmiş ve ihtiyaçları karşılanamaz hale gelmişti. Cadı avı neticesinde binlerce direnişçi mahkemelere bile çıkmadan kamplara gönderilmişti. Ağır işkence altında konuşan direnişçiler dışarıda kalan üyelerinin de yakalanmasına sebep oluyordu. Buna rağmen kamplarda direnişe mensup herkes bunu bağımsızlıkları için yaptıklarının bilinci ile hareketten kopmuyorlardı. Suçlu veya suçsuz kamplara gelen herkes Mau Mau direnişine mensup bireyler tarafından eğitimden geçiriliyor ve harekete dahil olmaları sağlanıyordu. Bu bağlamda İngilizlerin türlü işkenceler uyguladıkları kamplar Mau Mau hareketinin üniversiteleri olmuştu. (Kenya Weekly News, 18 Mart 1955)Neticede 1959 yılının Mart ayında İngilizlerin ülkeden ayrılmasına sebep olacak olayların başlangıcı olan Hola katliamı yaşandı. Hola kampında 11 Kenyalı öldürülmüştü. İngilizler ölümlerin içme suyundan zehirlenme sonucu yaşandığı yalanını ortaya atsalar da gerçek kısa süre sonra ortaya çıkmıştı. İngilizler kendi oluşturdukları şiddet sarmalı sonucu oluşan başkaldırı karşısında istemeden de olsa Kenya’yı terk etmek zorunda kalacakları süreci başlattılar. (Carruthers, 2005: 493) Bu süreç bu ümitsiz ortamda nasıl başlamıştı sorusunun cevabı ise bir grup kahraman Kenyalı’nın başkaldırısıydı. Hola kampında kalan Kenyalılar kendilerine yapılan bütün işkencelere rağmen direnişlerinden vazgeçmemişler ve dik duruşları ile Kenyalılara örnek

olmuşlardı. Aşırı çalıştırılan bu insanlar her gün ölmektense bir gün ölmeyi göze alarak kamp içinde protesto yapmışlardı. 85 Kenyalı bir araya gelerek artık İngilizler için çalışmayacaklarını deklare ettiler. Olayları anlatan John Maina Kahihu adlı Kenyalı mahkûm “köle olmadığımızı ve çalışmayacağımızı ilan ettik” demişti. 170 gardiyan etraflarını silahlar ile sararken 30 gardiyan sopaları ile onları dövmeğe başlamıştı. Kenyalılar kaçacak hiçbir yer olmayan kampta feci şekilde dövülmüşü. 11 Kenyalı dövülerek öldürülürken 60 tanesi ise çok ağır şekilde yerlere yığılmıştı. Dövülme iznini veren kamp genel müdürü İngiliz Cowan olaylar ile ilgili olarak “Suçlu hissetmedim, suçlu olduğumu düşünmüyorum, bunu söyleyecek kelime yok. Olayların bu şekilde yanlış gitmesine gerçekten çok üzıldüm, ama kesinlikle suçlu değildim.” demişti. (Slaughter, 1999)

Kamplarda tutsak edilen Kenyalılar kendi aralarında iletişim sistemleri de geliştirmişlerdi. Dış dünya da olup bitenler, Mau Mau hareketinin mücadelesi bu yöntemle kamplarda kalanlara iletiliyordu. Manyani kampında gardiyanların ofislerini temizleyenler ya da yetkililerin konuşmalarını gizlice dinleyenler öğrendikleri bilgileri bir araya getiriyordu. Her akşam kamp kulübelerinden seçilen kişiler bir araya geliyor o gün elde edilen haberleri öğreniyor ve kulübelerine geri dönüyorlardı. Daha sonra kendi dillerinde ölen kişilere yapılan saygı duruşu ve konuşması esnasın da o günkü haberler mahkumlara duyuruluyordu. (Kariuki, 1975: 73-74) Oneko adlı Kenyalı, Manda adasındaki kampta yetkililerin direnişlerini kırmak için kendilerine her gün yalan haberleri verdiklerini, morallerinin bozulup konuşmalarının sağlanmaya çalışıldığını belirterek önlem olarak kendi iletişim sistemlerini geliştirdiklerini söylemiştir. Buna göre aralarında seçtikleri bir kişi her gün olup bitenleri kendilerine aktarıyor ve böylece İngilizlere karşı duracak cesareti devam ettirebiliyorlardı. (Oneko, 1966: 22-23)

Bağımsızlığın Kazanılması

Mau Mau hareketi 1960 sonunda kendisini tamamen yeniden organize etti ve mücadeleyi yeni bir sahaya taşıdı. Ülkede ilk olarak duvar posterleri ile bağımsızlık temaları işlenmeye başlandı. İkinci olarak teksir makineleri ile çoğaltılan bağımsızlık yazıları halka dağıtılmaya başlandı. Kamplarda yaşananların insani olmadığı yönünde hazırlanan yazılar, posterler dünyanın her yerindeki liderlere ve kuruluşlara gönderilerek Kenya halkının yaşadığı zulüm duyurulmaya başlandı. Mau Mau hareketi ile yıllar süren askeri ve siyasi mücadele neticesinde İngilizler kolonilerinde uygulayacakları politikalarda değişikliğe gitmeye karar verdiler. Uygulanan metotlar ile Mau Mau hareketi askeri olarak mağlup edilse de tamamen yok edilemiyor ve İngiliz imparatorluğu uzun yıllar boyunca bütün enerjisini ve parasını mücadele için harcamak zorunda kalıyordu. 1960 yılı sonlarına gelindiğinde Kenya'nın bağımsızlığı önünde durulamayacağı açıkça görülmeye başlanmıştı. (Durani, 2006: 233-34) Hola kampında yaşanan katliam gerek Kenya'daki İngiliz hükümeti gerekse İngiltere'deki hükümet için siyasi bir utanç kaynağı olmuştu. (Horne, 1989: 174) Mau Mau hareketinin askeri olarak yenilmesinden sonra sıkıyönetimin devamını gerektiren durum ortadan kalkmıştı. 1957'den sonra askeri operasyonlara da gerek kalmamıştı. Mau Mau'lar toplama kampında, Kikuyu halkıda göç ettirildikleri alanlarda kontrol altında tutuluyorlardı. İngilizler sıkıyönetimin kaldırılması ile ülkede nasıl bir yol haritası izleneceği konusunda karar vermeye çalışıyorlardı. Sıkıyönetimin kalkması Kenyalıların kendilerini ifade edeceği siyasi partilerinde tekrar faaliyete geçmesine imkân verecekti. İngilizler için önemli olan ise sıkıyönetimin olmadığı Kenya'da kontrolün nasıl elde tutulacağı, siyasi oluşumların nasıl kontrol edileceğiydi. Kenya koloni ofisi ve valilik Kenya'nın bağımsızlığı önünde durulamayacağını anlamışlardı. Kenya'nın 1970-75 yılları

arasında bağımsız olabileceğini öngörmeye başlamışlardı. Mau Mau hareketi liderleri ya ülke dışına kaçmış ya da hapsedilmişti. Bu liderlerin serbest bırakılıp bırakılmayacağı da bir başka sorundu. Kamplar ve hapisanelerde tutulan binlerce insan mahkemelere çıkarılmadan hapsedilmişti. Uluslararası kanunlar açısından bu İngilizler adına büyük bir problemdi. Hola katliamının gerçekleşmesi ile bütün bu sorunlar artık İngilizler için taşınmaz bir yükü ve nihayet sıkıyönetim Haziran 1959 yılında kaldırıldı.1960-3 yılları arasında İngilizler ülkede tekrar bir Mau Mau harekâtı yaşanmaması için gerekli olan kanuni düzenlemeleri yaptılar. Seçimlerin nasıl yapılması gerektiği, tutuklular ve liderlerinin durumu belirlenmeye çalışıldı. Hareketin liderlerinden birisi olan, bağımsızlıktan sonrada ilk başkan olacak Kenyatta serbest bırakılmakla kalmadı yasama meclisinde milletvekili olmasına da izin verildi. Seçim kanununda yapılan değişiklikle her bir Kenyalıya oy kullanma hakkı verildi. Buda bağımsızlığa giden yolda yapılan seçimlerde az sayıdaki İngiliz yerleşimci karşısında büyük bir galibiyet sağladı. Seçimlerden zaferle çıkan Kenyatta öncülüğündeki Kenyalılar bağımsızlığını kazandılar. (Percox, 2001: 190-201)

İngilizler ülkede sebep oldukları acıların ortaya çıkmaması içinde büyük çaba sarf etmişti. Bu amaçla 1958-63 yılları arasında sistematik ve kasıtlı olarak resmi belgelerin imhası gerçekleştirildi. Kenya İstihbarat komitesi ve Doğu Afrika askeri komutanlığı temsilcisi Binbaşı Stevenson sıkıyönetim dönemine ait bütün evrakların imhası için çalışmıştı. 1959 yılına gelindiğinde evrakların yakılarak yok edilmesine başlanmıştı. Bu kapsamda imha edilen sıkıyönetim belgelerinin toplamı 1 tondan fazlaydı. Diğer devlet dairelerindeki belgelerinde imha edilmeye başlanması ile 4 tondan fazla belge yakıldı. 1961 yılından itibaren ise görülmesi uygundur kuralı kapsamında hangi devlet yetkilisinin hangi resmi belgeyi görebileceği yönetmelikler ile belirlendi. Sadece İngiliz yetkililerin görmesine izin verilen belgelerin zamanla ya imha edilmesi veya İngiltere'de saklanması sağlandı. (Elkins, 2012: 54-57) Endre İngiliz hükümetinin 10 yıla yakın bir süre Mau Mau'ya karşı yürütülen operasyonların duyulmaması için büyük bir sessizlikle hareket ettiğini belirterek 1960 yılına kadar kamuoyunun ulaşabileceği neredeyse hiç bir resmi belgede bu mücadeleye dair iz bulunmadığını ifade etmişti. Mau Mau ile ilgili birçok kitap birdenbire özellikle Kenya'da yaşayan bireysel İngilizler tarafından yazılmaya başlanmıştı. İlginç olanı bu yazarlardan bazıları işkence döneminde aktif bir şekilde polis ve idari yetkililerle hareket edenlerdi. (Endre, 1974: 41)

İngilizler Kenya'da kontrolün sağlanması için hukuku ve sistemi kötü amaçlı kullandılar. Mau Mau'lara karşı mücadelede yanlış tedavi uygulandı. Bu hareket bir suç şebekesi olarak görülüyorsa bile işkence ile karşılık verilmemeliydi. Askerlerin, valinin, hükümetin kanunu sağlamadaki rolleri yanlışti. Yapılan işkencelerden ülkedeki görevlilerin haberi vardı ve sorumluydular.(Elkins, 2012: 64-65)Kenya'daki İngiliz yönetiminin bu ülkede uyguladığı şiddet ve işkenceler İngiltere'nin liderleri tarafından da çok önemsenmedi. Başbakan Churchill'in, ondan sonra göreve gelen Eden ve Macmillian ve kolonilerden sorumlu diğer siyasilerin, halka sistematik bir şekilde işkence yapılması ve şiddet uygulanmasını Kenya'daki İngilizlerin hayatını kurtarmak için mazur gördükleri anlaşılıyordu. (Elkins, 2005: 352) Elkins İngilizlerin ülkeden ayrılması ile birlikte bağımsızlığın getirdiği nimetlerden Kenyatta yanlılarının oluşturduğu oligarşinin, vatanseverlerin ve Kenya'da yaşayan halkın faydalandığını halbuki İngiliz koloni hükümetinin gerçekleşmeyen hayalinin bu nimetlerden kendisinin yararlanması şeklinde olduğunu belirtmektedir. (Elkins, 2005: 361)

İngilizlerin Mau Mau hareketine karşı kazandığı askeri başarılar uyguladıkları işkence yöntemleri ile sağlandı. Mau Mau yenilip ülkede sıkıyönetim kaldırılınca Kenya halkının bağımsızlık talepleri karşısında daha fazla dayanamadılar ve ülkeyi terk etmeye hazırlandılar. Geçiş süreci de denilebilecek bir sürede kanunlar yürürlüğe sokuldu ve Kikuyuların bağımsız Kenya hayali 1963 yılında gerçekleşmiş oldu. İngilizlere yardım ve yataklık yapan ve işkencelerde rol alan Kenyalılar İngilizlerin ülkeyi terk etmesi ile sahipsiz kaldılar ve birçoğu öldürüldü. İngilizlerin ülkede işlediği insanlık suçları ise onların peşini hiç bırakmadı. Her ne kadar yapılanların izleri resmi evraklardan silinse de canlı şahitler yaşananları halka anlattı. İngiliz yüksek mahkemesi devamlı surette İngiliz hükümetine karşı açılan davalarda hükümetin suçlu olduğuna hükmetti. İngiliz hükümeti ancak tarihler 2013 yılını gösterdiğinde Mau Mau ile ilgili harekete geçti. Buna göre İngilizler hayatta kalan 5 bin Mau Mau mağduru Kenyalının her birisine 3,800 pound ödeyeceğini açıkladı. Ayrıca olaylarda işkence gören ve her türlü koloni yönetimi baskısına maruz kalanlar için İngiliz ulusunun derin üzüntü duyduğu belirtildi. (Gregoire, 2017)

SONUÇ

İngilizler işgal ettikleri her kolonide olduğu gibi halka ait her şeyi sömürmüşlerdir. Topraklara el konulmuş, vergilerle halk ezilmiş ve kendileri için çalışmaya zorlanmıştır. Demiryolları ile ham madde ve üretilen ürünler ülkeden taşınmıştır. Siyahi kabile halklarının yaşadığı coğrafya kan ile sulanmıştır. İlk gelen İngilizlerle okları ile mücadele etmeyen çalışan Kenyalılar'ın torunları 1950'li yıllarda Mau Mau adı altında aktif bir direniş göstermişlerdir. Her ne kadar başarıları kısa sürse de İngilizlere karşı başkaldıracak kuvveti gösterebilmeleri bile bağımsızlığa giden yolda büyük önem arz etmiştir. Karşılarında okları ve mızrakları ile duran insanları makineli tüfekleri ile öldüren İngilizler 1950 gibi yakın bir zaman diliminde bütün dünyanın gözü önünde aşırı şiddet ve işkenceler altında bir bağımsızlık hareketini bastırmıştır. Zorla göç ettirmeler ve toplama kamplarında yapılan işkenceler yaşayanların anlatımları ile İngilizlerin Kenya halkına karşı uyguladığı zulmü göstermiştir. İngilizler ülkeyi daha fazla kontrol altında tutamayacaklarını anlayınca çekilen zulümlerin ve akıtılan kanların boşa gitmediği anlaşılmıştır. Mau Mau hareketi Kenya'nın bağımsızlık yolunda bir direniş destanıdır. Çalışmamız bu destanın detaylarını ortaya koymaya çalışmıştır. İşkencelerin resmîyeti canlı şahitlere dayanarak ortaya konmuştur. Direniş için yapılan mücadele de İngilizlerin kendilerini en hâkim gördükleri zaman diliminde bile aslında kendi sonlarını hazırladıkları görülmüştür. Aşırılığa giderek en kötü yöntemleri uygulayan İngilizler aslında baskılar ile hiçbir topluluğun ilelebet sindirilemeyeceğini öğrenmiştir. Kenya'nın bağımsızlık mücadelesi olan Mau Mau hareketinin sosyal, ekonomik, askeri ve psikolojik yönlerinin daha detaylı ortaya konmasının da gerektiği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Bates (1955). Appreciation by the Commander-in-Chief of the Operational Situation in Kenya in June 1955, AA 45/56A Vol I, 007979-8000.

Bates (1955). East African Standard, 3 ½ Years' Jail for Officers, 22 October 1955. AA 007202, 45/55/2A.

Bates (1957). Memorandum by the Chief Secretary, Disciplinary Action Against Officers Of The Public Service Arising Out Of The Ill-Treatment Of Detainees At Gathigiriri Works Camp, 13 August 1957. CS, VOL XXXV-45B, 021556-57.

BBC News (2012, July 17). Mau Mau Case: UK Government Accepts Abuse Took Place, BBC News UK, July 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/uk-18874040> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2019).

BBC News (2012, July 10). Kenya Condemned Over Mau Mau Case Retrieved from <http://www.bbc.co.uk/news/uk-18782968> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2019).

Bennett, Huw (2011). Soldiers in the Court Room: The British Army's Part in the Kenya Emergency Under the Legal Spotlight, *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 717-730.

Beauttah, James (2006). Quoted in, Kinyatti, Maina Wa. (Forthcoming): "History of resistance in Kenya, 1885-2002: Kenyatta and Kanu betrayed Mau Mau". (The Quotations Are Taken From An Early Draft). Nairobi, Vita Books.

Blundell, Michael (1995). *The Present Situation in Kenya*, African Affairs, 101.

Carruthers, Susan (2005). Being Beastly to the Mau Mau, *Twentieth Century British History*, 16(4), 489-496.

Chief Secretary's Complaints Co-Ordinating Committee (20 September 1954). Rec. 301, CAB 19/4 Vol. I, 011768-011769.

Chief Secretary's Complaints Co-Ordinating Committee (7 March 1955). Rec. 301, CAB 19/4 Vol. I, 011709-011710.

Chief Secretary's Complaints Co-Ordinating Committee (5 September 1956). Rec. 302, CAB 19/4 Vol. II, 011916-011920.

Chief Secretary's Complaints Co-Ordinating Committee (19 June 1957). Rec. 302, CAB 19/4 Vol. II, 011879-011883.

Chief Secretary's Complaints Co-Ordinating Committee (16 July 1958). Rec. 302, CAB 19/4 Vol. II, 011841-011842.

Cone, L.W. and Lipscomb, J.F. (1972). *The History of Kenya Agriculture*, Nairobi: University Press of Africa.

Devereux, David R. (1990). *The Formulation of British Defence Policy Towards the Middle East, 1948-56*, New York: St. Martin's Press.

Durani, Shiraz (2006). *Never be Silent*, London: Vita Books.

Elkins, Caroline (2005) *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya*, New York: Henry Holt and Company, 4.

Elkins, Caroline, Ndiku Mutua and 4 Others and Foreign And Commonwealth Office, Witness Statement Of Caroline Macy Elkins, The High Court Of Justice, Claim No: HQ09X02666.

Endre, Sik (1974). *The History of Black Africa, Vol. IV*. Translated by Sandor Simon, Budapest: Akademiai Kiado.

Gregoire, Paul (2017). *Crimes Against Humanity: The British Empire*, Global Research-Centre for Research on Globalization. (Erişim Tarihi: 13 Mart 2019). <https://www.globalresearch.ca/crimesagainsthumanitythebritishempire/5597781>

Hadingham, K.P. (1954). Assistant Commissioner of Police, The Situation in South Nyeri Reserve with Particular Reference to Mathira, 14 December 1954, AA 45/55/2/2A, Bates, 007765-67,

Horne, Alistair, (1989). *Macmillan 1957-1986*, New York: Viking.

Jenkins, Cathy. (2004). President Moi; Opposition Says It Is An Election Ploy, BBC World Service, 22 March, 2004. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/1236807.stm> (Erişim Tarihi: 23Şubat 2019).

Kanogo, Tabitha (1987). Squatters and the Roots of Mau Mau 1905-63, London: James Currey.

Kariuki, Josiah Mwangi (1975). Mau Mau Detainee; The Account a Kenyan African of His Experiences In Detention Camps, 1953-1960, Nairobi: Oxford University Press.

Kenya Weekly News, 19 November, 1954.

Kershaw, Greet (1997). Mau Mau from Below, Athens: Ohio University Press .

Koster, Mickie Mwanzia (2013). Mau Mau Reparations, Memorialization And Kenya's Future: Reflections After Fifty Years Of Independence, KESSA Proceedings, 29-34.

Lonsdale, John (1986), The Depression and the Second World War in the Transformation of Kenya, David Killingrav and Richard Rathbone (eds.). Africa and the Second World War, New York: St. Martin's Press, 97-142.

Lonsdale, John (1992). The Conquest State of Kenya 1895-1905, Bruce Berman and John Lonsdale (ed.). Unhappy Valley Conflict in Kenya and Africa, Book One: State and Class, London: James Currey, 13-44,

Maina, Paul (1977). Six Mau Mau Generals, Nairobi: Gazelle Books Co.

Memorandum on the Aggregation of the Population into Villages in Rural Areas, (12 April, 1954). KNA, AB 2/53/1

Oneko, Ramogi Achieng (1966) Detention days, Pio Gama Pinto, Independent Kenya's First Martyr.

Padmore, George (1953). Behind the Mau Mau, Phylon, 355-372

Page, Malcolm (1998). KAR: A History of the King's African Rifles and East African Forces, London: Leo Cooper.

Percox, D. A. (2001). Circumstances Short of Global War: British Defence, Colonial Internal Security, and Decolonisation in Kenya, 1945-65, Phd Thesis, University of Nottingham.

Pilger, John (2004). Iraq Is a War Of National Liberation, New Statesman 15 Apr.

Sherwood, M. (2006). Introduction, in The Book of Durani, Never be Silent, London: Vita Books.

Sicherman, Carol (1990). Ngugi Wa Thiong'o: The Making Of A Rebel: A Source Book in Kenyan Literature And Resistance, London: Hans Zell. (Documentary Research in African Literature, 1).

Slaughter, Barbara (1999). How Britain Crushed The 'Mau Mau Rebellion' – Channel Four TV's Secret History – Mau Mau, A Report On The Programme.

Souza, F.R.S. De (1954). End of Empire Documents, Interview, Mss Emp. 527/8.

Times (30 September, 1954). London. (Young Mau Mau Activists).

The Guardian (2009, June 22). Mau Mau Veteran: I Still Suffer From Pain.

The Official Gazette of the Colony and Protectorate of Kenya (Undated). Malpass, H. Nairobi, Government Printer.

Throup, David W. (1987). Economic and Social Origins of Mau Mau 1945-53, London: Currey.

Thomas, T.N. (1985). *Indians Overseas: A Guide to Source Materials in the India Office Records for the Study of Indian Emigration, 1830-1950*, London.

Thurston, Anne (1991). *Guide to Archives and Manuscripts Relating to Kenya and East Africa in the United Kingdom*, London: Hans Zell, xiii.

Wa-Githumo, Mwangi (1991). *The Truth About the Mau Mau Movement: The Most Popular Uprising in Kenya*, *Transafrican Journal of History*, 1-18.

World News and Views (1953). *The Burning Shame of Kenya*, London, Vol. 33, NO. 48. 5 December, 1953, 576.

'ABBÂS MAHMÛD EL - 'AKKÂD'IN GÜZELLİK ANLAYIŞI

Zeynep ÖZKANLI*

ÖZ

Mısırlı 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd gazeteci, şair ve edebiyat eleştirmeni kimliği ile 20.yy'ın önde gelen edebiyatçılarından. Onu çağdaşlarından farklı kılan özelliği ise yabancı dile hâkim oluşu sebebiyle başta felsefe olmak üzere psikoloji, sosyoloji, tarih ve edebiyat gibi pek çok alanda çok sayıda Batılı eseri okuyarak bu kaynaklardan edindiği bilgiler ışığında Arap şiiri ve şiir eleştirisine dair yeni bir bakış açısı ortaya koymuş olmasıdır. Bu yeni yaklaşım eskinin geleneksel kalıpları üzerine inşa edilmiş klasik tarzdaki şiir anlayışına kıyasla daha özgür ve daha soyut ancak buna rağmen gerçek dünya ile de yakından ilişkilidir. 'Akkâd'ın ortaya koyduğu bu yeni yaklaşım şiire yalnızca yapısal olarak değil içeriksel açıdan da birtakım değişiklikler getirmiştir. Bu değişikliklerden biri de sanatın bütün dallarına konu olan 'güzel' olgusunun yeniden inşasıdır. 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd kendi 'güzellik' anlayışını ortaya koymaya çalışırken antik dönemden modern döneme çok sayıda felsefecinin sanata, estetiğe ve güzelliğe dair görüşlerinden beslenmiştir. Bu çalışmada onun 'güzellik'e dair görüşleri ve şiirlerindeki 'güzel' olgusu incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Sanat, Felsefe, Estetik, el-'Akkâd.

'ABBÂS MAHMÛD AL-'AQQÂD'S SENSE OF BEAUTY

ABSTRACT

Egyptian 'Abbâs Mahmûd al-'Aqqâd is one of the leading litteratuer in the 20th century with his identity as a journalist, poet and literary critic. What makes him different from his contemporaries is that with reading a large number of western works in many areas such as psychology, sociology, history and literature, especially philosophy mainly because of his foreign language dominance and in the light of the information obtained from these sources, he has revealed a new point of view about Arab poetry and poetry criticism. This new approach compared to the classical style of poetry built on traditional patterns of the old more free and intangible but still closely related to the real world. This new approach introduced by 'Aqqâd brought some changes to the poem not only structurally but also contextually. One of these changes is the reconstruction of the beauty which is the subject of all branches of art. 'Abbâs Mahmûd al-'Aqqâd While trying to put forward his own ' beauty 'understanding, he has been nourished by the views of art, aesthetics and beauty of many philosophers from antiquity to modern. In this study, his views on 'beauty' and the 'beauty' phenomenon in his poems are tried to be examined.

Keywords: Arabic Literature, Art, Philosophy, Aesthetics, al-'Akkâd.

GİRİŞ

'Güzellik' kelimesinin Arapça karşılığı 'جَمَالٌ' kelimesidir. Sözlük anlamı iş ve ahlaktaki hoşluktur. 'Güzellik' anlam ve şekil olmak üzere iki yönüyle ele alınabilir (İbn Manzur 1993: 686). *Esâsu'l Belâğâ* adlı kitabın (ج, م, ل) maddesinde bu kelime "insanlara iyilikle / güzellikle davrandı", "nazik / güzel kişi, nezaket / güzellik sahibi olandır", "insanlara nazik ve güzel davranman gerekir" şeklinde ahlaki bir değere işaret eder (Zemahşerî 1998: 148). Yine *Mu'cem'ul Metni'l Luğâ* adlı sözlükte "جَمَلٌ جَمَالٌ" terkihi ile "mizaç ve vasıflarında kişinin güzel / iyi olması" anlamına gelir (Rıda 1959: 685). Görüldüğü üzere 'güzellik' sözlük anlamı bakımından daha çok ahlak ve değerler

* Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, zozkanli@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1466-9592.

açısından hoş görülen bir işi veya şahsı nitellemek için kullanılmıştır. Bu noktada Arapların 'لُجَمَّالٌ' (Güzellik) kelimesinin eş anlamlısı olarak 'لُحْجَانٌ' (Hoşluk), 'لُجَمَّالَةٌ' (Zarafet) kelimelerini kullanması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Terim olarak 'لُجَمَّالٌ' kelimesi şekil ve tavırdaki hoşluk anlamına gelir ve iki anlamı karşılar. Bunlardan ilki insanların bildiği şekliyle renkteki duruluk, dokudaki yumuşaklık gibi duyuyla algılanan ve beğeni uyandıran özelliklerdir. Diğeri ise gerçek güzelliği ki bu Allah (c.c)'a aittir. Allah'ın sıfatındaki cemâlin tecellisi olan bu güzellik mahlûkatın mizaç ve görünümüne yansır (Tehânevî 1996: 348). Güzellik insanoğlunun doğasındaki heyecanı ve duyguları harekete geçiren bir değerdir. Güzel bir şeyin herhangi bir insana zevk vermemesi mümkün değildir (Dîdî 1985: 58). Başta güzellik felsefesi olmak üzere çeşitli sanat dallarının temel kavramı olan 'güzel' olgusu edebiyat özellikle de şiir çerçevesinde incelendiğinde bu olguya karşılık gelen öğelerin dönemden döneme, toplumdaki topluma ve hatta kişiden kişiye değişiklik gösterdiği görülür. İnsanoğlunun düşünce dünyası ve algılama biçimindeki farklılıklar, sosyal ve kültürel çevre, değer yargıları, yönetim sistemi ve bölgenin coğrafi özellikleri gibi her çağda değişim ve gelişim gösteren etmenler güzellik kavramının şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Bu sebeple 'güzellik' veya 'güzel' olgusunun net bir tanımını yapmak mümkün değildir. Tarihsel süreç içerisinde zamanla değişen güzellik algısının Arap şiirindeki yansımaları sırasıyla Cahiliye, Emevi, Abbasî ve Modern dönem şiirlerinde görülmektedir. Arap Edebiyatı tarihinin ilk evresi olan Cahiliye dönemi şiirlerinin inşâ edildiği çevre çölden ibarettir. Suyun ve nebatatın belirli bölgeler haricinde neredeyse hiç bulunmadığı bu bölge şairlerine ait şiirler içeriksel açıdan incelendiğinde av, ölünün ardından yakılan ağaç, binek hayvanları üzerinde yapılan uzun çöl yolculukları, at ve deve tasvirleri gibi konular dikkat çeker (Wagner 2008: 75).

Bu dönemde Arap kadının şairlerin akıl, kalp ve duyguları üzerinde ciddi bir etkisi söz konusudur (Hafâcî 1980: 252). Öyle ki Cahiliye dönemi Arap şairleri güzelliğe dair duygularını 'kadın' vasıtası ile ifade ederek güzel olgusunu 'kadın güzelliği' olarak somutlaştırır. Kadının yaratılışındaki güzellik; gözleri, kaşları, yüzü, boyu vâf edilirdi. Cahiliye dönemi şairlerinden Tarafe b. el-'Abd(ö.564[?]) kadının yüzünü güneşe benzettiği şiirinde şöyle der (Tabbâ 1993: 16):

وَوَجْهٌ كَأَنَّ الشَّمْسَ أَلْقَتْ رِءَاءَهَا عَلَيَّهِ نَقِي اللُّوْنِ لَمْ يَتَّخِذْ

Elbisesinin üzerindeki renk saf ve düzgün, yüzü sanki güneş gibi parlıyor.

622 yılında Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ile başlatılan İslami dönemde Arap şiirinde güzellik olgusu doğrudan veya dolaylı olarak işlenmemiştir. İslam dininin getirdiği ahlaki düzenlemelerin bu tarz konuların işlenmesini yasaklamış olması muhtemeldir.

Hulefâ-yi Râşidin'den sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren Emevi hanedanlığı döneminde ise tıpkı cahiliye dönemi şiirlerinde olduğu gibi 'kadın' güzel olarak tasvir edilir. Ancak cahiliye dönemi şiirine nispeten kadın güzelliği açık-seçik ve herhangi bir sınır veya kural gözetilmeksizin tasvir edilmiştir (Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II*, 2017: 85-115).

Arap edebiyatının altın çağı olarak nitelendirilen Abbasî dönemine gelince bu dönemde güzellik mefhumu kadın güzelliğini karşılamaya devam eder ancak bunun yanı sıra erkek çocukları da 'güzel' olarak değerlendirilir. Arap şairleri tarafından erkek çocuklarının güzel bulunması ve onlara olan yönelimleri bazı eleştirmenlerce gerçeklikten uzak olarak nitelendirilir. Ancak dönemin şiirlerinde var olan erkek çocuk tasvirleri sebebi ile Taha Hüseyin(1889-1973), Butrus el-Bustânî(ö.1300/1883) ve Hafâcî(ö.466/1073) gibi eleştirmenler tarafından böyle bir

durumun gerçek olduğu kabullenilir ancak bunun Arap kültüründe var olmadığı Fars kökenli bazı acemlerden Arap kültürüne geçtiği iddia edilir. Dönemin şairlerinden Hüseyin b. ed-Dahhâk(ö.259/864) banyo yapan bir çocuğu şu dizeler ile vâsif eder (Demirayak 1998: 93-94):

وَأَبِي أَيْضُ فِي صُنْفَرَةٍ كَأَنَّه تَبْرُّ عَلِيٍّ فِضَّةٍ

Vay babam sana feda olsun, sarı bakır içindeki beyaz çocuk; sanki o, gümüş üzerinde altındır.

Abbasi döneminin sonlarına gelindiğinde şair ve ediplerin düşünce dünyalarında felsefi akımların izlerini görmek mümkündür. Örneğin Abbasi dönemi şairlerinden Ebu'l Âlâ el-Maarrî(ö.449/1057) varlığı ve hayatı anlamlandırmada Schopenhauer(1788/1860) 'ın hiçlik felsefesini benimsemiştir. Ona göre insan ilki doğumdan önce ve diğeri ölümden sonra olan iki hiçlik arasında var oluş mücadelesi vermektedir. el-Maarrî bu mücadeleyi şu dizeler ile ifade eder (Jubouri 2011: 70):

فِي الْعَدَمِ كُنَّا وَحَكَمَ اللَّهُ أَوْجَدَنَا ثُمَّ اتَّفَقْنَا عَلَى ثَانٍ مِنَ الْعَدَمِ

Hiçlik ve Allah var olmamıza hükmetti, sonra ikinci bir hiçlik üzere var olduk.

Endülüs dönemine gelince farklı bir iklim ve coğrafyada yaşamaya başlayan Araplar bu büyüleyici çevreden etkilenmiş ve güzellik algıları değişmiştir. Onlar 'kadın' güzelliği dışında doğada da güzelliğin var olduğu kanısına varmışlardır. 'Kadın' çerçevesinde şekillenen güzellik algıları doğaya kayarak şiirlerinde tabiat tasvirleri yer almaya başlamıştır. İbn Derrâc(ö.958/1030) nilüfer çiçeğini güzelliğin göstergesi olarak tasvir ettiği şiirinde şöyle der (Bâcelânî 2013: 371):

يَلْقَى الصَّبَاحَ بِئُمِّيٍّ جَوَادٍ وَيَخْفِي الظَّلَامَ بِئُمِّيٍّ بَخِيلٍ

Sabahı cömertlikle sağ eli ile karşılar, karanlığı ise cimrilikle sağ eli ile gizler.

Arap Edebiyatı tarihinde modern dönem olarak ifade edilen 19. ve 20.yüzyıla gelindiğinde ise şairlerin birçok konuda felsefeden özellikle de idealizm(fikircilik) ve nihilizm(hiççilik) akımlarından etkilendiği görülür.

1.'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd

'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) edebiyat eleştirmeni, şair ve gazetecidir. 28 Haziran 1889 yılında Mısır'ın Asvan şehrinde doğmuştur. İlköğrenimine burada başlamıştır. Ancak modern eğitim kurumlarının Mısır'da bulunması ve bu okulların yaşadığı şehre uzak olması ve ailesinin onu Mısır'a göndermeye sıcak bakmaması gibi sebeplerle eğitimini tamamlayamamıştır. Eğitime verilen bu zorunlu ara 'Akkâd'ın bilgi edinmesine bir engel teşkil etmemiştir. Asvan'ın turistik bir kent olması ve bu sebeple bölgeye çok sayıda yabancı turist çekmesi onun yabancı dilleri özellikle de İngilizceyi iyi derecede öğrenmesini sağlamıştır ('Owidah 1994: 5).

İngilizceye olan hâkimiyeti Batılı kaynakları aslından okumasını mümkün kılmıştır. Bunun etkileri makalelerinde görülmektedir öyle ki felsefe, psikoloji, sosyoloji, edebiyat, tarih gibi insani ilimlerin yanı sıra İslami ilimler ve biyografi, tercüme ve rivayet alanlarında çok sayıda makale kaleme almıştır. Bahsi geçen konulara dair kaleme aldığı yazılarını *el-Livâ*, *el-Ceride* ve *el-Mezahir* adlı gazetelerde yayımlayarak gazetecilik kariyerine başlamıştır. Ancak 1907-1909 yılları arasında Muhammed Ferîd Vecdî'nin *ed-Düstûr* adlı gazetesinde çalışmak için görevinden istifa etmiştir. Daha sonra eğitim sektöründe çalışmış ve bir süre sonra tekrar eski mesleği olan gazeteciliğe geri dönerek *el-Mueyyed*, *el-Ahali*, *el-Ehram* gazetelerinde yazılar yazmaya

başlamıştır(Akkâd, *Hayâtu Kalemü*, 1982: 41-94). 1919 devriminden sonra Sa'd Zaglûl'un fikirlerine olan ilgisi sebebi ile Vefd Partisi'ne katılmış ve bir süre sonra partinin özgürlük, bağımsızlık ve milliyetçilik gibi söylemlerini içeren makaleler yazarak Vefd yazarı haline gelmiş ve 1923 yılında aynı partinin *el-Belag* adlı gazetesinde çalışmaya başlamıştır. 1930 yılında monarşiyi tenkit ettiği gerekçesiyle 9 ay süre ile hapse mahkûm edilmiştir. Zorlu hapis hayatının etkisi olsa gerek 1935 yılında Vefd Partisi'nden ayrılarak sonraki yıl hükümetin yanında yer almış ve bu kez eleştirilerini Vefd Partisi'ne yöneltmiştir. Ölümünden 9 yıl evvel, 1944 yılında *Ahbar el-Yevm* adlı gazetede çalışmaya başlayan 'Akkâd bu süre içerisinde senatoya üye olarak seçilmiş ve 1953 yılında vefat etmiştir(Akkâd, *Hayâtu Kalemü*, 1982: 5-18).

'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın edebiyat alanındaki icraatlarından en önemlisi şiir eleştirisine yönelik görüşleridir. 'Abdulkâdir el-Mâzinî(1890-1949) ve 'Abdurrahman Şükrî(1886-1958) ile birlikte kurdukları Divân Ekolü aracılığı ile bu görüşlerini sağlam bir temele oturtmuştur (Kömürcü 2015: 88-89). 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) ve 'Abdulkâdir el-Mâzinî(1890-1949) tarafından yazılmış ve iki cilt halinde 1921 yılında yayınlanmış '*ed-Divân fi'l Edeb ve'n-Nakd*' adlı kitabın ismine atıfta bulunularak bu ekole 'Divân Ekolü' adı verilmiştir. İngiliz romantizminin etkilerini taşıyan bu ekol, şiirde biçimden çok içeriğe önem vermiş bunun yansıra şiiri var oluşu ifade eden önemli bir araç olarak görmüştür(Halâsa 2013: 28-29).

2.'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'a Göre Güzellik Olgusu

'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) 'Güzel/Güzellik nedir?' sorusuna cevap ararken bu konuda ortaya atılmış felsefik ve bilimsel teorilerin kimi yanlarını reddederek kimi yanlarını ise kabul ederek kendi güzellik kavramını oluşturmuştur. Evrimcilere göre güzelliğin aslı ve ona olan duyguların sırrı cinsel dürtü, neslin korunması ve üremedir. Evrimcilerin bu görüşünün temellerini atan Max Nordau(1849/1923)'ya göre erkekler için güzelliğin ilk tasviri, neslin yenilenmesi ve hazırlanması için en güzel döneminde olan 'kadın' dır. Kadının buna hazır olduğu düşüncesi erkeğin cinsel dürtü merkezini tetikler ve onun görüntüsünden etkilenir. Kadını gördüğünde güzellik fikri hâsıl olur ve onda güzelliğin manalarından bir mana görür. Beş duyu organı ile görülen kadındır ancak kadın aslında dişilik biçimine bürünmüş şehvet, sadakat, sevgi ve hikmettir. Ancak kadın için erkek, güzellik değil neslin devamını sağlayan ve cinsel dürtüleri harekete geçiren bir etkiden başka bir şey değildir ('Akkâd, *Muracaâ't fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 82).

'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964), cinsel dürtünün insani dürtülerden en güçlüsü olduğunu kabul eder. Ancak insanları güzelliğe ulaştıran şeyin yalnızca cinsel dürtü olduğunu savunan bu görüşün tam tersine cinsel dürtünün güzelliğe ulaşmanın yollarından sadece biri olduğuna inanır. 'Akkâd'a göre aşk ve sanat da güzelliğe ulaştıran yollardan olup her ikisi de özünde hayatı ve mükemmelliği ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu bağlamda aşkı güzellik ile ilişkilendiren 'Akkâd doğada gördüğümüz her şeyin bizde aşk duygusunu uyandırdığını ve bunun da o nesneyi bizlere güzel gösterdiğini savunur ve şöyle der('Akkâd, *Muracaâ't fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 45):

Çiçek, rengi, şekli ve kokusu ile aslında bütün bitkilerde mevcut olan sevgiye işaret eder. Tıpkı insanların yaptığı gibi onlarda sevginin derinliklerinde buluşup bir araya gelirler. İşte bu buluşma aşkın sembolüdür. Bu duygu gökyüzündeki yıldızların en uzakta bulunanı ile yeryüzüne en yakın olanının bir araya gelmesine vesiledir. Aynı şekilde otlar, ağaçlar ve dalların da en uzağı ile en yakını bu duygu sayesinde birbirleri ile buluşur. Maşuk kendisine âşık olana başka kimsenin idrak edemeyeceği sırları ilham eder.

Abbas Mahmud el-'Akkâd(1889-1964), "*Çiçeği parmaklarının arasında tuttuğun zaman aşkı hatırlarsın. Aşkı hatırladığında ise - ki o gizli ve açık bizi çevreleyen her şerde mevcuttur - ilahi güzelliği ve sonsuzluk sırrını hatırlarsın. İşte gerçek aşk da budur*"(Akkâd, *Muracaâ't fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 47)." sözleri ile de gerçek aşkı 'ilahi aşk' olarak nitelendirir. Aşk duygusunun ise güzel olana götürdüğünü iddia eder. Ona göre 'güzel' ilahi güzelliğin beşerî olana tezahürüdür. İnsanoğlu beşeri güzellikten ilahî olana ulaşır. Tıpkı Platon'un ifade ettiği gibi: "*Bu dünyanın güzelliklerinden başlayacaksın, hiç durmadan basamak basamak yüce güzelliğe yükseleceksin*"(Platon 2019: 56)." 'Akkâd'a göre 'aşk' yalnızca insana has bir duygu olmayıp canlı ve cansız bütün varlıklarda ve evrenin bizzat kendisinde mevcuttur. Öyle ki elektronlar bile atomu oluşturabilmek için artı ve eksiye aşkla kucaklar(Akkâd, *Muracaâ't fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 46).

Güzel olgusunu fiziki kalıplardan çıkarıp metafiziksel açıdan ele alan 'Akkâd dış görünüşün 'ruh' tan yani insanlarda güzellik duygusunu uyandıran 'öz' den uzak olduğu sürece hiçbir anlam ifade etmediğini savunur. Ona göre sanattaki ve doğadaki güzellik şekilde değil onların 'öz' ünde ve ifade ettiği anlamdadır. Beğenimizi ve güzellik algımızı harekete geçiren ve ona ilham veren 'anlam' ve 'öz' dür. Eğer güzellik şekilde ki güzelliği ifade etseydi sırttaki çıkıntı 'kambur' ile göğüsteki çıkıntı 'meme' arasında şekil itibari ile bir fark olmazdı. Her ikisi de vücudun herhangi bir yerinde ki çıkıntı olması sebebi ile güzelliğe değil çirkinliğe işaret etmeliydi veya tam tersi her ikisi de güzel olarak nitelendirilmeliydi. Ancak elbette ki durum gerçekte böyle değildir. Sırtta ki çıkıntı 'kambur' bir kusur olarak görülür ancak göğüsteki çıkıntı 'meme' ise güzelliğin bir tezahürüdür. Eğer güzellik veya çirkinlik şekilde olsa idi göğüste ki çıkıntının sırttaki çıkıntı gibi kusurdan sayılması gerekirdi(Akkâd, *Muracaâ't fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 48-50). 'Akkâd burada düşünceleri idealizme dayanan ve maddeyi reddedip manevi olana yani öz' e ve öz'ün işaret ettiği manaya önem veren Platon ile aynı görüşü paylaşmaktadır(Özel 2014: 78). Zira Platon'a göre 'güzel' görüldüğünde ruhta uyuklamakta olan idealar aniden parlar ve insanda bir coşu meydana gelir. Bu coşu ise görünümün fiziki özelliklerinden ötürü değildir. Aksine 'güzel' in tıpkı ruh gibi aslında idealar dünyasına ait olmasındandır. Güzel idealar dünyasında ve yeryüzünde en ışıltılı, en göze çarpan ve duyuların en açık olarak kavradığıdır(Gökberk 2018: 58-59). Sanat eserindeki güzellik de böyledir. Hegel(1770/1831)'in de ifade ettiği gibi o, görüntü de değil öz' dedir bir diğer deyişle ruhtadır. Sanat eserindeki ruh onu ortaya koyan sanatçının ve o dönemin insanların duygu ve düşüncelerinin yapıt üzerindeki tezahürüdür(Hegel 2012: 105-129). Bu bağlamda 'Akkâd bilgi düzeyi düşük olan ve güzellik algısı geleneksel değerlere dayanan kimselerin edebiyatı 'teknik süsleme' olarak görmelerini eleştirir. Çünkü bu ürünün gerçek hayatla ve sanatçının ruhu ile ilgisi yoktur. Klasik usulde söylenen şiirlerde çiçekler, ağaçlar ve meyveler gibi tabiata, yüz hatları, uzuvlar gibi insanın fiziki görüntüsüne ve sevinç, üzüntü, keder, umut gibi duygulara dair herhangi bir şey mevcut değildir. Dolayısıyla bu edebî ürünler içerik olarak hayata dair izler taşımaz. Pergel ve cetvel kullanarak ruhtan yoksun ancak oldukça gösterişli binalar inşa eden mühendisler gibi klasik dönem şairleri de pergel ve cetvel yerine dil, vezin ve kafiye kullanarak aynı şekilde hayatın ruhundan uzak ve anlamdan yoksun şiirler nazm etmişlerdir(Akkâd, *Muracaâ't fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 18). Aralarındaki tek fark ise kullanılan malzemenin doğasıdır.

'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) güzellik tanımına bir özellik daha ekler ki bu da 'canlılık' dır. Şekilde görülen şey aslında bakan kişinin beğenisine, görünenin işaret ettiği anlama ve işlevine göre değişiklik gösterir. Bu bakımdan genellikle kusur olarak görülen zayıflık ve cıızlık tazı köpeği için mevzu bahisse kusurdan öte çevikliğe işaret eder. Dolayısıyla neredeyse eti

uzuvlarından sıyrılmış, eklemleri ufak, karnı sırtına yapışmış, çarpık çurpuk cılız görüntüsü ona bakanları rahatsız etmez. Aksine onun bu görünüşü tazi köpeğinde olması gerektir ve "güzel" dir (Akkâd, *Muracaât fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 50). 'Akkâd'ın bu görüşünün şekillenmesinde Herbart(1776/1841)'ın etkisi olduğu düşünülebilir. Herbart "*hareketlerdeki canlılık hareket sahibine etkileyici bir nitelik verir*" dedikten sonra ekler; "*Güzellikçe balığı midyeden, atı eşekten, aslanı fil ya da gergedandan ve insanı ise bütün canlılardan üstün tutarız. Midyenin statik bir canlı olmasına karşılık balık hareketli bir canlıdır*(Tunalı 2002: 205-206)." 'Akkâd'ın tazi köpeğinde ki 'çeviklik'i güzel olarak vâsıf ettiği gibi Herbart da 'canlılık'ı güzellikten bir parça olarak belirlemiştir.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'a göre tabiatı ve insan vücudunda var olan sistem ve belli bir düzene bağlı işleyiş de bir nesnenin veya canlının güzel olarak nitelendirilebilmesi için gerekli özelliklerden biridir. 'Akkâd bu konudaki görüşlerini şöyle ifade eder: "*Çiçeklerdeki şekle gelince, onda bizleri çeken harikulade düzendir tıpkı hayattaki düzenin hoşumuza gitmesi gibi* (Akkâd, *Muracaât fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 44)." 'Akkâd'ın çiçekteki düzen ile kastettiği şey yapraklarının şekli ve renklerdeki harmonidir. Onun bu konudaki görüşleri Hegel'in görüşleri ile aynıdır. Zira Hegel biçimin dışsal güzelliğinden bahsederken düzenlilik, simetri, yasaya uygunluk ve harmoni gibi sıraladığı özellikler gibi (Hegel 2012: 134-140)

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın güzelliğe dair görüşlerinden bir diğeri de onun özgürlük olduğudur. Bir sanat eseri ancak ve ancak düş gücünün özgür etkinliği sayesinde ortaya çıkar ve ruhunu yani özünü yansıtabilirse özgürdür. Ancak 'Akkâd'ın özgürlük anlayışı kural ve engelleri yok saymaz. Ona göre engelsiz özgürlük yoktur. Özgür bir ürünü ortaya koymaya çalışan sanatçının görevi ise kural ve baskı engelini görmezden gelmek değil, onların üstesinden sanatsal bir süsleme kullanarak gelmektir. Bu bağlamda güzellik özgürlüğün baskı karşısındaki zaferidir(Semah 1976: 12).

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın güzellik ile ilgili görüşleri değerlendirildiğinde Onun güzel olgusunu sanatla sınırlandırmadığı bilakis hayat ve sanatta ki güzelliği bir kabul ederek ortak bir sentezde bulunması yönünde karar kıldığı aşikârdır. 'Akkâd'a göre hayat ve sanattaki güzellik birdir. Hem hayatta ki hem de sanatta ki güzellik tek bir imge değildir ve belirli bir özellik ile sınırlandırılmaz. Güzel olgusu anlamda, seste, renklerde ve şekillerde ortaya çıkan birden fazla özelliği karşılar. Bu özelliklerin hepsi bir araya gelerek tek bir güzellik olgusunu oluşturabilir veya her biri ayrı ayrı güzelliği temsil edebilir(Akkâd, *Muracaât fi'l Edebi ve'l Fünun*, 1967: 68).

3.'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'ın Şiirlerinde Güzel Olgusu

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın güzellik anlayışı somut güzellik nesnelere ile sınırlı olmayıp soyut ve metafiziksel değerlere dayanır. Ona göre kâinatın tamamı güzel olarak vâsıf edilebilecek değere sahiptir. Bu sebeple şiirlerinde çiçek, ağaç, gökyüzü, ay, güneş gibi tasvirlerle çokça rastlanır.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964), tabiatın güzelliklerinden bahsettiği şiirlerinde Cahiliye dönemi şairlerinin yaptığı gibi somut tasvirlerle yer vermeyip onların işaret ettiği anlamlara, insanların duygu dünyaları üzerinde bıraktığı etkilere dikkat çeker. Gül bitkisini tabiatı ve insanoğluna yeniden hayat veren bir güç olarak vâsıf ettiği şiiri şöyledir ('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 52):

وَأَشْرَقَ نَجْمُهُ بَعْدَ الْحُنُوسِ
جلا البُستَانُ عَنْ خِدرِ العُرُوسِ

أَرَاخَ الوُزْدُ عَازِفَةَ النُّفُوسِ
وَعَرِدَ هَاتِفُ الأَطْيَارِ لِمَا

Gül ruhların derinliklerinden gelen sesleri yatıştırır ve yıldız gözden kaybolduktan sonra ona yeniden ışık verir,

Çiçek bahçesi gelin misali duvağını kaldırıp görüldüğü zaman kuşlar şakıyarak sevinçle şarkı söyler.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) karanfil çiçeğinin mor rengini can çekişmeye benzetir ve onu ölüm tahayyülü çerçevesinde tasvir eder. 'Akkâd'a göre mor renk ölümün ve hüznün rengidir('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 57):

و نَشْرَا كَرِيحَ البَابِلِيَّةِ زَاكِيَا
و أَصْفَرَ وَضَّاحَا و أَحْضَرَ زَاهِيَا
و حَاكَ لَهْ ثُوبَا مِنْ الجَوِ صَافِيَا

تَعَشَّيْتُ مِنْ زَهْرِ القَرْنَفِلِ لَوْنَه
تُقَسِّمُ نُورَ الشَّمْسِ أَحْمَرَ قَانِيَا
و نَازَعَ مَحْزُونِ البَنْفَسَجِ لَوْنَه

Karanfilin rengine ve babil rüzgârının esişi gibi etrafa yayılan tertemiz kokusuna vuruldum, Güneş kıpkırmızı, parlak sarı ve yemyeşil ışıklarını dağıtır(yeryüzüne),

Karanfil çiçeği hüznü bürünmüş mor renkli yaprağı can çekişirken ona tertemiz havadan kefen dokur.

Tabiatı tasvir ettiği başka bir şiirinde ise zaman mefhumuna vurgu yapan 'Akkâd'a göre kâinatta ki bütün varlıklar ilahi bir sistem içerisinde değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Ayrıca 'Akkâd bu şiirinde tabiatın özü ile insanın özünü yani ruhunu aynı kudrette görür ve her ikisinin özündeki güce de vurgu yapar öyle ki bu güç ile hem insan hem de doğa bütün engellere karşı koyabilir('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 29):

بَادَ رَبِيعٌ و لَا اِنطَوَى شَجَر
يُمنى بها في الضَّمَاثِرِ البَشَر
لِكُلِّ شَرِّ جَرَى بِهِ القَدَر

تَعَاقَبَ الشُّوسُ و الجِرَادُ و مَا
فَلَا تَخَفُ آفَاةَ و لَا غَيْرَا
دُنْيَاكَ هَذَا قَوِيَّةٌ صَمَدَات

Birbirini izledi peşi sıra kurtçuk ve çekirge ne ilkbahar ortaya çıkmaktan çekindi ne de ağaç gizlendi,

Durum böyleyken sen de ne afetten kork ne de beşerin özünü ortaya çıkarmasına engel olan herhangi başka bir şeyden,

Senin dünyanın kaderin müsebbibi olduğu bütün engellere meydan okuyacak kadar güçlüdür işte.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) aşk duygusu ile güzel olgusunu ilişkilendirir. Ona göre 'aşk' duygusu kişiyi güzelliğe ulaştıran yollardan biridir ve bu duygu yalnızca kadın ve erkek ile sınırlı olmayıp aksine kâinattaki canlı cansız bütün varlıkları kapsar('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 21):

مَا فِي الْأَنْفَامِ سِوَى مُحِبٍّ وَأَمِيقٍ
فِي كُلِّ قَلْبٍ صُورَةٌ مَعْبُودَةٌ
لَا الْقُبْحُ يَنْقُصُهُ وَلَيْسَ بِزَائِدٍ
عَشَقَ تَمَلَّكَ كُلَّ نَفْسٍ حَيَّةٍ
سَكَنَ الْعَرَامُ بِكُلِّ قَلْبٍ خَافِقٍ
وَكَمِيقٌ وَجَدَ بِالْجَوَانِحِ عَالِقٍ
حَسَنَ الشَّمَائِلِ فِي هَوَاهِ الصَّادِقِ
فِي الْكُونَ وَالْمَعشُوقِ عَيْنِ الْعَاشِقِ

*Mahlûkatın seven ve sevilenlerinden hiçbiri yoktur ki kalplerinde aşk olmasın,
Her kalbin taptığı ilah başka başkadır ve maşukun da âşığına tuzakları türlü türlü,
Maşukun çirkin veya güzel olması âşığın aşkından ne bir şey eksiltir ne de arttırır,
Aşk öyle bir duygudur ki dünya üzerindeki bütün canlıları kuşatır ve maşuk âşığını bilir.*

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın bu şiiri "otlar, ağaçlar ve dalların en uzağı ile en yakını bu duygu sayesinde birbirleri ile buluşur. Maşuk kendisine âşık olana başka kimsenin idrak edemeyeceği sırları ilham eder('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 45)." şeklindeki sözleri ile örtüşmektedir.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın "Güzellik özgürlüktür" söyleminin tezahürünün görüldüğü bir başka şiiri ise şöyledir('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 55):

فَضِّضْ الْمَاءَ يَا قَمَرَ
وَاطْظِمِ الْغُصْنَ بِالنَّدى
وَاجْعَلِ الْكُونَ ضَاحِكًا
وَاقْلِكِ اللَّيْلَ مُفْرَدًا
وَاقْتَشِ الشُّبُورَ فِي الْحَجَرِ
وَالثَّمِيمَ الزَّهْرَ فِي الشَّجَرِ
عَنْ سَمَاءٍ مِنَ الْغُرْرِ
وَمَعَ الشَّمْسِ فِي الْبَكْرِ

*Ey Ay aksinle yıldızla suyu ve ışığı nakş et taşa,
Dalına çiy taneleriyle şiir yazdığın ağacın buseler kondur çiçeğine,
Yeryüzünü gökyüzüne kibirle güldür,
Tek başına sahibi ol gecenin ve güneş ile birlikte gündüzün de,*

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) "Ey Ay" başlığını taşıyan yukarıdaki şiirinde Ay'ı gök cismi olmaktan çıkararak kişileştirmiş ve onu güneşten üstün tutarak adeta evrenin hâkimi kılmıştır. Aynı zamanda Ay'ı hareketlerinde başka bir güce tabii olmaksızın kendi iradesi ile istediğini yapabilen özgür bir varlık olarak tasvir etmiştir

Hayat'a dair kaleme aldığı başka bir şiirinde 'Akkâd, evrenin görüntüden ibaret olmadığını "hayat bir kabuktur" sözleri ile ifade ederek görünenin ötesindeki gerçeğe ve bu gerçeğin insanın duygu dünyasındaki yansımasına vurgu yapar('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 13):

قَالُوا الْحَيَاةُ قَشُورٌ
قَالُوا شَقَاءٌ فَكُنَّا
إِنَّ الْحَيَاةَ حَيَاةٌ
فُلْنَا: فَأَيَّنَ الصَّمِيمُ
تَعَمَّ! فَأَيَّنَ النِّعِيمُ؟
فَنفَارَقُوا أَوْ أَقِيمُوا

*Dediler ki "hayat bir kabuktur." Bunun üzerine biz de öz nerededir diye karşılık verdik,
"Öz acıdır" dediler biz de "öyleyse mutluluk nerededir" diye sorduk,
İşte hayat budur önem verseniz de onu terk edip gitseniz de,*

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964), hayat ve sanattaki güzelliğin aynı olduğu kanısındadır. Ona göre sanatçıya ilham veren her şeyin gerçek hayatta karşılığı olmalıdır ve sanat eseri insan yaşamından ve kâinattan izler taşımalıdır. Özetle hayat ve sanat birbirinden bağımsız değil aksine birbirleriyle yakından ilişkilidir ('Akkâd *Dîvân min Devâvîn*, 1996: 277):

مِنْ مَعَانِي النُّفُوسِ مَا كَانَ بَكْرًا	خُذْ مِنَ الْجِسْمِ كُلِّ مَعْنَى وَجِسْمًا
نَجْتَلِيهِ وَ يُنْدِعُ الْجِسْمَ فِكْرًا	حَبَّذَا الْعَيْشَ يُنْدِعُ الْفِكْرَ جِسْمًا
و يَرِي لِحَيَاةِ فَنَاءِ وَ شِعْرًا	و يَرِي الْفَنَ كَالْحَيَاةِ حَيَاةً
و اهْتَدِي مِنْ حَوِي الْحَيَاتِينَ طَرًا	ضَلًّا مَنْ يَفْضَلُ الْحَيَاتِينَ جَهْلًا

Bedenden bütün anlamları al ve ruhun anlamlarından da bedeni çıkar ancak zamanından erken olmasın,

*Düşüncenin gördüğümüz bedeni yarattığı, beden de düşünceyi yarattığı hayat ne hoştur,
Sanat hayatı hayat olarak görür, hayat hayatın içinde sanatı ve şiiri görür,
Bu iki hayattan birini seçen hataya düşer, her iki hayatı da bir gören ise doğru yoldadır.*

Sonuç

Arap edebiyatında özellikle şiire konu olan "güzellik" kavramının karşıladığı anlam Cahiliye döneminden modern döneme kadar olan süreçte değişikliğe uğramıştır. İlk dönemlerde geleneksel etkilenimler söz konusu iken modern döneme gelindiğinde geleneksel güzellik anlayışı yerini felsefe temelli ve hatta kimi zaman metafiziksel boyutlara ulaşan daha soyut bir anlama bırakmıştır.

Modern dönem olarak ifade edilen 20.yüzyılın önde gelen edebiyat eleştirmenlerinden olan 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964) ilk dönem veya edebiyat tarihçilerinin ifadesi ile "klasik dönem" Arap edebiyatını etkisi altına alan geleneksel yaklaşımlardan çok uzak bir sanat anlayışı benimsemiştir. 'Akkâd sanata ve sanatçıya daha soyut ve felsefik bir misyon yüklemiştir. Bunu yaparken de doğup büyüdüğü Doğu topraklarının kalıplaşmış geleneksel etkilerinden sıyrılarak Batı çizgisinde bir yönelimle hareket etmiş ve felsefe etkisinde kalmıştır. Onun fikir dünyasının baş mimarları arasında Platon, Hegel, Herbart ve Schopenhaur gibi filozoflar sayılabilir.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd(1889-1964)'ın inşa ettiği bu yeni düşünce dünyasında edebiyat özellikle de şiir türü gerçeklikten uzak ve yapay konular yerine daha gerçekçi bir yaklaşımla hayata, insana ve doğaya dair olguları işlemiştir. Ancak bunu yaparken duygu dünyası ve gerçek dünya arasında bir çizgide dengeli bir tutum sergilemiştir. Sanatın birçok dalına ve dolayısıyla edebiyata konu olan 'güzellik' kavramı da bu çizgide anlam bulmuştur. Ona göre 'güzellik' yalnızca kadın bedeni ile somutlaştırılmaz. İnsan ve insan dışı canlı-cansız bütün varlıklarda güzelliğin yansımaları bulmak mümkündür. Kâinat içindeki varlıklar ile görünenin ötesinde bir 'öz'e işaret eder. Bu öz duygu organları ile anlamlarını idrak edemeyeceğimiz bir derinliğe ve içselliğe sahiptir. Kişiler 'öz'e ancak duygu dünyalarındaki yansımaları ile nüfuz edebilir. Bu etkiyi yaratabilen her şey güzeldir ve bütün sanat dallarının öznesi olabilir.

KAYNAKÇA

- 'Akkâd, Abbâs. *Dîvân min Devâvîn*. Mısır: Daru'n-Nahda, 1996.
- _____. *Hayâtu Kalemü*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1982.
- _____. *Muracaât fi'l Edebi ve'l Fünun*. Kahire: E.A.Elias, 1967.
- Bâcelânî, Muhammed Kerim. *Kiyemu'l Cemaliyye fi's- şî'ril Endelüsi Asri'l Hilaf ve't-Tavaif*. Mısır: Mektebetü'l-Merkeziyye, 2013.
- Demirayak, Kenan. *Abbasî Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Şafak Yayın Dağıtım, 1998.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi II*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017.
- Dîdî, Abdulfettah. *İlmu'l Cemâl*. Mısır: Mektebetu Ancelo Masriyya, 1985.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2018.
- Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im. *eş-Şî'ru'l-Cahilî*. Beyrut: Dâru'l Kitabu'l-Benanî, 1980.
- Halâsa, 'Ammâr. *Nazariyyetu's-Şî'ri*. Ürdün: Dâru'l- Bîrûnî, 2013.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Estetik: Güzel Sanatlar Üzerine Dersler I.Cilt*. Çev. Taylan Altuğ, Hakkı Hünler, İstanbul: Payel Yayınevi, 2012.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fazl Cemaleddin Muhammed. *Lisânu'l 'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadır, 1993.
- Jubouri, İmaduddîn. *Dirâsât fi'l Edeb*. e-kutub.com, 2011.
- Kömürcü, Ahmet. *Abbas Mahmut el- Akkad: Hayatı, Edebi Kişiliği, Sara Romanı*. İstanbul: Seda Ozalit, 2015.
- 'Owaidah, Kamil Muhammed Muhammed. *'Abbas Mahmud el-Akkad: Katerâtun min Bahri Edebihi*. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmîyye, 1994.
- Özel, Ayşe. *Estetik ve Temel Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2014.
- Platon. *Şölen – Dostluk*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Rıdâ, Ahmed. *Mu'cemu'l Metni'l Luğa*. Beyrut: Daru'l Mektebetu'l Hayat, 1959.
- Semah, David. *Four Egyptian Literary Critics*. Leiden: E.J.Brill, 1976.
- Tabbâ', Ömer Faruk. *Kasa'idu'l 'Aşk ve'l Cemâl fi's-Şî'ri'l 'Arabi*. Beyrut, 1993.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu Istilahâti'l Fünun ve'l Ulum*. Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1996.
- Tunalı, İsmail. *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2002.
- Zemahşerî, Kasım bin Ömer. *Esâsu'l Belâğa*. Beyrut: Daru'l Kutubu'l 'İlmîyyah, 1998.
- Wagner, Ewald. *eş-Şî'ru'l Arabiyyu'l-Kadîm*. Çev. Said Hasan Bahiri, Kahire: el-Muhtar, 2008.

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINDA RENK ADLARI VE YÜKLENDİKLERİ ANLAMLAR

Özdemir CENGİZ*

ÖZ

Maddeler ışığın bir miktarını emerek bir miktarını yansıtırlar. Bu emme ve yansıtma oranı renkleri meydana çıkarır ve gözde farklı şekillerde algılanmasına sebep olur. Günlük yaşantımızda görebildiğimiz her şeyin bir rengi mevcuttur.

Renkler, söz varlığında da önemli yer teşkil etmektedir. Renk adlarının kullanım alanı bununla sınırlı olmayıp pek çok nesne, özel ad ve çeşitli soyut kavramları da karşılamaktadır. Eski Türk kültür çevresinde ve günümüzde renklerin bu özelliklerine sıkça başvurulmaktadır.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesindeki renk adları tespit edilerek yapısına göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra renk adı içeren deyim ve atasözleri tespit edilip Türkiye Türkçesindeki anlamları verilmiş; atasözleri ve deyimlerde renklerin kazandığı soyut anlam özelliği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi; renk; atasözü; deyim.

COLOUR NAMES AND THEIR MEANINGS IN AZERBAIJAN TURKIC

ABSTRACT

Substances absorb some amount of light and reflect some amount. This absorption and reflection ratio produces colors and causes the eye to be perceived in different ways. Everything we see in our daily lives has a color.

Colors also play an important role in vocabulary. The use of color names is not limited to this, but it also meets many objects, special names and various abstract concepts. These characteristics of colors are frequently used in the old Turkish culture environment and today.

In this study, color names in Azerbaijan Turkic were determined and classified according to their structure. Then detected idioms and proverbs contain color Turkey Turkic meanings given name; Proverbs and idioms have been examined for the feature of abstract meaning gained by colors.

Keywords: Azerbaijan Turkic; color; proverb; idiom.

Giriş

Türk kültür tarihinde renk adlarının önemli yeri vardır. Türkler renk adlarıyla nesnelere karşılımlar, özel adlar oluşturmuşlardır. Bunun yanında eski metinler incelendiğinde renk adlarıyla soyut kavramların da karşılandığı ve duygu içerikli anlamlar yüklendiği de görülür.

Eski Türk toplumlarında yönetici ile yönetileni ayırmak için *ak kemik* "yöneten" ve *kara kemik* "yönetilen" terimleri kullanılmıştır.

Türkler yönlere de renk atfetmişlerdir. Türk kültüründe merkez sarı, doğu yeşil (veya gök), batı ak, güney kırmızı ve kuzey karadır. Buna göre merkeze Anadolu konulduğunda batıdaki denize Akdeniz, kuzeydeki denize Karadeniz, güneydeki denize Kızıldeniz adlandırmaları iyi

* Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi. ORCID: 0000-0003-4801-3516.

anlaşılacaktır (Genç 1997: 5). Ögel, Akdeniz'in aklık ile tanınmış olmasında geniş, ulu, açık ve berrak olmasının da rol oynadığını belirtir. Ayrıca çeşitli kültürlerde kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu inancı hâkimdir. Müslümanlar da kuzeye *diyar-ı zulmet* demişlerdir. Türkler kuzeyle ilgili ne varsa ona kara demişlerdir (2000: 378, 431).

İnsan azalarının da renklerle ilişkisi mevcuttur. Yüzün ağca olması hem güzelliği hem de arılık ile temizliği anlatır (Ögel 2000: 389). Yüzün al al olması ise utanma ve mahcupluk ifadesidir (404). Doğu Türk kültür çevresindeki bir anlayışa göre utanma ve mahcupluk ifadesi yüzün sararmasıyla karşılanmıştır. Yüzün sararması genel olarak hastalık belirtisi olarak karşılanmıştır (483). Oğuzlarda, erdem ve başarı sahibi olan bir kimsenin yüzü aktır. Karahanlı kültür çevresinde ise erdem ve başarı yüzün kırmızı olmasıyla karşılanmıştır (405). Başın kara olması ise insanoğlunu karşılamaktadır. Burada insanın fanilik ve kadere baş eğmiş özelliği ön plandadır (443-444). Bunlara ek olarak ak sakallı söylemi bilgelik, ululuk, tecrübeli olma anlamlarını barındırır. *Ak süt emmek* söylemi de bir dilek ve istek olarak karşımıza çıkar (Ögel 2000: 382).

Kıyafet renklerinin de anlamı vardır. Beyaz elbiseyi komutanlar giymektedir. Bu, İslam geleneklerinde kefenlenmekle yani şehadete hazırlıkla da örtüşmektedir (Ögel 2000: 383). Siyah elbise ise yas rengidir. Dede Korkut'ta *ağ çıkarıp kara giyinme* işinden sıkça bahsedilmektedir (434). Yine Dede Korkut'ta evlenecek olan kız veya güveyin erlik kaftanı denilen kırmızı renkli kaftan giydiği de geçmektedir (420). 11. yüzyılda ağırbaşlı zarif kızlar kızıl, cilveli kızlar ise yeşil giyerlerdi (Genç 1997: 26).

Eski Türk kültüründe renk adlarına atfedilen anlam örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesindeki renk adlarının atasözleri ve deyimlerdeki anlamsal kullanımının tespiti amaçlanmıştır. Bunun için *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*¹ taranarak renk adları tespit edilmiş ve yapı özelliğine göre sınıflandırılmıştır. İçinde renk adı bulunduran atasözlerinin tespiti için *Atalar Sözü və Deyimlər*² ve *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*³ eserleri taranmıştır. Deyimlerin tespiti için de *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*⁴ taranmıştır. Tespit edilen atasözleri ve deyimler renk adlarının alfabetik sırasına göre sınıflandırılmıştır. Eğer bir deyim veya atasözünün içinde iki renk adı geçiyorsa ilk geçen renk adının sınıfına dahil edilmiştir. Deyimlerin Türkiye Türkçesi anlamları verilirken atasözlerinin ise Türkiye Türkçesi kullanımı varsa verilmiş, yoksa çeviri yolu izlenmiştir.

Azerbaycan Türkçesinde Yapı Bakımından Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde yapıları bakımından renk adları oluşumlarına göre 3 gruba ayrılır: *Basit yapıda renk adları, türemiş yapıda renk adları ve birleşik yapıda renk adları.*

Basit Yapıda Renk Adları

Basit yapıdaki renk adları kök ya da gövde şeklindeki renk adlarıdır. *ADİL*'de 29 adet basit yapıdaki renk adı tespit edilmiştir.

ağ “ak” (ADİL-1: 52), *al* (1: 89), *benövüş* “mor” (1: 279), *bəyaz* “beyaz” (1: 290), *boz* “gri” (1: 344), *çal* “kır” (1: 438), *əbyəz* “beyaz” (2: 55), *əhmər* “kırmızı” (2: 73), *firuzə* “mavi” (2: 199), *göy* “mavi” (2: 271), *göy* “yeşil” (2: 271), *kəhər* “açık kestane rengi” (2: 667), *kürən* “sarımsı” (2: 782),

1 Bundan sonra ADİL.

2 Bundan sonra ASD.

3 Bundan sonra TAA.

4 Bundan sonra ATD.

qara “kara” (3: 45), *qır* “kır” (3: 137), *qırmızı* “kırmızı” (3: 145), *qonur* “kestane rengi” (3: 179), *lacivərd* “lacivert” (3: 235), *mavi* (3: 298), *mor* “mor” (3: 385), *mor* “koyu gri renk” (3: 385), *pənbə* “pembe” (3: 591), *sarı* (4: 39), *siyah* (4: 129), *şəhla* “koyu mavi” (4: 204), *şəvə* “siyah” (4: 218), *turunçu* (4: 378), *zərd* “sarı” (4: 665), *zərrin* “altın rengi” (4: 668).

Türemiş Yapıda Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde türemiş yapıda 13 renk adı tespit edilmiştir. Bu renk adlarından bazıları Farsça ekler olan ve eklendiği ada “gibi” anlamı katan *+gez*, *+gün*, *+vari* ekleriyle türemiştir.

ala (ADİL-1: 89), *alaca* (1: 90), *alaş* “ala” (1: 93), *gülgez* “kırmızı” (2: 305), *gülgün* “gül rengi” (2: 305), *kürənvəri* “sarımsı” (2: 782), *qızıl* “kızıl” (3: 157), *qızartdaq* “kırmızıya çalan sarı” (3: 155), *qumral* “kumral” (3: 210), *laləgun* “kırmızı” (3: 240), *yaşıl* “yeşil” (4: 552), *zərvəri* “altın rengi” (4: 669).

Azerbaycan Türkçesinde renk adları bazı yapım eklerini alarak durum, sahiplik, benzerlik, yakınlık, gibilik, az derecede bulunma gibi anlamlar yüklenebilirler. Bunlar türemiş renk adları olarak algılanmamalıdır; çünkü burada yeni bir renk türetilmez, mevcut renge anlamlar yüklenir veya renk adı söz dizimi içerisinde ad olarak kullanılır.

+cA yapım ekini alan renk adları benzerlik bildirir. Bu yapıda 3 adet renk adı tespit edilmiştir: *qaraca* “siyahça” (ADİL-3: 47), *qırmızıca* “kırmızıca” (3: 144), *qızılca* “kızılca” (3: 158).

+II/+IU yapım ekini alan renk adları sahiplik anlamını yüklenir. Bu yapıda 5 adet renk adı tespit edilmiştir: *alacalı* “alacalı” (ADİL-1: 91), *allı* “kırmızılı” (1: 104), *allı-əlvanlı* “rengârenk” (1: 104), *qırmızılı* “kırmızılı” (3: 145), *yaşılı* “yeşilli” (4: 553).

+lıq/+lik, *+luq/+lük* yapım ekini alan renk adları durum bildirir ve ad görevinde kullanılır. Bu yapıda 15 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağlıq* “beyazlık” (ADİL-1: 70), *ala-bulalıq* “alacalık” (1: 90), *alacalıq* “alacalık” (1: 91), *gömgöylük* “koyu mavilik” (2: 260), *gömgöylük* “koyu yeşillik” (2: 260), *göylük* “mavilik, yeşillik” (2: 274), *gümüşülük* “gümüşilik” (2: 309), *qaralıq* “karalık” (3: 51), *qırmızılıq* “kırmızılık” (3: 145), *qızıllıq* “kızılık” (3: 159), *qumrallıq* “kumrallık” (3: 210), *lacivərdlik* “lacivertlik” (3: 235), *mavilik* “mavilik” (3: 298), *sarıllıq* “sarılık” (4: 41), *yaşılıllıq* “yeşillik” (4: 553).

+İmtİl/+UmtUl yapım ekini alan renk adları, ilgili rengin özelliğinin az derecede yer aldığını ifade eder. Bu yapıda 8 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağımtıl* “beyazımsı” (ADİL-1: 60), *bozumtul* “grimsi” (1: 346), *göyümtül* “mavimsi, yeşilimsi” (2: 275), *qaramtıl* “siyahımsı” (3: 52), *qırmızımtıl* “kırmızımsı” (3: 145), *sarımtıl* “sarımsı” (4: 42), *yaşılımtıl* “yeşilimsi” (4: 552), *yaşımtıl* “yeşilimsi” (4: 553).

Bu yapım eklerini alan renk adları *+lıq/+lik*, *+luq/+lük* yapım ekini de alarak ad işlevine geçebilirler. Bu yapıda 3 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağımtıllıq* “beyazımsılık” (ADİL-1: 60), *bozumtulluq* “grimsilik” (1: 346), *qırmızımtıllıq* “kırmızımsılık” (3: 145).

+tövr ekini alan renk adları da rengin özelliğinin az derecede yer aldığını ifade eder. Bu yapıda 1 adet renk adı tespit edilmiştir: *boztövr* “grimsi” (ADİL-1: 346).

+(X)mtraq yapım ekini alan renk adları benzerlik, gibilik, yakınlık özelliklerini yüklenir. Bu yapıda 6 adet renk adı tespit edilmiştir: *bozumtraq* “grimsi” (ADİL-1: 346), *göyümtraq* “mavimsi, yeşilimsi” (2: 275), *qırmızımtraq* “kırmızımsı” (3: 145), *mavımtraq* “mavimsi” (3: 298), *sarımtraq* “sarımsı” (4: 42), *yaşılımtraq* “yeşilimsi” (4: 552).

+*(Im)sov* yapım ekini alan renk adları da benzerlik, gibilik, yakınlık özellikleri yüklenir. Bu yapıda 7 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağımsov* “beyazımsı” (ADİL-1: 60), *bozumsov* “grimsi” (1: 346), *göyümsov* “mavimsi, yeşilimsi” (2: 275), *qarasov* “siyahımsı” (3: 54), *mavimsov* “mavimsi” (3: 298), *sarımsov* “sarımsı” (4: 42), *yaşılımsov* “yeşilimsi” (4: 552).

Bu yapıda tespit edilen 1 yapı *+lıq/ +lik, +luq/ +lük* yapım ekini alarak adlaşmıştır: *bozumsovlıq* “grimsilik” (ADİL-1: 346).

+*şın* yapım ekini alan renk adları benzerlik bildirir. İşlek bir ek değildir. Bu yapıda 3 adet renk adı tespit edilmiştir: *ağşın* “akşın” (ADİL-1: 72), *qaraşın* “yağız” (3: 54), *sarışın* “sarışın” (4: 42).

+*raq* sıfat derecesi yapan yapım eki alan 1 adet renk adı tespit edilmiştir: *bozaraq* “bozumsu” (ADİL-1: 345).

ağ sözcüğünün Farsça *+cavaz* ve *+navaz* eki aldığı da görülür: *ağcavaz* “solgun” (ADİL-1: 57); *ağnavaz* “ağarmış, solgun” (1: 70).

Azerbaycan Türkçesinde türetme yoluyla yapılan diğer renk adları da nispet i’si ile yapılan renk adlarıdır. Genellikle rengin sahip olduğu nesnenin, bitkinin, yemişin adıyla yapılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde nispet i’si kalınlık incelik ve dudak uyumuna göre *+l* ve *+U* şeklinde eklenebilmektedir. *ADİL*’de nispet i’si ile oluşan 45 adet renk adı tespit edilmiştir.

abı “mavi” (ADİL-1: 29), *asimani* “açık mavi” (1: 146), *badımcanı* “patlıcanî” (1: 198), *barıtı* “siyah” (1: 222), *bənəvşəyi* “mor” (1: 278), *bənövşəyi* “mor” (1: 279), *buğdayı* “sarıya çalan esmer” (1: 354), *çəhrayı* “pembe” (1: 459), *darçını* “tarçını” (1: 538), *dəmiri* “gri” (1: 581), *ərqəvani* “erguvani” (2: 129), *firuzəyi* “gök mavisi” (2: 199), *gəzəli* “nar kabuğu renkli” (2: 241), *göyəmi* “morumsu” (2: 272), *göyərçini* “koyu gri” (2: 273), *gülü* “pembe” (2: 307), *gümüşü* “gümüşü” (2: 309), *xaki* “hâkî” (2: 415), *xınayı* “bal rengi” (2: 458), *xurmayı* “hurma rengi” (2: 487), *innabı* “kırmızı” (2: 554), *kərpici* “kırmızı” (2: 687), *külü* “kül rengi” (2: 778), *qarpızı* “karpuz rengi” (3: 66), *qəhvəyi* “kahverengi” (3: 104), *qızılı* “altın rengi” (3: 158), *qurşuni* “kurşuni” (3: 219), *lacivərdi* “lacivert” (3: 235), *mixəyi* “kahverengi” (3: 365), *narıncı* “turuncu” (3: 459), *noxudu* “yeşilimsi” (3: 498), *pələngi* “rengârenk” (3: 591), *poladı* “gümüşü” (3: 613), *püstəyi* “açık yeşil” (3: 630), *samanı* “açık sarı” (4: 32), *sumağı* “bordo” (4: 161), *sürməyi* “lila” (4: 174), *şabalıdı* “kestane rengi” (4: 180), *yasəməni* “leylaki” (4: 547), *yezidi* “kırmızı” (4: 595), *zanbağı* “leylaki” (4: 642), *zeytuni* “zeytin rengi” (4: 649), *zəfəranı* “turuncu” (4: 651), *zoğalı* “koyu kırmızı” (4: 684), *zümrüdü* “yeşil” (4: 693).

Birleşik Yapıda Renk Adları

Birleşik yapıdaki renk adları iki renk adının yan yana gelmesiyle oluşmaktadır. Bu yapıda 32 renk adı tespit edilmiş olup bu renk adlarının farklı yapılarda meydana geldiği gözlenmiştir. Buna göre renk adlarının ikileme, belirtisiz ad tamlaması, eksiz ad tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil öbeği ve yönelme öbeği yapısında oldukları tespit edilmiştir. İkileme kalıbında oluşan renk adlarının genellikle tire ile yazıldığı görülürken *qızılboz* “kırmızımsı gri” (ADİL-3: 158) örneğinde tire kullanılmadığı gözlenmiştir.

Tekrar öbeği yapısında oluşan renk adları: ala-bəzək “alaca” (ADİL-1: 90), *ala-bula* “alaca” (1: 90), *al-əlvan* “rengârenk” (1: 96), *al-qırmızı* “koyu kırmızı” (1: 102), *allı-şallı* “rengârenk” (1: 104), *çal-boz* “beyazımsı kır” (1: 439), *dəmir-boz*, “demirkırı” (1: 581), *göy-dəmir* “koyu gri” (2: 272), *göy-yaşıl* “mavimsi yeşil” (2: 275), *qızılboz* “kırmızımsı gri” (3: 158), *qızıl-qırmızı* “kırmızımsı sarı” (3: 158), *od-alov* “kırmızı” (3: 512), *sarı-bozumtul* “sarımsı gri” (4: 40), *sarı-kürən* “açık kestane

rengi” (4: 40), *sarı-qırmızı* “koyu sarı” (4: 41), *sarı-qızılı* “altını” (4: 41), *yaşıl-mavi* “yeşil mavi” (4: 553).

Azerbaycan Türkçesinde bazı renk adları, ilk hecesi alınıp sonuna *m, p, r, s* seslerinden biri getirilip sözcüğün başına eklenmesiyle oluşur. Bu tür renk adlarına *ilaveli tekrar öbeği yapısında oluşan renk adları* denilebilir: *ağappaq* “akpak” (ADİL-1: 55), *apağ* “apak” (1: 122), *bəmbəyaz* (1: 275), *bomboz* (1: 333), *gömgöy* “gömgök” (2: 260), *qapqara* “kapkara” (3: 44), *qıpqırmızı* “kıp kırmızı” (3: 137), *qıpqızıl* “kıp kızıl” (3: 137), *sapsarı* (4: 38), *yamyaşıl* “yemyeşil” (4: 520).

Belirtisiz ad tamlaması yapısında oluşan renk adları: *ətrəngi* “ten rengi” (ADİL-2: 149), *xoruzquyuğu* “kırmızı” (2: 474), *xoruzpipiyi* “kırmızı” (2: 474), *küləngi* (2: 778).

Eksiz ad tamlaması yapısında oluşan renk adları: *atəşrəng* “kırmızı” (ADİL-1: 160), *gülrəng* “açık kırmızı” (2: 307), *lalərəng* “kırmızı” (3: 240).

Sıfat tamlaması yapısında oluşan renk adları: *qanqırmızı* “kıp kırmızı” (ADİL-3: 37), *qarabuğdayı* “yağız” (3: 47), *müxtəlifrəngli* “rengârenk” (3: 415).

Zarf öbeği yapısında oluşan renk adları: Azerbaycan Türkçesinde renklerin tonunu belirlemek için *açıq, tünd, tox, zil* sözcükleri renk adından önce getirilerek renk adları oluşturulur: *açıq qırmızı, tünd mavi, tox yaşıl, zil qara* gibi. Bunlardan *tünd, tox, zil* sözcükleri renklere koyuluk anlamı verir. Bunun dışında, renk adının başına *düm* eklenerek pekiştirme yapılabilir. Bu da rengin derecesini göstermektedir: *dümağ* “bembeyaz” (ADİL-1: 715), *dümqara* “kapkara” (1: 715). Her renk *düm* ile pekiştirilebilir.

Sıfat-fil öbeği yapısında oluşan renk adları: *dəmirbənzər* “gri” (ADİL-1: 581), *küləçalan* “kül rengi” (2: 775), *küləçalar* “kül rengi” (2: 775), *sarıyaçalar* “sarımsı” (4: 42).

Yönelme öbeği yapısında oluşan renk adları: *güləbətın* “sarı, altın sarısı” (ADİL-2: 304).

İçerisinde Renk Adı Geçen Deyimler

ATD’de içerisinde renk adı geçen 431 adet deyim tespit edilmiştir. Bunlardan 32 adeti içerisinde birden fazla renk adı barındırmaktadır. Tespit edilen renk adlarının dağılımları şöyledir: *abı*: 1, *ağ*: 105, *al*: 11, *ala/alaca/ala-bəzək/ala-bula*: 23, *boz*: 13, *çal*: 2, *göy*: 7, *qara*: 180, *qırmızı*: 10, *qızıl*: 18, *laləgun*: 1, *mor*:1, *sarı*: 24, *yaşıl*: 3, *ağ-boz*: 3, *ağ-göy*: 2, *ağ-qara*: 17, *ağ-sarı*: 1, *ala-göy*: 1, *ala-qara*: 1, *boz-qara*: 1, *qara-ağ*: 2, *qara-ala*:1, *qara-göy*:1, *qara-qırmızı*:1, *qızıl-boz*: 1.

Abı Renk Adı Geçen Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Abı donu parıldayıp bağırsakları quruldamaq</i> (ATD-1: 17)	Dışı kalaylı, içi alaylı olmak; üstü başı iyi olsa da aslında çulsuz kimseler için kullanılır.

Ağ Renk Adı Geçen Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Açıb ağartmaq</i> (ATD: 20)	Temizlemek, parlatmak; bir sırrı ortaya çıkarmak, rezil etmek.
<i>Açıb ağartmaq olmamaq</i> (20)	Bir durumu söylememek, açamamak.
<i>Ağ aşkar həqiqət</i> (26)	Apaçık gerçek.
<i>Ağ aşkar sübut</i> (26)	Apaçık delil.

<i>Ağ at arpa yemez</i> (26)	Yaşlı birinin genç bir kadına/ kıza sarkıntılık etmesi sonucu, genç kadının/ kızın söylediği “senin ağzının harcı değil, dişini kırar vs.” şeklindeki ifade.
<i>Ağ bayraq qaldırmaq</i> (26)	Teslim olmak.
<i>Ağ bir, qara iki dillənmemək</i> (26)	Susup kalmak, korkudan cevap verememek.
<i>Ağ böhtan (yalan)</i> (26)	Büyük yalan, tamamen yalan, kuru iftira.
<i>Ağ ciyər</i> (26)	Korkak.
<i>Ağ dediyinə qara demək</i> (26)	İnat etmek ve anlamaya yanaşmamak.
<i>Ağ düşmək</i> (26)	Saçların vs. beyazlaması.
<i>Ağ gün</i> (26)	Mutluluk, saadet.
<i>Ağ gün ağlamaq</i> (26)	Mutluluk aramak, saadet arzulamak.
<i>Ağ gün görmemek</i> (26)	Bahtsız olmak, çekilmez bir hayat sürmek.
<i>Ağ gün keçirmək</i> (26)	Mutlu bir hayat sürmek.
<i>Ağ gün üçün burnunun ucu göynəmək</i> (26)	Mutlu bir hayata hasret kalmak.
<i>Ağ gün yar olsun</i> (26)	Mutlu ol, mesut ve bahtiyar ol.
<i>Ağ günə çıxarmaq</i> (26)	Rahata erdirmek, mutlu etmek, mesut etmek.
<i>Ağ günə çıxmaq</i> (26)	Mutluluğa kavuşmak, kimseye muhtaç olmamak.
<i>Ağ günə çatmaq</i> (26)	Kötü günleri geride bırakıp mutlu günlere ulaşmak.
<i>Ağ günə həsrət qalmaq</i> (26)	Mutlu bir hayata hasret kalmak.
<i>Ağ günlərə qovuşmaq</i> (26)	Kötü günleri geride bırakıp mutlu günlere ulaşmak.
<i>Ağ günlü ağ çörəkli olmaq</i> (26)	Mutlu ve refah içinde olmak.
<i>Ağ günlü olasan</i> (26)!	“Mutlu bir hayatın olsun!”; bir alkış ifadesi.
<i>Ağ günlü olmaq</i> (26)	Mutlu olmak, güzel ömür sürmek.
<i>Ağ günü ağlar qalmaq</i> (26)	Mesut günleri kötüye dönmek.
<i>Ağ günü göy əsgiyə düyülmək</i> (26)	Mutluluğu elinden alınarak çekilmez bir hayat sürmeye mecbur edilmek.
<i>Ağ günü qara gəlmək (olmaq)</i> (26)	Mutluluğu elinden gitmek, hayatı alt üst olmak.
<i>Ağ günü qara eləmək</i> (26)	Eziyet etmek, mutlu günlerini işkenceye çevirmek.

<i>Ağ qarasına baxmamaq</i> (26)	İyisine kötüsüne bakmamak, ne olsa kabul etmek.
<i>Ağ otdan balta sapı, qırılar (sınar) birini də düzəldərəm</i> (26)	Bu benim için önemsizdir.
<i>Ağ paltar geymək</i> (26)	Mutluluğa ermək, mutlu günlərə ulaşmaq.
<i>Ağ sapla tikilmiş yamaq</i> (27)	Hemen göze çarpan şey için söylenir.
<i>Ağ su gəlmək (gətirmək)</i> (27)	Gözde katarakt oluşmaq.
<i>Ağ yuyub qara sərmək</i> (27)	Hakaret etmək, dersini vermək, rezil etmək.
<i>Ağa ağ, qaraya qara demək</i> (27)	Hakikati olduğu gibi dile getirmək.
<i>Ağa bükmək</i> (27)	Kefenlemek.
<i>Ağa qara demək</i> (27)	Gerçeği inkâr etmək.
<i>Ağa yaradıb haqq olmaq</i> (27)	Yaptığı işle birine gurur kaynağı olmaq.
<i>Ağappaq qar kimi (təki)</i> (27)	Bembeyaz.
<i>Ağbəxt olmaq</i> (27)	Bahtı iyi olmaq, önüne hep iyi şeyler çıkmək.
<i>Ağcavaz olmaq</i> (27)	Soğuk almak, hastalanmaq.
<i>Ağciyərlilik eləmək</i> (28)	Korkaklık göstermek, yüreksiz etmək.
<i>Ağdan qaraya söz deməmək</i> (28)	Gözünün üstünde kaşın var deməmək
<i>Ağı qaradan seçmək</i> (28)	İyinin kötünün ne olduğunu idrak etmək.
<i>Ağına bozuna baxmamaq</i> (28)	Seçmemək; iyisine kötüsüne önem verməmək.
<i>Ağına qarasına baxmamaq</i> (28)	Seçmemək; iyisine kötüsüne önem verməmək.
<i>Ağla qararı seçmək</i> (31)	Çok sıkıntı ve eziyet çekmek, büyük zorluklarla karşılaşmaq.
<i>Ağlı bozlu</i> (34)	Rengârenk; ağırlıklı olarak siyah, beyaz ve gri renklerden oluşan.
<i>Ağlı qaralı</i> (34)	Rengârenk; ağırlıklı olarak siyah, beyaz ve gri renklerden oluşan.
<i>Ağmağana çıxmaq</i> (34)	Mutlu güne kavuşmaq, bahtiyarlığa ermək.
<i>Ağsaqqallıq etmək</i> (35)	Büyüklik göstermek, önderlik etmək, idare etmək, yol göstermek, öğüt vermək.
<i>Allah üzünü ağ eləsin</i> (52)!	“Allah yüzünü ağartsın!”; büyüklerin, güzel davranışlar sergileyen küçüklere söylediği bir alkış.
<i>Alını açıq üzü ağ</i> (54)	Temiz; hiçbir kusuru veya kabahati olmayan.

<i>Ana südü (ağ südü) kimi halal olsun (56)</i>	Ananın sütü gibi helâldir; memnuniyetle verilen, bağışlanan bir şey için kullanılır.
<i>Anasının ağ südü kimi halal eləmək (57)</i>	Karşılıksız olarak bağışlamak.
<i>Anasının ağ südü kimi halal olmaq (58)</i>	Hak ettiğinden dolayı helâl olmak.
<i>Baş ağartmaq (86)</i>	Bir yerde veya işte çok çalışarak tecrübe kazanmak.
<i>Başı ağarana qədər (91)</i>	Yaşlanana kadar.
<i>Başı ağarmaq (91)</i>	Yıllarını vermek, tecrübe kazanmak; yaşlanmak.
<i>Başı bir işdə ağarmaq (92)</i>	Yıllarını vermek, tecrübe kazanmak.
<i>Başını ağartmaq (100)</i>	Tecrübe kazanmak.
<i>Bəxtinə ağ gün doğmaq (110)</i>	Sıkıntılı günlerden mutlu günlere ulaşmak.
<i>Bənizi ağarmaq (112)</i>	Korku, heyecan vs. dolayısıyla rengi solmak.
<i>Bət bənizi ağarmaq (113)</i>	Korku, heyecan vs. dolayısıyla rengi solmak.
<i>Birçək ağartmaq (121)</i>	Yaşlanmak; bir işte uzmanlaşmak (kadın, kız).
<i>Birçəyi ağarmaq (121)</i>	Yaşlanmak, ihtiyarlamak, saçları ağarmak.
<i>Birçəyi ağarsın (121)</i>	Kızlara şaka tarzında söylenen ve uzun ömür dileyen bir sevgi sözü.
<i>Birçəyini ağartmaq (121)</i>	İhtiyarlamak; yaşlanmasına sebep olmak.
<i>Birçəyini ağ vaxtında (121)</i>	Yakışmayan bir hareket yapıldığında söylenen söz (kadınlar için).
<i>Bu lap ağ oldu (132)</i>	Sınırı aşan davranış için kullanılan bir ifade.
<i>Dabanları ağarmaq (161)</i>	Bir işin peşince çok koşturmak, çok yorulmak.
<i>Dan yeri ağarmaq (166)</i>	Sabah açılmaya başlamak.
<i>Dişi ağarmaq (189)</i>	Anlamsız bir şekilde gülmek; ölmek.
<i>Dişi pişik kimi dişini ağartmaq (189)</i>	Hakareti bile umursamayıp gülmek.
<i>Dişini ağartmaq (190)</i>	Gülmek, alay etmek, sinirlendirmek; yılışmak.
<i>Dişlərini ağartmaq (190)</i>	Sebepsiz yere gülmek, yılışmak.
<i>Dodaqları ağarmaq (192)</i>	Can sıkıcı bir olayın tesiriyle dudaklarının kanı kaçmak, rengi solmak.
<i>Donu ağ olmaq (193)</i>	Suç, günahı olmamak.
<i>Dünya ağarmaq (197)</i>	Tan atmak, şafak sökmek, etrafın aydınlanması.

<i>Göz ağartmaq</i> (252)	Korkutucu, tehdit eden gözlerle bakmak, gözlerini büyüterek korkutmak, tehdit etmek.
<i>Göz ağartması vermək</i> (252)	Tehdit etmek, korkutucu gözlerle bakmak.
<i>Gözlərinin ağı qarası</i> (258)	Çok sevilen çocuk veya kardeş.
<i>Gözlərinin ağı saralmaq</i> (258)	Hastalanmak, rahatsızlanmak.
<i>Gözü (gözləri) ağara qalmaq</i> (258)	Hayretten, korkudan gözleri fal taşı gibi büyümek.
<i>Gözü (gözləri) ağarmaq</i> (258)	Gözüne katarakt gelerek kör olmak; bir işi sona erdirene kadar büyük ıstırap çekmek; ölmek.
<i>Gözünə ağ gəlmək</i> (262)	Gözünde akbasma (katarakt) oluşmak.
<i>Gözünə ağ salmaq</i> (262)	Rahatsızlık vermek, incitmek; cezalandırmak.
<i>Gözünü ağartmaq</i> (264)	Gözlerini belerterek memnuniyetsizliğini, onaylamadığını veya kızgınlığını belli etmek; tehdit etmek, korkutmak.
<i>Gözünün ağı qarası</i> (265)	Ailenin tek çocuğu, evladı için kullanılır.
<i>Gün ağarmaq</i> (268)	Tan yeri sökmek, sabah olmak.
<i>Günün gündən ağ olsun</i> (269)	Her günün daha mutlu geçsin, anlamında bir alkış.
<i>İlanın ağına (böyüyünə) da lənət, qarasına da (kiçiyinə də)</i> (301)	Hepsi aynı tehlikeyi arz etmektedir, hepsi birbirine benzer, hiçbirine güvenilmez.
<i>İt yesə gözü (gözləri) ağarar</i> (317)	Yenilmesi mümkün olmayan yemek vs.; haddinden fazla kaba davranış veya söylenen söz.
<i>İtə atsan gözü ağarar (yeməz)</i> (317)	Çok ekşi, tuzlu, tatsız yemek veya şey.
<i>Qabı qazanı ağartmaq</i> (343)	Kalaylamak.
<i>Nə ağ dindi, nə qara</i> (414)	Sustu, konuşmadı, ağzını bile açmadı.
<i>Nə ağına baxmaq, nə bozuna</i> (414)	Seçmemek, iyisine kötüsüne önem vermemek.
<i>Ortalıq ağarmaq</i> (426)	Ortalık ağarmak, sabah açılmaya başlamak.
<i>Rəngi ağappaq olmaq (ağarmaq)</i> (451)	Korkudan rengi solmak, kaçmak, bembeyaz olmak.
<i>Saç (saç birçək) ağartmaq</i> (454)	Tecrübe kazanmak; ihtiyarlamak.
<i>Saç birçəyi ağarmaq</i> (454)	İhtiyarlamak (kadın); bir iş için çok çalışmak, zahmet etmek.
<i>Saç saqqal (saçını saqqalını) ağartmaq</i> (454)	Bir işte uzun müddet çalışıp ihtiyarlamak.

<i>Saç saqqalını dəyirmanda ağartmaq</i> (454)	Tecrübe kazanmak; ihtiyarladığı hâlde hiçbir şey öğrenmemek.
<i>Saçı ağartmaq</i> (454)	Yaşlanmaq, ihtiyarlamak.
<i>Saçının saqqalının ağaran vaxtında</i> (455)	Yaşlı çağında, ihtiyar çağında.
<i>Saqqal ağartmaq</i> (457)	İhtiyarlamak, kocamak, yaşlanmaq.
<i>Saqqal içinə (saqqala) ağ (dən) düşmək</i> (457)	Sakalı ağarmak, yaşlanmaq.
<i>Saqqalı ağarmaq</i> (457)	Sakalı ağarmak, yaşlanmaq.
<i>Saqqalı ağartmaq</i> (457)	Sakalı ağartmaq, yaşlanmaq.
<i>Saqqalı ağarmış</i> (457)	Yaşlı, ihtiyar; bir gence, samimi şekilde söylənen bir ifade.
<i>Saqqalı (saqqalını) dəyirmanda ağartmaq</i> (457)	Tecrübe kazanmaq; ihtiyarladığı hâlde hiçbir şey öğrenmemek.
<i>Saqqalın ağarsın</i> (457)!	“İhtiyarlayasın! Uzun ömür süresin!”; alkış ifadəsi.
<i>Sinəndə ağ tüklər bitsin</i> (470)	Uzun ömürlü olasın, uzun ömür süresin.
<i>Sinəsində ağ tüklər bitmək</i> (470)	Yaşlanmaq, uzun ömür sürmək.
<i>Sözü ağartmaq</i> (476)	Açıqlama istemek; sırrı ifşa etmək.
<i>Üstünü açıb ağartmaq</i> (528)	Ortaya çıxarmak, ifşa etmək.
<i>Üz ağartmaq</i> (529)	İyi iş yapmaq, güvenə layıq olmaq və bunlardan dolayı iftihar etmeğe vesile olmaq.
<i>Üzü ağ çıxmaq</i> (531)	Ümidi boşə çıxarmamək, verilən vəzifeyi layıqla yerinə getirmək.
<i>Üzü ağ olmaq</i> (531)	İftihar etmeğe layıq olmaq; güveni boşə çıxarmamək.
<i>Üzü (üzün) ağ olsun</i> (531)!	Teşekkür, alkış; serzeniş.
<i>Üzünə ağ olmaq</i> (533)	İtaat etmemək, karşı gelmək.
<i>Üzünü ağ etmək (eləmək)</i> (535)	Mahcup etmemək.
<i>Üzünü ağartmaq</i> (535)	Mahcup etmemək; yazıyı temize geçirmək.
<i>Yalı ağarmaq</i> (546)	Şakakları ağarmək, ihtiyarlamək.
<i>Yanında üzü ağ olmaq</i> (548)	Birine karşı alnı açıq olmaq.
<i>Yol ağartmaq</i> (561)	Hiçbir şey elde etmeden durmadan seyahat etmək.
<i>Yolunda saç ağartmaq</i> (564)	Yıllarını ona sarf etmək, tecrübe kazanmaq.

Al Renk Adı Geçən Deyimlər

AT Deyim	TT Anlam
<i>Al aparmaq</i> (ATD: 45)	Al basmaq; loğusa hummasına (albastı) yakalanaraq ölmək.
<i>Al aparmış</i> (45)	Al götüresicə; kadın və kızlara söylenen, halk arasında “al karısı”nın kendilerinin ölümünə sebep olmasını dileyen bir ilenme ifadesi.
<i>Al dil ilə aparmaq</i> ⁵ (45)	Tatlı dille kandırmak.
<i>Al dilə tutmaq</i> (45)	Tatlı dille kandırmak, aldatmaq.
<i>Al geymək</i> (45)	Al giyinmek, bezenmek, süslenmek.
<i>Al qana batmaq</i> (<i>boyanmaq</i>) (45)	Al kanlara boyanmaq, vurulmaq, öldürülmək.
<i>Al qana (qanına) bəzəmək</i> (<i>boyamaq</i>) (45)	Al kanlara boyamaq, yaralamaq, kesmək, öldürmək.
<i>Al qana qəltan etmək</i> (46)	Al kanlara boyamaq, vurup öldürmək, yaralamaq.
<i>Al qanı selə döndərmək</i> (46)	Kanına boyamaq, öldürmək.
<i>Al nənəsi qarğıyıb</i> (46)	Evi barkı, oturduğu veya çalışdığı yerdə düzən olmayan kimsələr için söylenir.
<i>Al yalan</i> (46)	Başından sonuna kadar yalan.

Ala/ Alaca/ Ala-Bəzək/ Ala-Bula Renk Adı Geçən Deyimlər

AT Deyim	TT Anlam
<i>Ağlı ala qayada</i> (ATD: 31)	Düşüncəsi dağınık, başqa şeylər düşünen kimse.
<i>Ağlı ala qayada olmaq</i> (31)	Aklı bir qarış havada olmaq; hayal kurmaq, büyük hayaller peşində olmaq.
<i>Ala başına kül başına</i> (46)	Baştan savma yapılan iş.
<i>Ala dağdan qara dağa, qara dağdan ala dağa üz tutmaq</i> (46)	Boşu boşuna bahane uydurmaq, alt üst vurmaq.
<i>Ala dana göy dana, götün var (varsa) çıx meydana</i> (46)	Birine meydan okuma ifadesi.
<i>Ala dilə tutmaq</i> (45)	Tatlı dille kandırmak, aldatmaq.
<i>Ala göz</i> (46)	Güzel gözlü kız, kadın veya genç; şehla gözlü güzel veya genç.
<i>Ala itdən məşhur</i> (46)	Kötü yönleriyle tanınan kimsələr için kullanılır.

5 Cevad Heyet, al rengin Türkçede hile anlamını da yüklediğini belirtmektedir (Heyet 1996: 58).

<i>Ala keçi dik buynuz eləmək</i> (46)	Kepaze etmek, rezil rüsva etmek.
<i>Ala qarğa bala çıxartmaz</i> (46)	Bir yerde durumun karmakarışık olduğunu; kanunun, nizamın olmadığını bildirir.
<i>Ala qarğa balasına aşiq olub</i> (46)	Pek fazla güzel veya çekici olmayan bir şeyi haddinden fazla sevenler, beğenenler için söylenen alay ifadesi.
<i>Alabağır olmaq</i> (46)	Korkuya kapılmak, korkmak.
<i>Alabaydaq etmək (eləmək)</i> (46)	Adını âleme yaymak, rezil etmek; istenen şekilde iş yapmamak.
<i>Alaxırman eləmək</i> (46)	Henüz tam olgunluğa ermemiş buğday başaklarını ütmek; henüz olgunluğa ermeden bir şeyi toplamak.
<i>Kefi ala buludda olmaq</i> (325)	Neşe, keyif içinde olmak; derdi, gamı olmamak.
<i>Kefi aladağda olmaq</i> (325)	Neşe, keyif içinde olmak; derdi, gamı olmamak.
<i>Naxırı itirib alagöz dana dalınca ağlamaq</i> (412)	Büyük bir problemi bırakıp önemsiz bir mesele ile uğraşmak.
<i>Alaca qarğaya da borçludur</i> (46)	Herkese borcu vardır.
<i>Alacalı tutmaq</i> (46)	Diğeri veya diğerlerine gösterdiği tavrı ona sergilememek, farklı/ayrıcıklı davranmak.
<i>Gözləri alacalanmaq</i> (256)	Hayret, korku neticesinde gözləri büyümek.
<i>Alabəzək etmək (eləmək)</i> (46)	Çeşitli renklere boyamak.
<i>Ala bula çalmaq</i> (46)	Rengârenk görünmek, tuhaf görünmek.
<i>Gözləri ala bula çalmaq</i> (255)	Renkleri ayırt edememek; o tarafa bu tarafa bakmak.
<i>Alaca bulaca görsənmək</i> (46)	Tuhaf görünmek; garip ve soğuk tavırlar sergilemek.
<i>Gözünə alaca bulaca gəlmək</i> (262)	Gözüne tuhaf görünmek.
Boz Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Bomboz bozarmaq</i> (ATD: 126)	Rengi solmak; son derece canı sıkılmak.
<i>Boyuna boz ip (qatma) tutum (ölçüm)</i> (130)!	“Ölesin! Mezara gömeyim!” anlamında beddua ifadesi.
<i>Boz boz baxmaq</i> (130)	Ters ters bakmak, kötü kötü bakmak.
<i>Bozbaş qızdırmaq</i> (130)	Yaltaklık etmek.
<i>Gözü bozarmaq</i> (258)	Gözünde akbasma (katarakt) oluşmak; yediği şey çok ekşi olmak.

<i>Gözünü bozartmaq</i> (264)	Ters ters baxmaq.
<i>İlanın bozuna (böyüyünə) da lənət, qarasına da (kiçiyinə də)</i> (301)	Hepsi aynı tehlikeyi arz etməkdir, hepsi birbirine benzer, hiçbirine güvenilmez.
<i>İt yesə gözü (gözləri) bozarar</i> (317)	Yenilmesi mümkün olmayan yemek vs.; haddindən fazla kaba davranış veya söylenen söz.
<i>İtə atsan gözü bozarar (yeməz)</i> (317)	Çok ekşi, tuzlu, tatsız yemek veya şey.
<i>Sifətini bozartmaq</i> (469)	Kabalık etmek, kaba görünüş olmak; yüzünü ekşitmek, suratını asmak, ciddileşmek.
<i>Üz bozartmaq</i> (529)	Suratını ekşitmek, birinden hoşlanmadığını bildirmek, suratını asmak.
<i>Üzə bozarmaq</i> (530)	Karşı gelmek, birine saygısızca davranmak.
<i>Üzü bozarmaq</i> (531)	Rengi kaçmak, korkmak, somurtmak, hoşnut olmamak.
<i>Üzünü bozartmaq</i> (535)	Suratını asmak; kendini açığa vermek, karakterini, şahsiyetini göstermek (olumsuz)
Çal Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Çal düşmək</i> (ATD: 152)	Saçın beyazlamaya başlaması.
<i>Saqqalı çallamaq (çallatmaq)</i> (457)	Sakalı ağartmaq, yaşlanmaq.
Göy Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Boğazda tikan göyərmək</i> (ATD: 124)	Konuşamamak, konuşacak durumda olmamak.
<i>Gömgöy göyərmək</i> (249)	Mosmor olmak, mor lekeler oluşmak; hiddetten, kızgınlıktan vs. dolayı mosmor olmak.
<i>Göy əskiyə bükmək (tikmək)</i> (251)	Dünyayı başına dar etmək, ıstırap vermek.
<i>Gözü göy</i> (259)	Hasis cimri.
<i>Günü göy əsgiyə düyülmək (tutulmaq)</i> (269)	Hayatı zehir edilmək, hayatı zindana döndürülmək.
<i>Gününü göy əskiyə bükmək (düyümək)</i> (269)	Hayatını zehir etmək, manevi işkence vermek.
<i>Şaxtadan göyərmək</i> (486)	Soğuktan morarmak.
Qara Renk Adı Geçen Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Adı qara gəlmək</i> (ATD: 24)	Ölmək.

<i>Adına qara yaxmaq</i> (25)	İftira etmek.
<i>Allah üzünü qara eləsin</i> (52)!	Memnuniyetsizlik ve ilenme ifadesi.
<i>Anası başına qara (qaralar) bağlamaq</i> (57)	Ölmek ve annesi yasını tutmak.
<i>Aralarından qara pişik keçti</i> (60)	Dostlukları, arkadaşlıkları bozuldu, araları soğudu.
<i>Aralarından qara pişik keçmək</i> (60)	Dostlukları, arkadaşlıkları bozulmak, araları soğumak.
<i>Ayağına qara su enmək</i> (72)	Çok beklemek.
<i>Basma qaraya salmaq</i> (86)	Birinin meşgul olmasından, kafasının karışık olmasından faydalanarak kendi işini yapıp ortadan çıkmak.
<i>Başına qara bağlamaq</i> (97)	Bir yakınının yasını tutmak.
<i>Bayramı qara gəlmək</i> (105)	Çok sevinçli anda acıyla, kederle karşılaşmak.
<i>Bayramı qara gəlmiş</i> (105)!	Zavallı, biçare, bedbaht (acıma ifadesi).
<i>Bəxti qara gəlmək</i> (110)	Şansı ters dönmek, başına belalar gelmek.
<i>Bəxti qara yazılmaq</i> (110)	Bahtı kara olmak, kaderi kötü yazılmak.
<i>Bərəkətini qara yel aparmaq</i> (112)	Bereketsiz olmak, çok çabuk bitmek.
<i>Bir qara pula dəyməz</i> (119)	Beş para etmez, değersiz.
<i>Bulud kimi qaralmaq</i> (133)	Hiddetinden, gazabından vs. simsiyah kesilmek.
<i>Canını qara qorxu (qayğı) almaq (bürümək)</i> (143)	Yapacağı işin zorluğundan dolayı endişelenmek, iyice korkmaya başlamak.
<i>Dağı qara geyinmək</i> (163)	Yaylada iken bir yakınıni kaybetmek.
<i>Daxma qaraltmaq</i> (164)	Ev yapmak ve içinde yaşamaya başlamak.
<i>Dalınca bir qara daş</i> (165)	“Gidişin olsun gelişin olmasın!”; bir beddua ifadesi.
<i>Dalınca qara goduş atmaq</i> (165)	Bir daha o eve gelmemesini istemek.
<i>Dəftəri qara gündə yazılmaq</i> (172)	Kaderi kötü yazılmak.
<i>Dizinə qarasu enmək</i> (191)	Çok yorulmak.
<i>Dünya gözüne qara görünmək</i> (198)	Haddinden fazla sinirlenmek.
<i>Dünya gözünə qara görünür</i> (198)	Çok mutsuz, bedbaht, çok sevdiği kimseyi kaybetmiş, son derece sinirli kimseler için kullanılır.
<i>Ehtiyacın üzü qara olsun</i> (202)!	“Yoksulluğun gözü kör olsun!”; bir şikâyet ifadesi

<i>Əhdini üreyində qara torpağa aparmaq</i> (212)	Gayesine ulaşmadan ölmək.
<i>Gecə qara, cüca qara</i> (245)	Tenhadır, kimse görəmez.
<i>Gedəndən qara xəbər almaq</i> (245)	Uzaklara gitmiş yaxının ölüm haberini almak.
<i>Gəlini qara geymək</i> (247)	Evli oğlunu kaybetmək.
<i>Gəncliyi qara gəlmək</i> (247)	Gençken ölmək; gençliyində başı belalardan kurtulmamak.
<i>Göy qaralmaq</i> (251)	Karanlık çökmək.
<i>Gözlərinə qara yara çıxsın</i> (257)!	“Gözlerin kör olsun!”; bir ilenme ifadəsi.
<i>Gözlərinin qabağı qaralmaq</i> (258)	Bayılacaq noktaya gəlmək; dehşətə kapılmək.
<i>Gözü qara düşmək</i> (260)	Korkuya kapılmək; sürekli kara bakmadan dolayı görme bozukluğu oluşmak.
<i>Gözü (gözləri) qaralmaq</i> (260)	Bayılacaq duruma gəlmək; dehşətə kapılmək, ne yapacağını bilemez duruma gəlmək.
<i>Gözünə qarasu enmək (gəlmək)</i> (263)	Göz içi basıncının artması (glaukoma) hastalığına yakalanarak kör olmaq.
<i>Günü gündən qara gəlmək</i> (269)	Gün geçtikçe durumu daha da kötüleşmek.
<i>Günü qara gəlmək (olmaq)</i> (269)	Hayatı zindan olmaq, yaşayış şekli kötüleşmek.
<i>Gününü qara eləmək (etmək)</i> (269)	Hayatını zehir etmək, manevi işkence vermek.
<i>Hava qaralmaq</i> (273)	Akşam olmaq.
<i>Xonçan qara bəzənsin (bəzənmiş!, gəlmiş!)</i> (292)!	“Muradına eremeyesin!”; bir ilenme ifadəsi.
<i>İli qara gəlmək</i> (301)	Bir yılı zehir olmaq, o yıl büyük felaketlerle ve kötülüklerle karşılaşmak.
<i>Kağızı qara yazılmaq</i> (322)	Genç yaşında ölmək veya kaderi çok kötü olmaq.
<i>Kasıblığın üzü qara olsun</i> (324)	“Yoksulluğun yüzü kör olsun.”; bir şikâyet ifadəsi.
<i>Kömür kimi qaralmaq (olmaq)</i> (336)	Yanıp siyahlaşmak; hiddetinden yüzünün rengi koyulaşmak.
<i>Kömür qazana deyir “götün qaradır”</i> (336)	Kendi kusurunu görmeyip başkalarına kusur bulan kimseler için söylenir.
<i>Kösövü qaralmaq</i> (338)	Kötülüklerle karşılaşmak; şerefi ve liyakati ayaklar altına düşmək.

<i>Qan qaraltmaq</i> (346)	Hiddetlendirmek, ashabını bozmak.
<i>Qanı qara</i> (248)	Morali bozuk, sinirli, hiddetli.
<i>Qanı qaralmaq</i> (248)	Keyfi kaçmak, morali bozulmak, sinir olmak.
<i>Qanıqara gəzmək</i> (349)	Morali bozuk durumda dolaşmak.
<i>Qanıqara olmaq</i> (349)	Morali bozuk olmak, keyifsiz olmak.
<i>Qanını qaraltmaq</i> (350)	Moralini bozmak, çok sinirlenmek.
<i>Qanının qara vaxtı</i> (350)	Çok sinirli olduğu an.
<i>Qanqaralıq salmaq</i> (350)	Huzursuzluk yaratmak.
<i>Qapından qara yel əsməsin</i> (351)	Evinde olanların öldüğünü görmeyesin, anlamında bir alkış.
<i>Qapqara qaralmaq</i> (352)	Simsiyah olmak.
<i>Qara bağlamaq (geymək)</i> (352)	Yaslı olmak, yas tutmak.
<i>Qara baxmaq</i> (352)	Kötü kötü bakmak, ters ters bakmak.
<i>Qara bardaq sındırmaq</i> (352)	Sevilmeyen birinin bir daha oraya gelmemesi için kara renkli testi için ardınca kırmak.
<i>Qara basmaq</i> (352)	Kâbus görmek; gözüne korkulu şeyler görünmek, korkunç şeyler aklına gelmek.
<i>Qara bayraq açmaq (çəkmək)</i> (352)	Yas işareti olarak siyah bayrak çekmek; yas ilan etmek.
<i>Qara bəxt olasan</i> (352)!	“Bahtın kara olsun!”; bir ilenme.
<i>Qara bulud</i> (352)	Engel.
<i>Qara bulud, göy şüyüd</i> (352)	Moralin son derece bozuk olduğunu bildiren bir ifade.
<i>Qara bulud kimi</i> (352)	Bir kimsenin dertlerinin yüzüne sinmesini ifade eder; derdin, gamın şiddetini bildirir; saldıran, hücum eden, akıp gelen şeyin fazlalığını bildirir.
<i>Qara buza dönmək</i> (352)	Soğuktan donmak, çok üşümek.
<i>Qara çadırda qırmızı yamaq</i> (353)	İki değişik karakterli insanın evlenmesi durumunda söylenen bir ifade.
<i>Qara çalı</i> (353)	İki kişi arasına girerek iyi ilişkileri bozan kimse.
<i>Qara dam eləmək</i> (353)	Zor günler geçirmek, büyük sıkıntılara katlanmak; evinden ayrılıp dışarılarda yatıp kalkmak.

<i>Qara daşı yastıq etmək</i> (353)	Zor günler geçirmek, büyük sıkıntılara katlanmaq; evindən ayrılıp dışarılarda yatıp kalkmaq.
<i>Qara daş atmaq</i> (353)	Sevilmeyen birinin bir daha oraya gelmemesi için kara renkli testi ardınca kırmak.
<i>Qara dediyinə ağı deyən yoxdur</i> (353)	Eleştiriye tahammül edemeyen kimseler için kullanılır.
<i>Qara doğramaq</i> (353)	Bir kimseyi korkutarak düşüncesinden vazgeçirmek; uğursuz konuşmaq, kötü şeyler olacağını söylemek.
<i>Qara əmcək</i> (353)	Doğurduğu çocuğu ölen kadın.
<i>Qara geyinmək</i> (353)	Yas tutmaq, yas aləmeti olaraq siyahlara bürütmək.
<i>Qara gözlərinə (gözüinə) bağışlamaq</i> (353)	Karşılığında bir şey almamak, talep etməmək.
<i>Qara gün</i> (353)	Üzüntülü, sıkıntılı zaman.
<i>Qara gün dostu</i> (353)	Kötü günlerde de dostluğunu devam ettiren, yardımcı olan kimse, gerçek dost.
<i>Qara gün görmək</i> (353)	Kötü günlerle karşılaşmaq, darlık ve sıkıntı çekmek veya çekmiş olmak.
<i>Qara gün keçirmək</i> (353)	Çok zor şartlarda yaşamak.
<i>Qara gün nədir bilməmək</i> (353)	Sıkıntılarla karşılaşmamış olmak, hep refah içinde yaşamak.
<i>Qara gün üçün (saxlamaq)</i> (353)	İleride oluşabilecek dar günler için (saklamak).
<i>Qara gündən göz açabilməmək (açmamaq)</i> (353)	Dertlerle uğraşmaq, başı beladan kurtulmamak.
<i>Qara gündən iraq (uzaq) olmaq</i> (353)	Kötü günlerden uzak olmak; mutlu, refah içinde bir hayat sürmək.
<i>Qara günə düşmək (qalmaq)</i> (353)	Çok kötü duruma düşmək; kötü durumda olmak.
<i>Qara günə qalasan</i> (353)!	“Kötü günler karşına çıksın!”; bir ilenme ifadesi.
<i>Qara günlü</i> (353)	Mutsuz, bedbaht, hayatı ıstırap içinde geçen (genelde kadın).
<i>Qara gününü qablamaq (qabqarmaq)</i> (353)	Kötü günlere hazırlamak, bir felaketi veya belayı karşılamaya hazır olmak.
<i>Qara xəber</i> (353)	Kötü haber, seferde veya uzakta olan birinin ölüm haberi.

<i>Qara ilana rast gəlmək</i> (353)	Kötü insanla qarşılaşmaq.
<i>Qara itin qaxmarı</i> (353)	Yardımcı, taraftar.
<i>Qara kağız</i> (353)	Uzakta olan birinin öldüğünü bildiren mektup vs.
<i>Qara kölgə</i> (353)	Kötü insan, düşünce vs.
<i>Qara qan qusmaq</i> (353)	Ağzını kapamak, susturmak.
<i>Qara qapağını basmaq</i> (353)	Ağzını kapamak, susturmak.
<i>Qara qarğa</i> (353)	Zayıf ve uzun boylu kimse.
<i>Qara qarğışa gəlmək</i> (353)	İlenmek, bedduaya uğramak.
<i>Qara qarışqa kimi</i> (353)	Haddinden fazla, sayılamayacak kadar çok.
<i>Qara qaşına, ala gözünə görə</i> (353)	Karşılığında bir şey talep etmemek.
<i>Qara qəpiyə dəyməmək</i> (353)!	Hiçbir dəğeri olmamak, beş para etmemek.
<i>Qara qızın dərdi var</i> (353)	Bir işi sürüncemede bırakan kimsenin işi yapmasının karşılığında almayı gönlünden geçirdiği şeyi açıqça söyleyememesini vurgularken kullanılan bir ifade.
<i>Qara qorxu gəlmək (vermək)</i> (353)	Korkutmaq, tehdit etmək.
<i>Qara qovmaya salmaq</i> (353)	Takip etmək, sıkıştırmak, acele ettirmek.
<i>Qara list (siyahı)</i> (353)	Sovyetler Birliğı döneminde öldürülecek veya tutuklanacak kimselerin adının olduğu liste; adı kötüye çıkanlar.
<i>Qara maşında eninə aparmaq</i> (353)	Cenazeyi defnetmeye götürmək.
<i>Qara nöqtə qoymaq</i> (353)	Kalbini kırmak, gönlüne dokunmaq.
<i>Qara pula dəyməz</i> (353)	Beş para etmez, değersizdir.
<i>Qara saçın ağ dişivə dönsün</i> (354)!	Saçların beyazlaşsın! İhtiyarlayasın!
<i>Qara saqqız kimi yapışmaq</i> (354)	Sülük gibi yapışmaq, vazgeçmemek.
<i>Qara siyahıya adı düşmək</i> (354)	Sovyetler Birliğı döneminde, adı öldürülecek veya tutuklanacaklar listesine alınmaq; adı kötüye çıkmak.
<i>Qara sudan qaymaq (yağ) tutmaq</i> (354)	Becerikli ve akıllı olmak, her şeyden fayda elde etmək (genç erkek için)
<i>Qara torpağa getmək</i> (354)	Gömülmək.
<i>Qara torpağa girmək (qismət olmaq)</i> (354)	Vefat etmək.
<i>Qara torpaq altına yollamaq</i> (354)	Öldürmək.
<i>Qara torpaqlara gömmək (quylamaq, tapşırmaq)</i> (354)	Ölüyü defnetmək.

<i>Qara tuluğa dönmək</i> (354)	Dayaktan vücudu mosmor olmak.
<i>Qara üzüm yeyəndə gərdəninə görünür</i> (354)	Beyaz tenli güzel kız veya kadınlar için kullanılır.
<i>Qara vermək</i> (354)	Kendini belli etmek, göze çaptırmak; kendini çalışır gibi göstermek.
<i>Qara yaxmaq</i> (354)	İftira etmek, lekelemek.
<i>Qara yara çıxarmaq</i> (354)	Karakabarcık (şarbon) olmak (hayvan).
<i>Qara yel əsmək</i> (354)	Şans tersine dönmək, işlər kötü gitmeye başlamak.
<i>Qara yel kimi qarşılamaq</i> (354)	Çok soğuk karşılamak.
<i>Qara yerə girəsən</i> (354)!	“Ölesin!”; bir beddua ifadesi.
<i>Qara yerə girsin</i> (354)!	“Ölsün!” anlamında bir beddua ifadesi
<i>Qara yola, qara saata</i> (354)	İstenmeyen, sevilmeyen birinin gelişi anında ilenç olarak kullanılır.
<i>Qara yuxu olmaq</i> (354)	Derin uykuya dalmak; ölmək.
<i>Qaraağaç kölgəsi deyil ki oturub gedəsən</i> (354)	Bir mekânda yer işgal eden ve para harcamak istemeyen kimseler için kullanılan bir uyarı ifadesi.
<i>Qaracadil olmaq</i> (354)	Dilinde siyah beneklerle belirgin hastalığa yakalanmak (hayvan için).
<i>Qaraçöp qalmaq</i> (354)	Tarlayı dinlenmeye bırakmak.
<i>Qaraçuxası durmaq (oyanmaq)</i> (354)	Şansı açılmak, bahtı açılmak.
<i>Qaraçuxası yatmaq</i> (354)	Şansı yatmak.
<i>Qaradağlının ağıllısı gəlsin</i> (354)!	Bir kimse acayip ve uygunsuz bir davranış sergilediği zaman söylenen bir ifade.
<i>Qaradalaq etmək</i> (354)	Peşine düşüp kovalayarak takatini kesmek, rengi bundan dolayı kararmak; korkutup bağırını yarmak, ödünü patlatmak.
<i>Qaradan artıq rəng vardır</i> (354)?	Bundan da mı kötü halimiz olacak?
<i>Qaradan baş açmayasan</i> (354)!	Kötülükler başından eksilmesin!
<i>Qaradinməz oyunu</i> (354)	Aile olarak bir yerde iken kimsenin konuşmadığı ve sessiz, sıkıntılı bir hava olduğu zaman söylenen bir ifade.
<i>Qaraduvaq olmaq</i> (354)	Gerdek gecesi bakire olmadığı anlaşılmasından dolayı eşi tarafından istenmemek ve babasının evine geri gönderilmek.

<i>Qaradüzən getmək</i> (354)	Herhangi bir işi gelişigüzel yapmak, özen göstermeden yapmak.
<i>Qaragözlük etmək</i> (354)	Yalandan ağlamak, birini kandırmak için kendini ağlar gibi göstermek.
<i>Qaragünə qalmaq</i> (354)	Çok kötü duruma düşmek.
<i>Qaragünlüyünə yığmaq</i> (354)	Dar gün için toplamak.
<i>Qaragünlüyünü qablaşdırmaq</i> (354)	Her türlü mahrumiyeti, zorluğu, tehlikeyi vs. göz önüne almak, onları karşılamaya hazırlıklı olmak.
<i>Qarğalar qara geydi (geyər)</i> (356)	Ciddî bir durum yoktur, sonucu kötü olmaz.
<i>Qaş qaralmaq</i> (359)	Karanlık çökmek.
<i>Qatıq qaradır ki, qaradır</i> (360)	Dediğinde ısrarcı olmak, inatlaşmak.
<i>Qəlbi qaralmaq</i> (364)	Şüphelenmek; kederlenmek, morali bozulmak.
<i>Qızın qara geyinsin</i> (372)!	Kızın dul kalsın, anlamında bir beddua.
<i>Qızını qaraqızdırma aparmaq</i> (372)	Kızı sıtmadan ölmek.
<i>Qurd kimi qaranlıqda qara şumda qara qılı seçər</i> (382)	Son derece uyanıktır.
<i>Məhəbbəti qara gəlmək</i> (397)	Sevgisi hüsrarla sonuçlanmak.
<i>Nəfəsi qaralmaq</i> (417)	Boğulmak, zor nefes almak.
<i>Nəmərin qara gəlsin</i> (417)	“Düğün hazırlığın yasa dönsün”; bir beddua ifadesi.
<i>Ocağı qaralmaq (sönmək)</i> (423)	Neslini devam ettirecek kimseleri kalmamak; her şeyini kaybetmek.
<i>Ortalık qaralmaq</i> (426)	Akşam olmak.
<i>Ömrü günü qara gəlmək</i> (432)	Hayatı zehir olmak, mutsuz olmak.
<i>Papaq kimi qaralmaq</i> (441)	Uzaktan karartı gibi görünmek, göze çarpmak.
<i>Rəngi qaralmaq</i> (451)	Siyah görünmek.
<i>Sabahın qara gəlsin</i> (454)!	“Yarının yasa bürünsün!”; bir beddua ifadesi.
<i>Sən olsən qarğalar qara gəyinər</i> (464)!	“Ölümüne kimse üzülmez!”; önemsenmeyen.
<i>Səsi qara torpaq altından gəlmək</i> (467)	Ölmek.
<i>Sular qaralmaq</i> (480)	Karanlık çökmek.
<i>Şaxı qara bəzəmək</i> (485)	Düğünü olduğu zaman hayatını kaybetmek.

<i>Təpədən dırnağa qədər qara geyinmək</i> (501)	Yas işareti olaraq siyahlar giyinmək.
<i>Uğuru qara gəlmək</i> (514)	Şansı ters dönmək, başına belalar gəlmək.
<i>Üreyi qaralmaq</i> (520)	Yüreği kararmak; içine karamsarlık çökmək.
<i>Ürəyindən qara qanlar axmaq (gəlmək)</i> (523)	Acı, kötü, korkunç bir olayı akla getirerek derin ve şiddətli heyecan keçirmək, ıstırap duymak.
<i>Ürəyinə qara qura gəlmək</i> (523)	Kalbine şüpheli şeylər gəlmək, kötü şeylər düşünmək.
<i>Üstünə qara yellər əsmək</i> (528)	Başına belalar gəlmək, üzərində uğursuzluk olmaq.
<i>Üzü qara</i> (532)	Mahcup, başı aşağı.
<i>Üzü qara çıxmaq</i> (532)	Bir işi yapamamaktan dolayı birinə qarşı manevî borçlu olmaq; bir konuda suçlu olduğunu ispat etmək.
<i>Üzü (üzünü) qara etmək</i> (532)	Mahcup etmək, utandırmək.
<i>Üzü qara olmaq</i> (532)	Birine qarşı mahcup duruma düşmək, üzerine aldığı görevi yapamamak, verdiği sözü tutamamak.
<i>Üzü (üzün) qara olsun</i> (532)!	Nefret, azarlama, şiddətli tenkit, suçlama bildiren ifade.
<i>Üzü qaralıq etmək</i> (532)	Utanılacaq iş yapmaq.
<i>Üzüqara çıxmaq</i> (533)	Bir işi yapamadığından dolayı mahcup olmaq.
<i>Üzün qara olsun</i> (533)!	“Yüzün kara olsun!”; beddua, azar ifadesi olarak kullanılır.
<i>Üzünü qara çıxarmaq (çıxartmaq)</i> (535)	Birinin bir şeyi yapacağını ileri sürüp yapmamasından mahcubiyet duymək.
<i>Yalan qara yaxmaq</i> (546)	Lekelemek, iftira etmək.
<i>Yanan ocağı qaralamaq</i> (547)	Çok sevdiği ve ocağını tütürecek oğlunu kaybetmek; ölmək ve yerine ocağını yakacak kimse bırakmamak.
<i>Yanında üzü qara olmaq</i> (548)	Birinin emeğini, ümidini hiç etmək.
<i>Yazın qara olsun</i> (552)!	“Bahtın kara olsun!”; bir beddua ifadesi.
<i>Yoxun üzü qaradır</i> (561)	Yoksulluğun kötü bir şey olduğunu bildiren bir ifade.
<i>Zehni qaralmaq</i> (571)	Zihni bulanmaq, düşüncesini bir yere toplayamamak; düşünme yeteneğini kaybetmek.

Qırmızı Renk Adı Geçən Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Götünün qırmızısı üzünə çıxmaq</i> (ATD: 250)	Hiddetten kıpkırmızı kesilmək, kızmaq.
<i>Qıpqırmızı kəsilmək</i> (369)	Utancından yüzü kızarmak.
<i>Qıpqırmızı olmaq (qızarmaq)</i> (369)	Utandıktan və ya kızıqlıktan, heyecandan yüzü kızarmak.
<i>Qırmızı adam</i> (370)	Utanmaz, arlanmaz kimse.
<i>Qırmızı danışmaq</i> (370)	Utanmadan, çəkinmeden açıq bir şəkildə bildiklərini, duyduklarını, gördüklerini birinin yüzünə qarşı söylemək.
<i>Qırmızı don geymək</i> (370)	Gaddarlıq etmək, zalimcesinə davranmaq.
<i>Qırmızı gülləyə tuş gəlmək</i> (370)	Kurşunlanaraq öldürmək.
<i>Sənə qırmızı alma göndərmişdim</i> (464)	Gelişindən rahatsız olan və gəlməməsi gerektiğini bildirdiği anda kızıqlıqla söylənən bir ifadə.
<i>Üzü götündən qırmızı</i> (532)	Hayâsız, rezil kimse.
<i>Üzü qırmızı</i> (532)	Utanmaz, arlanmaz, arsız kimse.

Qızıl Renk Adı Geçən Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Dan yeri qızarmaq</i> (ATD: 166)	Sabah açılmaya başlamaq.
<i>Gözlərinin içinə kimi (qədər) qızarmaq</i> (258)	Çok mahcup olmaq, utanmaq.
<i>Gözü köz kimi qızarmaq</i> (260)	Son derece hiddetlenmək.
<i>Gözü (gözləri) qızarmaq</i> (260)	Hiddetlenmək; yorulmaq.
<i>İş qızartmaq</i> (310)	Uyğunsuz davranış sergilemək.
<i>Qızarıb bozarmaq</i> (371)	Utancından, mahcubiyetindən hiddetindən dolayı rəngdən rəngə girmək.
<i>Qızıl gülləyə tuş gəlmək</i> (370)	Kurşunlanaraq öldürmək.
<i>Qulağının dibinə kimi (qədər) qızarmaq</i> (379)	Utanmaq, mahcup olmaq.
<i>Qulaklarına qədər qızarmaq</i> (380)	Çok utanmaq.
<i>Lələ tək qızarmaq</i> (388)	Utancından vs. kızarmak, kıpkırmızı olmaq.
<i>Özünü qızartmaq</i> (437)	Buluğ çağına ermək.
<i>Pul kimi (tək) qızarmaq</i> (447)	Hiddetlenmək, üzülmək, mahcup olmaq.
<i>Pul tək qızarmaq</i> (447)	Mahcup olmaq.

<i>Şapalaqla üz qızartmaq</i> (486)	Maddi durumunun kötü olduğunu saklamaya çalışmaq.
<i>Tüklərinin dibinə qədər qızarmaq</i> (510)	Utanmaq, mahcubiyet duymaq.
<i>Üz qızardan</i> (530)	Utandırıcı, mahcup edici davranış vs.
<i>Üz qızartmaq</i> (530)	Mahcup etmək; sıkılarak yalvarmaq.
<i>Üzü qızarmaq</i> (532)	Utanmaq; yüzü kızarmak.
<i>Üzünü qızartmaq</i> (535)	Bir kimsenin utanmasına sebep olmaq.
Laləgun Renk Adı Geçən Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Laləgun olmaq</i> (ATD: 388)	Kana boyanmaq, hər tərəfi kan olmaq, kanla dolmaq.
Mor Renk Adı Geçən Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Moru tutmaq</i> (ATD: 405)	Kızmaq, sinirlenmək, küsmək.
Sarı Renk Adı Geçən Deyimler	
AT Deyim	TT Anlam
<i>Ağzının sarısı getməmiş</i> (ATD: 43)	Henüz olgunluq çağına erməmiş; henüz çocukken.
<i>Bədəninə sarı yağ kimi yayılmaq</i> (109)	Çok hoşlanmaq.
<i>Canına sarı yağ kimi yayılmaq</i> (142)	Çok hoşlanmaq.
<i>Çöhrəsi saralıb solmaq</i> (158)	Benzi sararıp solmaq.
<i>Dimdiyinin sarısı getməmək</i> (187)	Henüz çok genç ve tecrübəsiz olmaq.
<i>Heyva kimi saralmaq</i> (276)	Rengi sapsarı kesilmək.
<i>Mətləbi sarı simə ötürmək</i> (402)	Sinirləndirmək.
<i>Payız yarpağı kimi saralıp solmaq</i> (442)	Çok zayıflamaq, rengi sararıp solmaq.
<i>Rəngi (rəng rüfu) saralmaq</i> (451)	Korku, heyecan vs. sebebiylə rengi birdənbiyə solmaq.
<i>Rəngi saralmaq</i> (451)	Hastalık, korku vs. sebebiylə yüzünün rengi solmaq.
<i>Sapsarı kesilmək (saralmaq)</i> (459)	Hastalıktan, açlıktan, korkudan vs. rengi kaçmaq.
<i>Sarala (sarala sarala) qalmaq</i> (459)	Sapsarı kesilmək.
<i>Saralıb meyitə dönmək</i> (459)	Korkudan, heyecandan vs. rengi sapsarı kesilmək.
<i>Saralıb muma dönmək</i> (459)	Sıkıntidan, dertten zayıflamaq.

<i>Saralıb sapa dönmək</i> (459)	Sıkıntıdan, dertten zayıflamak.
<i>Saralıb solmaq</i> (459)	Sararıp solmak, rengi kaçmak.
<i>Sarı iti hürdürmək</i> (459)	Semaveri yakmak.
<i>Sarı simdə çatdırmaq</i> (460)	Bir sözü, meramı çok ince bir yolla ulaştırmak, nazik bir şekilde söylemek.
<i>Sarı simə vurmaq</i> (460)	Bir sözü, meramı çok ince bir yolla ulaştırmak, nazik bir şekilde söylemek.
<i>Sarı yağ kimi bədəninə (canına, ürəyinə) yayılmaq</i> (460)	Çok hoşlanmak.
<i>Sarı yağla yağlayıb sarımsaqla dağlamaq</i> (460)	Tatlı dille ağır hakaret etmek, mahcup etmek, tenkit etmek, en büyük kazığı atmak.
<i>Sarıbuğum olmaq</i> (460)	Sararıp ölmek.
<i>Sarısını ötürmək (udmaq)</i> (460)	Korkudan, sıkıntıdan vs. ölmek; çok korkmak.
<i>Zəfəran tək saralmaq</i> (572)	Rengi sapsarı kesilmek.

Yaşıl Renk Adı Geçen Deyimler

AT Deyim	TT Anlam
<i>Üstünə yaşıl alov tökülsün</i> (ATD: 528)	“Başına ateş yağsın”; kadınların söylediği bir kargış.
<i>Yaşıl ayın başında</i> (551)!	Hiçbir zaman!
<i>Yaşıl başlı (yaşılbaş) sona</i> (551)	Yeşilbaş suna; âşık şiirinde güzelin vasıflarından biri.

İçerisinde Renk Adı Geçen Atasözleri

ASD ve TAA’da renk adı bulunan 127 adet atasözü tespit edilmiştir. Bunlardan 32 adeti içerisinde birden fazla renk bulundurmaktadır. Renklerin dağılımları ise şöyledir: *ağ*: 21, *al*: 2, *ala*: 12, *beyaz*: 1, *boz*: 4, *göy*: 2, *kürən*: 1, *qara*: 48, *qırmızı*: 2, *sarı*: 1; *ağ-qara*: 21, *ala-qara*: 2, *qara-ağ*: 3, *qara-boz*: 1, *qara-qırmızı*: 2, *qara-sarı*: 1, *qırmızı-sarı*: 1, *qızıl-ağ*: 1.

Ağ Renk Adı Geçen Atasözleri

AT	TT
<i>Ağ ağça qara gün üçündür</i> (ASD; TAA: 29).	Ak akçe kara gün içindir.
<i>Ağ ayranı itə tökərlər, qara kişmişi cibə</i> (ASD; TAA: 29).	Ak ayranı ite dökerler, kara üzümü cebe.
<i>Ağ atla cahil ağaya qulluq eləmə</i> (ASD).	Ak atla cahil ağaya kulluk etme.
<i>Ağ divara hansı rəng çəksən tutar</i> (ASD; TAA: 29).	Ak duvara hangi rengi boyasan tutar.
<i>Ağ evi görəndə qara evi yaddan çıxartma</i> (ASD).	Ak evi görünce kara evi hatırdan çıkartma.

<i>Ağ evi görəndə qaralı evi yandırmazlar</i> (ASD; TAA: 29).	Ak evi görüp kara evi yakmazlar.
<i>Ağ gün adamı ağardar, qara gün qaraldar</i> (ASD; TAA: 29).	Ak gün adamı ağartır, kara gün karartır.
<i>Ağ gün qara günü yaddan çıxardar</i> (TAA: 29).	Ak gün kara günü hatırdan çıkartır.
<i>Ağ göyərçin qara qarğaya qismət olub</i> (TAA: 29).	Ak güvercin kara kargaya kismet olmuş.
<i>Ağ itin həllaca zərəri var</i> (ASD; TAA: 29).	Ak köpeğin (itin) pamuk pazarına (pamuğa, pamukçuya) zararı vardır.
<i>Ağ it, qara it, ikisi də itdi</i> (ASD; TAA: 29).	Ak köpek, kara köpek, ikisi de köpektir.
<i>Ağ qoyun, qara qoyun keçid başında bəlli olar</i> (ASD).	Ak koyun, kara koyun keçit başında belli olur.
<i>Ağ qoyunu görənlər içi dolu yağ sanar</i> (ASD).	Ak koyunu (ala keçiyi) gören, içi dolu yağ sanır.
<i>Ağ ottan balta sapı, biri sındı birini tax</i> (TAA: 29).	Ak ottan balta sapı, biri kırıldı, birini tak.
<i>Ağ parçaya ləkə təz düşər</i> (ASD).	Ak parçaya leke tez düşər.
<i>Ağ şəkər qara şəkər, biri damarı suya çəkər</i> (TAA: 29).	Ak şeker, kara şeker, biri damarı suya çeker.
<i>Ağ üzüm qara üzüm, başını dibindən üzüm</i> (TAA: 30).	Ak üzüm, kara üzüm, başını dibinden koparayım.
<i>Ağ üzdə qara xal zinətdir, qara üzdə ağ xal neybət</i> (TAA: 30).	Ak yüzde kara hal (ben) ziynettir, kara yüzde ak hal pislik.
<i>Ağa ağ deyiblər, qaraya qara</i> (ASD; TAA: 30).	Aka ak derler, karaya kara.
<i>Ağı gördün, qaranı unuttun</i> (ASD; TAA: 30)?!	Akı görünce karayı unuttun mu?
<i>Ağı qaradan seçəndə gəl</i> (TAA: 30).	Akı karadan seçtiğinde gel.
<i>Ağın adı, qaranın dadı</i> (ASD; TAA: 30).	Akın adı var, karanın tadı.
<i>Aşı pişirən yağdır, gəlinin üzü ağdır</i> (ASD; TAA: 54).	Aşı pişiren yağdır, gelinin yüzü aktır.
<i>Ayı balasına “ağappağım” deyər, kirpi balasına “yumuşağım”</i> (ASD; TAA: 70).	Ayı yavrusuna “kar beyazım”, kirpi yavrusuna “yumuşağım” der.
<i>Ayran ağdır nehrə içində, kişmiş qaradır mərdlər çibində</i> (TAA: 71).	Ayran aktır yayık içində, kuru üzüm karadır mertler cebinde.
<i>Babanın üzünü ağardan nəvəsi olar</i> (TAA: 125).	Dedenin yüzünü ağartan torunudur.
<i>Canavarın üzü ağ olsa, kəndə gündüz gələr</i> (ASD).	Kurdun yüzü ak olsa, köye gündüz gelir.

<i>Dost yolunda əzaba düşənin el içində üzü ağ olar (TAA: 154).</i>	Dost yolunda azaba düşənin yüzü ak olur.
<i>Dul arvad ağ kalaqaydır toxunma, ləkə düşər (TAA: 158).</i>	Dul avrat ak yemenidir dokunma, leke düşər.
<i>Həllacın açığı ağ itdən gələn (ASD).</i>	Həllacın açığı ak itten gelir.
<i>Her ağ gün, qara gün ömürdən gedir (TAA: 217).</i>	Her ak gün, kara gün ömürden gider.
<i>Hər saqqalı ağarana ağsaqqal deməzlər (ASD).</i>	Her sakalı ağarana aksakal demezlər.
<i>Hesabı təmiz olanın üzü ağ olar (TAA: 218).</i>	Hesabı təmiz olanın yüzü ak olur.
<i>İlanın ağına da lənət, qarasına da (ASD; TAA: 335).</i>	Yılanın akına da lanet, karasına da.
<i>Könül sevən güzəlin nə ağı, nə qarası (ASD; TAA: 200)?</i>	Gönül seven güzəlin ne akı ne karası olur?
<i>Qarının saçı ağ olar, ürəyi qara (TAA: 328).</i>	Yaşlının saçı ak olur, yüreği kara.
<i>Qar yağmağınan qarğa ağarmaz (ASD).</i>	Kar yağmakla karga ağarmaz.
<i>Qars eşşək, ağ palan (ASD)?!</i>	Buruşuk eşək, ak palan!
<i>Pambiq satan ağ itdən qorxar (ASD).</i>	Pamuk satan beyaz köpekten korkar.
<i>Pambıqçının ağ itdən zəhləsi gedər (ASD).</i>	Pamukçu beyaz köpekten nefret eder.
<i>Sən mənim bir üzümü ağart ki, mən də sənin iki üzünü ağartayım (ASD).</i>	Sen benim bir yüzümü ağart ki, ben de senin iki yüzünü ağartayım.
<i>Südüne kəm baxanın gözlərinə ağ damar (ASD).</i>	Sütüne kəm gözle bakanın gözlerine ak düşər.
Al Renk Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Al almaya daş atan çox olar (ASD; TAA: 36).</i>	Al elmaya taş atan çok olur.
<i>Fağırın düzgünü, al geyinər qış günü (ASD).</i>	Eşkiyanın (zürafanın, ihtiyarın, fukaranın) düşkünü, beyaz (hasa) giyer kış günü.
Ala Renk Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Alacağım olsun, alaqarğada olsun (ASD).</i>	Alakargada alacağım olsun, alamazsam gözümü oysun.
<i>Ala it çaqqalın dayısıdır (ASD; TAA: 37).</i>	Ala it çakalın dayısıdır.
<i>Ala it gedər, qara it gələr (ASD).</i>	Ala it gider, kara it gelir.
<i>Ala itin balası qara olar, yanılsa boynu ala olar, hürəndə anası kimi hürər (ASD).</i>	Ala itin yavrusu kara olur, yanılsa boynu ala olur, havladığında anası gibi havlar.

<i>Ala qarğa olmağı bəs deyil, həkimlik də eləyir</i> (ASD).	Alakarga olması yeterli değil, hekimlik de yapıyor
<i>Ala qarğa suya düşsə də qaz ola bilməz</i> (TAA: 37).	Ala karga suya düşse de kaz olmaz.
<i>Ala qarğa şux tərlanı bəyənəmz</i> (ASD).	Ala karga şahini beğenmez.
<i>Aləmi plov tutsa, ala qarğa xörəyini bilər</i> (TAA: 39).	Âleme pilav verseler de ala karga kendi yiyeceğini bilir.
<i>Arada ala çatı olmasa, qurd qoyunla otlayar</i> (ASD).	Arada ala çatı olmasa, kurt koyunla otlar.
<i>Bir naxırın adını bir ala dana batırar</i> (ASD).	Bir ala dana bir sürünün adını batırır.
<i>Dünya bala dönsə, ala qarğa öz yeməyini bilər</i> (ASD; TAA: 160).	Dünya bala dönse de ala karga kendi yiyeceğini bilir.
<i>İlan vuran ala çatıdan qorxar</i> (ASD; TAA: 334).	Yılan sokan ala urgandan korkar.
<i>İşə bax, ala qarğa şux tərlanı bəyənmir</i> (ASD; TAA: 236).	İşe bak, ala karga şahini beğenmez.
<i>Naxır yerli-dibli yoxdur, bu, ala dana axtarır</i> (ASD).	Sürü kesin yoktur, bu, ala dana arar.
Beyaz Renk Adı Geçen Atasözleri	
AT	TT
<i>Bəyaz ipək hər rəngə boyanar</i> (ASD).	Beyaz ipek her renge boyanır.
Boz Renk Adı Geçen Atasözleri	
AT	TT
<i>Bildir ölüb boz eşək, bu il gəlin ağlayaq</i> (ASD).	Geçen yıl ölmüş boz eşek, bu yıl gelin ağlayalım.
<i>Can verəndə boz sərçəyə ver, qaranquş gəldi-gədərdi</i> (ASD).	Can verirsən boz serçeye ver, kırlangıç gelip gider.
<i>Dişi düşmüş boz öküz qoşulub cöngələrə</i> (ASD; TAA: 148).	Dişi düşmüş boz öküz, karışmış tosunlara.
<i>Eşşəyim bozdur, dəyirmanə getməyir</i> (ASD).	Eşğim bozdur, değirmene gitmiyor.
Göy Renk Adı Geçen Atasözleri	
AT	TT
<i>Göycək muncuq kimdədir, mənim gözüm ondandır</i> (TAA: 273).	Mavi boncuk kimdeyse benim gönlüm ondadır.
<i>Qazan dibi yalayanın adaxlısı göycək olar</i> (TAA: 252).	Kazan dibi yalayanın nişanlısı nazil olur.

Kürən Renk Adı Geçən Atasözleri

AT	TT
<i>Kürən adamlı, kürən ata yaxın düşmə</i> (TAA: 296).	Sarışın adamlı sarı ata yakın düşmə
Qara Renk Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Ac ölməz gözü qaralar, borçlu ölməz üzü saralar</i> (TAA: 15).	Aç ölmez gözü kararır, borçlu ölmez yüzü sararır.
<i>Ağac körpə olanda qara yeldən qoruyarlar</i> (TAA: 23).	Ağac körpeyken karayelden korurlar.
<i>Allah verməz qara quluna, o da qalar vuruna vuruna</i> (ASD).	Allah vermez kara kuluna, o da kalır dövünə dövünə.
<i>Anlamayan bir kəllədən bir qara daş yaxşıdır, bu dünyada maldan, mülkdən bir ağıllı baş yaxşıdır</i> (TAA: 47).	Anlamayan bir kafadan bir kara taş iyidir, bu dünyada maldan, mülkten bir akıllı baş iyidir.
<i>Aralarından qara pişik keçib</i> (ASD).	Aralarından kara kedi geçmiş.
<i>Dazının istədiyi qara saç olar</i> (TAA: 255).	Kelin istediği kara saçtır.
<i>Dəliyə ağıl, qaraya sabun kar eyləməz</i> (TAA: 131).	Deliye akıl, karaya sabun kâr eylemez.
<i>Dili dost, qəlbi qara, mən belə dostu neynim</i> (ASD)?!	Dili dost, kalbi kara, ben böyle dostu neyleyeyim.
<i>Dilənçinin üzü qara olur, torbası dolu</i> (ASD).	Dilencinin yüzü kara olur, torbası dolu.
<i>Dost-düşmən qara gündə mə'lum olar</i> (TAA: 153).	Dost düşman kara günde bilinir.
<i>Dul arvadın dilləri, qaraca yazın günləri</i> (158).	Dul kadının dilleri, karaca yazın günleri.
<i>El ilə gələn qara gün toy-bayramdır</i> (ASD).	El ile gelen kara gün toydur, bayramdır.
<i>Əli boş, üzü qara</i> (TAA: 172).	Eli boş, yüzü kara.
<i>Əsilsiz söz sahibinə üz qarası gətirər</i> (ASD).	Asılsız söz sahibinə yüz karası getirir.
<i>Heç kəsin qara papağı yanmasın</i> (TAA: 221).	Hiç kimsenin kara kalpağı yanmasın.
<i>Hirs gəlir göz qaraldır, hirs gedir üz qaraldır.</i>	Hırs gelir göz kararır, hırs gider yüz kararır.
<i>İmam əzizdir, qara pul imamdan da əzizdir</i> (TAA: 232).	İmam azizdir, kara pul imamdan da azizdir.
<i>İstərəm dosta varam, əlim boş, üzüm qara</i> (ASD).	İsterim dosta varayım, elim boş, yüzüm kara.
<i>İstəyənin bir üzü qara, verməyənin iki üzü</i> (ASD; TAA: 235).	İsteyenin bir yüzü kara vermeyenin iki yüzü.

<i>Kosaya lağ eləyənün top qara saqqalı gərək (ASD).</i>	Köseyle dalga geçenin kapkara sakalı gerek.
<i>Kömürçünün evinə girən üzü qara çıxar (ASD).</i>	Kömürçünün evine giren yüzü kara çıkar.
<i>Kömürçünün qaralmaqdan ne arı (ASD)?!</i>	Kömürçünün kararmaktan (başka) ne utancı?
<i>Qaraca üzüm var, doğruca sözüm (ASD).</i>	Karaca yüzüm var, doğruca sözüm.
<i>Qara dolağa qırmızı papuş tikməzlər (TAA: 248).</i>	Kara dolağa kırmızı pabuç dikmezler.
<i>Qara dolaşa qırmızı papuş yaraşmaz (ASD).</i>	Kara kargaya kırmızı pabuç yaraşmaz.
<i>Qara eşşayın başına yüyən vuranda qatır olmaz (ASD).</i>	Kara eşəğin başına üygen vursan da katır olmaz.
<i>Qara günün ömrü az olar (ASD; TAA: 249).</i>	Kara günün ömrü az olur.
<i>Qara xəbər tez yayılar (ASD; TAA: 249).</i>	Kara haber tez yayılır (duyulur).
<i>Qara qız bəzənincə toy əldən gədər (ASD).</i>	Kara kız bezenince toy elden gider.
<i>Qara qız gəlin oldu, ürəyi sərin oldu (ASD).</i>	Kara kız gelin oldu, yüreği serin oldu.
<i>Qara qız gəlməsəydi, külbəni kim odlardı (ASD)?!</i>	Kara kız gelmeseydi ocağı kim yakardı.
<i>Qara qızdan xatın olmaz, boz eşşəkdən qatır olmaz (ASD).</i>	Kara kızdan eş, boz eşekten katır olmaz.
<i>Qara qızın baxtı olsaydı, anadan ağ doğulardı (ASD; TAA: 249).</i>	Kara kızın bahtı olsaydı, anasından ak doğardı.
<i>Qara qızın dərdi var (ASD).</i>	Kara kızın derdi var.
<i>Qara qul özünü öldürdü ki, ağasına zərəri olsun (ASD).</i>	Kara kul kendini öldürdü ki ağasına zararı olsun.
<i>Qara qula şahlıq versən, əvvəl nənəsinin əmcəyini kəsər (ASD).</i>	Kara kula şahlık versen, önce ninesinin memesini keser.
<i>Qaraquşa xeyir öz dimdiyində çatar (TAA: 249).</i>	Karakuşa kendi gagasından hayır gelir.
<i>Qara mənə basınca mən qararı basım (ASD).</i>	Kara beni basıncaya kadar ben karayı bastım
<i>Qaradan artıq boya olmaz (ASD).</i>	Karadan koyu renk olmaz.
<i>Qarabəxt dağlara çıxanda dağları duman alar (ASD).</i>	Kara baht dağlara çıktığında dağları duman alır.
<i>Qarğa qarğaya deyər üzün qaradı (ASD).</i>	Karga kargaya “Yüzün karadır.” der.
<i>Qazan qarası gedər, üz qarası getməz (ASD; TAA: 252).</i>	Kazan karası gider, yüz karası gitmez.

<i>Qazan qazana deyər: üzün qara olsun (ASD)!</i>	Kazan kazana diyər: Yüzün kara olsun!
<i>Qış çıxar, üz qaralıq kömürə qalar (ASD).</i>	Kış çıkınca yüzü karalık kömürə kalır.
<i>Qohumun qara qazan, ümidin un çuvalı (TAA: 34).</i>	Akraban kara kazan, ümidin un çuvalı.
<i>Qurbanı biz elədik, yağış Qaradağa yağdı (TAA: 268).</i>	Kurbanı biz kestik, yağış Karadağ'a yağdı.
<i>Malın tapıldı, üzün qara oldu (ASD).</i>	Malın bulundu, yüzün kara oldu.
<i>Sabun qara palazı ağartmaz (ASD; TAA: 293).</i>	Sabun kara palazı ağartmaz.
<i>Sıd q ilə qara daşdan mətləb almaq olar (ASD).</i>	İçtenlikle kara taştan hayır görülür.
<i>Su hər şeyi təmizlər, üz qarasını təmizləməz (ASD).</i>	Su her şeyi temizler, yüz karasını temizlemez.
<i>Torpağın qarası üz ağardar (TAA: 316).</i>	Toprağın karası yüz ağartır.
<i>Utanmaz üzdən qara nə var (ASD)?!</i>	Utanmaz yüzden kara ne var?
<i>Üzün qaralığı yaman deyil, qəlbın qaralığı yamandır (TAA: 342).</i>	Yüzün karalığı kötü değil, kalbin karalığı kötüdür.
<i>Yalan üz qaraldar (TAA: 325).</i>	Yalan yüz karartır.
<i>Yoxsulun üz qaradır (ASD).</i>	Yoksulun yüzü karadır.
Qırmızı Rəng Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Dağ ola, duman ola, qırmızı tuman ola, mən olmayım, sən olasan (ASD).</i>	Dağ ola, duman ola, kırmızı tuman ola, ben olmayayım, sen olasin.
<i>Dəli qırmızı sever, gic sarı (ASD; TAA: 129).</i>	Deli kırmızıyı, aptal sarıyı sever.
<i>Qızın oldu, qırmızı donunu çıxart (ASD).</i>	Kızın oldu, kırmızı elbiseni çıkart.
Qızıl Rəng Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Həyalı qızarar, həyasız ağarar (ASD).</i>	Hayâlî kızarır, hayâsız ağarır.
<i>Yalançılıq üz qızardar (TAA: 325).</i>	Yalancılık yüz kızartır.
Sarı Rəng Adı Geçən Atasözleri	
AT	TT
<i>Sarı yağnan yağlayır, sarımsaqnan dağlayır (ASD).</i>	Sarı yağla yağlar, sarımsakla dağlar.

Sonuç

Azerbaycan Türkçesinde renk adı geçen 431 adet deyim tespit edilmiş; bunların 399 adeti içerisinde tek renk adı bulundururken 32 adeti birden fazla renk adı bulundurmaktadır. Deyimlerde en fazla kullanılan renk adı, tek renk ve birden fazla renk içeren deyimler dikkate alınarak 204 kez kullanılan *qara* iken, en az kullanılan renk adı ise birer kez kullanılan *abı*, *ala-bəzək*, *laləgun* ve *mordur*. Tespit edilen renk adlarının sayıları ve yüzde dağılımları şu şekildedir: *abı*: 1 (%0,23), *ağ*: 105 (%24,36), *al*: 11 (%2,55), *ala/alaca/ala-bəzək/ala-bula*: 23 (%5,34), *boz*: 13 (%3,02), *çal*: 2 (%0,46), *göy*: 7 (%1,62), *qara*: 180 (%41,76), *qırmızı*: 10 (%2,32), *qızıl*: 18 (%4,18), *laləgun*: 1 (%0,23), *mor*: 1 (%0,23), *sarı*: 24 (%5,57), *yaşıl*: 3 (%0,70) şeklindedir. İçerisinde birden fazla renk adı bulunduran deyimlerin ise ilk geçen renk adına göre sıralanışı şu şekildedir: *ağ-boz*: 3 (%0,70), *ağ-göy*: 2 (%0,46), *ağ-qara*: 17 (%3,94), *ağ-sarı*: 1 (%0,23), *ala-göy*: 1 (%0,23), *ala-qara*: 1 (%0,23), *boz-qara*: 1 (%0,23), *qara-ağ*: 2 (%0,46), *qara-ala*: 1 (%0,23), *qara-göy*: 1 (%0,23), *qara-qırmızı*: 1 (%0,23), *qızıl-boz*: 1 (0,23).

İçerisinde renk adı tespit edilen atasözlerinin sayısı ise 127'dir. Bunlardan 95 adeti içerisinde tek renk adı bulundururken 32 adeti birden fazla renk adı bulundurmaktadır. Atasözlerinde en fazla kullanılan renk adı, tek renk ve birden fazla renk içeren atasözleri dikkate alınarak 78 kez kullanılan *qara* iken, en az kullanılan renk adı ise birer kez kullanılan *beyaz* ve *kürəndir*. Tespit edilen renk adlarının sayıları ve yüzde dağılımları şu şekildedir: *ağ*: 21 (%16,54), *al*: 2 (%1,57), *ala*: 12 (%9,45), *beyaz*: 1 (%0,79), *boz*: 4 (%3,15), *göy*: 2 (%1,57), *kürən*: 1 (%0,79), *qara*: 48 (%37,80), *qırmızı*: 2 (%1,57), *qızıl*: 1 (%0,79), *sarı*: 1 (0,79); *ağ-qara*: 21 (%16,54), *ala-qara*: 2 (%1,57), *qara-ağ*: 3 (%2,36), *qara-boz*: 1 (%0,79), *qara-qırmızı*: 2 (%1,57), *qara-sarı*: 1 (%0,79), *qırmızı-sarı*: 1 (%0,79), *qızıl-ağ*: 1 (%0,79).

Azerbaycan Türkçesinde deyimler ve atasözlerinde kullanılan renk adları *ağ*, *boz*, *qara*, *qızıl*, *sarı* gibi ad işlevinde buldukları gibi bu renk adlarının *ağar-*, *bozar-*, *qarar-*, *qizar-*, *saral-* gibi fiilleşmiş şekillerine de rastlanmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi deyimlerinde kullanılan *abı*, *ağ*, *al*, *ala*, *alaca*, *ala-bəzək*, *ala-bula*, *boz*, *çal*, *göy*, *qara*, *qırmızı*, *qızıl*, *laləgun*, *mor*, *sarı*, *yaşıl* olmak üzere 17 adet renk adı tespit edilmiştir. Renk adları, deyimlerde sıfat olarak kullanılmanın yanında nesne adlarını, özel adları, soyut kavramları karşılamıştır. İnsan uzuvlarıyla beraber kullanılan renk adları özel anlamlar yüklenmişlerdir.

Deyimlerde bulunan renk adlarından *ağ* renk bahtiyarlığı, şanslılığı, mutluluğu, ferahlığı ifade ederken tersi durumu *boz*, *göy*, *qara*, *sarı* renkler ifade eder. Yaşlılık anlamında *ağ* ve *çal* kullanılmış; uzun ömür dilemede ise *ağ* renk kullanılmıştır. Ölüm anlamında ise *al*, *boz*, *laləgun*, *qara*, *qızıl*, *sarı* renk kullanılırken aynı zamanda *ağ* rengin de kullanıldığı görülür. Yas işareti olarak da *qara* renk kullanılır. Korkaklık ifade eden renk adları *ağ*, *boz*, *qara*, *sarıdır*. Sinir, hiddet anlamında ise *boz*, *göy*, *qara*, *qırmızı*, *mor* ve *sarı* renge başvurulmuştur. Hastalık anlamı bildiren veya bir hastalığa ad olmuş renk adları *ağ*, *qara*, *sarıdır*. Tecrübe kazanma, olgunluğa erişme anlamında *ağ* renk kullanılırken tersi anlamlarda *sarı* renk kullanılmıştır. Mahcupluk anlamını veren renkler *boz*, *qara*, *qırmızı* olmuş; bunun tersi durumu ise *ağ* renkle karşılanmıştır. Birinin istenmemesi durumu ve bunu belli etme durum *al* ve *qara* renklere yüklenmiştir.

Renk adları, deyimlerde insan uzuvlarıyla, giysilerle, doğayla, hayvanlarla, soyut kavramlarla birlikte çeşitli anlamlar kazanmıştır. İncelemede deyimlerle ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İnsanın yüzünün veya alınının ak olması iyidir. Yüz aklı, temizliği, namuslu olmayı ve güzel bir sebepten övünmeyi temsil etmektedir. Yüzün kara, kırmızı veya kızıl olması memnuniyetsizliği ve mahcupluğu, utanılacak iş yapmayı gösterir. Yüzün gövermesi ve kızarması, kızmayı ve hiddetlenmeyi de anlatır. Yüzün bozarması; korkmayı, somurtmayı, utanç ve mahcupluğu, kabalığı, yüzünü ekşitmeyi, bazen de ciddiliği anlatmaktadır. Yüzün sararması ise hastalık, sıkıntı, korku olarak kendini göstermektedir. Yüzün aklı iyi gibi görünse de durum her zaman böyle değildir. Birinin yüzünün ak olması itaat etmeyi gösterirken birinin yüzüne ak olmak itaatsizliği temsil etmektedir. Bu durum boz için de aynıdır. Aynı zamanda sarı renkte olduğu gibi yüzün ağarması hastalık olarak gösterilmektedir. Sarının iyi anlamı da mevcuttur. Bedene sarı yağ gibi yayılmak, hoşlanmak anlamını belirtmiştir.

Saçı ile bütünleştirilen *qara* gençliği temsil ederken saçın *ağ* veya *çal* olması ihtiyarlığı temsil eder. Buna sakalın ve göğüs tüylerinin *ağ* olması da eklenir. Saçın ve sakalın ağarması yaşlanmayı temsil ettiğinden uzun ömür dileme yönüyle iyi mahiyettedir. Bu olay aynı zamanda bilgeliği, ululuğu ve tecrübeyi de temsil etmektedir. Tecrübesizlik ve gençlik ise ağza atfedilen *sarıdır*.

Gözlerin *ağ*, *ala* ve *qara* olması hastalık, korku, dehşete kapılma, ümitsizlik gibi kötü anlamlarda kullanıldığı görülür. Burada *ağ* renk kötü anlam yüklenmişken *gözünün ağı qarası* kullanımı ise kişiye önem atfetmektedir. Gözün *boz* olması, hastalık veya yediğinin ekşi olduğunu anlatır. Bakışlara atfedilen *bozluk* ise ters ters, kötü kötü bakmayı simgeler. Gözlere atfedilen *ala* ise iyi anlamdadır; çünkü *ala göz* “güzel gözlü” olarak kullanılır.

Dişlerle birlikte kullanılan *ağ* gülmeyi çağrıştırdığı için mutluluğu temsil eder. Dilin *al* olması ise tatlı dilliyi ifade etse de *al* renk hileyi çağrıştırdığı için aldatma anlamı kazandırmış ve deyimini kötü anlama geçirmiştir. Dudağın *ağ* olması ve bağrın *ala* olması da gözlerin *ağ* olması gibidir ve kötü anlamdadır. Tabanların *ağ* olması bir iş peşinde koşturmayı temsil etmektedir. *Ağ ciyer* kullanımı ise anlamından tamamen boşanarak korkaklığı temsil etmiştir.

Sözün *ağ* olması gerçekleri, doğruları söylemeyi ve saklanan sırrı açıklamayı anlatmaktadır. Bunun tersi görünümünde hayâsızca konuşmak, ağzına geleni söylemek anlamları *qırmızı* ile verilir. Söylenen yalanı pekiştirmek için de *al* renk kullanılmıştır.

Günümüzde de sıkça kullanılan anne sütünün aklı da özelliği göz önünde bulundurulmuş; helalliği ve karşılıksız yapılan bir işi temsil etmiştir.

Al renkte gördüğümüz, lohusa kadınların ölümüne sebep olan albastı ile *qara basmaq* benzerlik göstermektedir.

Hayvanların renklerine atfedilen anlamlarda ise kediye *qara*, köpeğe ve kargaya *ala*, yılan *ağ* ve *qara* atfedilmiştir. *Qara pişik* “kara kedi” bozgunculuğu, *ala it* “ala köpek” kötü üne sahip olmayı, *ala qarğa* “ala karga” uğursuzluk ve basitliği temsil etmiştir. Yılanın *ağ* veya *qara* olması bir şeyi değiştirmemiştir. Yılan *ağ* da olsa kendi özelliği üstün gelip kötü anlamı teşkil etmiştir.

Giyimde kullanılan renkler de dikkate değerdir. *Kara* giyinmek, ölüm ve yas tutmak anlamındadır. Ayrıca *qaraduvaq*, gerdek gecesi istenmeyen gelin için kullanılmıştır. *Ağ* giyinmek de *qarada* olduğu gibi ölümü simgeler; çünkü burada *ağlık* kefeni çağrıştırmaktadır. *Qırmızı* giyinmek ise zalimlik anlamındadır. Buna rağmen *al* giyinmek süslenmeyi temsil etmekte ve olumlu anlam kazanmaktadır.

Deyimlerde doğadaki nesnelere renkleri de birtakım anlamlar kazanmaktadır. *Ala dağ* iyi anlamdayken *ala dağın qara* olması ölüm haberini işaret etmektedir. Bulutun *ala* olması güzelliği ve neşeli hâli temsil eder *qara* olması engel ve mutsuzluğu temsil etmektedir. *Ala qaya* ise

ulaşılması istenen hedeftir. *Sarı yağ*, “tereyağı” yerine kullanılan ve kıymetli yağ çeşidi olduğu için olumlu anlamda kullanılmaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde *ağ*, *al*, *ala*, *bəyaz*, *boz*, *göy*, *kürən*, *qara*, *qırmızı*, *qızıl*, *sarı* olmak üzere 11 adet renk adı tespit edilmiştir.

Atasözlerinde *bəyaz* renk saflığı çağrıştırmaktadır. *Ağ* renk de saflığı, temizliği, güzelliği, mutluluğu, şanslılığı temsil etmektedir. Fakat deyimlerde olduğu gibi *ağ* renk yılanla birlikte kullanıldığında yılanın kötü özelliği üstün gelmiştir. Atasözünde buna köpek de eklenmiş ve köpeğe yüklenen adilik özelliği ön planda kalmıştır.

Qara renk atasözlerinde de deyimlerdeki gibi kötü anlamlarda kullanılmıştır. Ölüm, kötü haber, utanç, mahcupluk, hayâsızlık, dar gün anlamları *qarada* toplanmıştır.

Al rengin olgunluk anlamında kullanıldığı görülmektedir. *Ala* renk ise karga, dana ve köpek ile birlikte kullanılmış; hayvanların üzerine basitlik, düşmüşlük, adilik anlamları yüklemiştir. *Boz* renk de adi hayvan rengidir. Bu renk; eşekle, öküzle ve serçe ile bütünleşerek olumsuz anlamlar kazandırmıştır.

Atasözlerinde *qırmızı* renk, kız rengi olarak işlenmiştir. Aynı zamanda deli ve aptal için de *qırmızı* kullanıldığı gibi buna *sarı* da eklenir. Fakat *sarı yağ* kullanımı deyimlerde olduğu gibi olumlu anlamdadır. Atasözlerinde *qızıl* renk ise fiil hâlinde utanma göstergesi olarak işlenir.

Atasözlerinde *al* renkte geçen *fağırın düzgünü*, *al geyiner qış günü* şeklindeki deyimdeki renk, Türkiye Türkçesinde beyaz olarak kullanıldığı görülür.

Atasözlerinde *göy* renk, sıfat görevinde kullanıldığı gibi nezaket anlamında da kullanılmıştır. Atasözlerinde *kürən* renk ise, kullanım alanına sakınma anlamı katmaktadır.

İncelemeye göre Azerbaycan Türkçesi deyim ve atasözlerinde beyaz ve siyah yerine ak ve kara sözcükleri daha yaygın kullanılmaktadır. Ak renk büyük oranda güzellik, mutluluk, şanslılık, uzun ömürlülük, ululuk, bilgelik gibi iyi kavramları üzerinde toplamıştır. Bunun tersi görünümünde kara renk vardır. Kara renk ölüm, yas, mutsuzluk, ıstırap, bela, dar günler gibi kötü kavramları büyük oranda üzerinde toplamıştır. Sarı, yeşil, mor, lalegun, kırmızı gibi renkler de genel olarak kötü anlamlarda kullanılmaktadır. Fakat bu renklerin sadece bir kutbu temsil etmediği, kullanım yerine göre iyi ve kötü anlamları karşıladığı görülür.

Kaynakça

- Altaylı, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası, 2005
- _____. *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Əhmədov, Təymur və Qurbanov, Allahşükür. *Atalar Sözü və Deyimlər*. Bakı: Nurlar Nəşriyyat, 2007.
- Genç, Reşat. *Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 118, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı: 19, 1997.
- Heyet, Cevad. “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”. Nevruz ve Renkler. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 116, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi, Sayı: 7, 1996.

Küçük, Salim ve Cantürk, Samet. *Yapı, Anlam ve Kökenleri Bakımından Azerbaycan Türkçesindeki Renk Adları*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2014, s. 67-70.

Orucov, Əliheydər vd. *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültürüne Giriş*, Cilt VI. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2000.

Özmen, Mehmet. *Türkçede Renkleri Adlandırma Sorunu*. Adana: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2016, s. 81-89.

Musaoğlu, Mehman ve Gümüş, Muhittin. *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi, 1995.

Nakasli, Emine Gürsoy (Ed.). *Renk Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.

HAFIZLIK EĞİTİMİ ALMIŞ BİREYLERİN BENLİK SAYGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Kevser DEMİR*

ÖZ

Bu araştırmada geçmişten günümüze süregelen hafızlık eğitiminin; eğitimi veren eğitmenler, verildiği mekanların fiziksel koşulları, süresi, hafızlık yaptırma tekniği, eğitimin alındığı yaş, eğitimin sosyal hayata etkileri gibi faktörler göz önünde bulundurulmuş, gerek hafızlığın tamamlanma aşamasında, gerekse tamamlandıktan sonra, sosyal hayata ve bireysel yaşama katkıları araştırılmış olup; hafızlık eğitimi almış bireylerde benlik saygıları konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, hafızlık eğitimi alan bireylerin benlik saygıları nitel bir metotla araştırılmıştır. Araştırmada, nitel araştırma türlerinden görüşme tekniğinin bir çeşidi olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmayı oluşturan örneklem grubu, hafızlık eğitimini tamamlamış, her biri farklı mesleklerde çalışan 30 bireyden oluşmaktadır.

Araştırma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, amacı ve önemi ile beraber, bu konuda yapılmış olan çalışmalar ile ilgili literatür araştırmasına yer verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde hafızlığın İslam kültüründeki yeri, hafızlık yöntem ve teknikleri vb. konular işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise kişilik, benlik ve alt kavramları konu edilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmanın yöntem kısmı üzerinde durulmuş olup; devamında bulgular ve yorumlar bölümünde, katılımcılar ile yaptığımız görüşme sonucunda verilen cevaplar içerik analizi yöntemi ile yorumlanmıştır. Çalışma, son bölüm olan sonuç ve öneriler kısmında araştırma bulgularının değerlendirilmesi ve araştırma ile ilgili daha sonra yapılacak çalışmalar adına sunulan öneriler ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hafızlık, Benlik, Benlik Saygısı, Benlik Bilinci.

THE QUALITATIVE STUDY ON SELFRESPECT OF PEOPLE GETTING MEMORY EDUCATION

ABSTRACT

In conducted which under all these knowledge of memory training from past until today, trainers who trained, physical conditions of place, duration, memory technique, age, effects to social life etc factors which considered, both at completion stage of memory and after completion, it's contributions has been searched in terms of social and individual life. It has been emphasized on self-respect issue of people who trained memory.

In this study self respect of individuals receiving memory education will qualitative method. In this searching interview form which kind of semi-structured was used. In the sample group that consist on the searching group there are 30 people, completed the memory training and work on different jobs.

Research consists of 6 sections. In the introduction section there are subject of research, with target and importance, conducted researches in this field an literature researching.

In the second section, placement of the memory education in islamic culture, methods and technics of memory training topics are covered. In the third section, method part of study is emphasized, it continuous in the comments and evidence end of the interviews with participants. Answers was reviewed with content analysis method. The study concludes with that last part of conclusion and in the suggestion section examine of the searching and suggestions which related the research.

Keywords: Memory, Ego, Respecting to Ego, Self-Consciousness.

GİRİŞ

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. ORCID: 0000-0001-7597-4545.

Kur'an Hz. Muhammed'e; 610 yılında indirilmeye başlanmış ve 23 yılda tamamlanmıştır (Köksal, 1989). İndirildiği dönemin ilk evrelerinde Hz. Peygamber de dahil olmak üzere çoğu Sahabe-i Kiram, ayetleri muhafaza etmek konusunda kaygı yaşamıştır (Kurt, 2012: 229). Bu nedenle; Kuran indirilmeye başlandığı ilk zamanlardan itibaren gerek Hz. Muhammed gerek ise etrafındaki Sahabe-i Kiram tarafından ezberlenerek Kur'an-ı Kerim'in koruma altına alınması; yazılı kısmı, vahiy katipleri tarafından metne geçirilerek, şifahi/sözlü kısmı ise hıfz ederek oluşturulmuştur. Kur'an'ı baştan sona ilk ezberleyen kişi Hz. Peygamber (sav)'dir. Sonra onu diğer sahabiler takip etmişler ve İslam yayıldıkça daha çocuk denecek yaştan başlamak suretiyle hemen her yaştaki Müslümanlar hafız olmak için çok çaba sarf etmişlerdir (Özbek, 2015: 185). Böylece hafızlık müessesesi; Allah kelamı Kur'an'ı, hafızada muhafaza etme idraki ile günümüze kadar ulaşmıştır.

Hafızlık eğitimi köklü bir eğitim olup; başlangıcı Hz. Peygamberin nübüvvet dönemine kadar dayanmaktadır. "Hafız" kelimesi arapça bir kelime olup; koruyan, muhafaza eden manasına gelmektedir. Aynı zamanda "Hafız" kelimesi "bütün mahlukatın koruyucusu" (Hud, 11/57) anlamında "el-hafız" adı ile Allah'ın isimleri arasında yer almaktadır. Hıfz kavramı Kur'an-ı Kerim'de kırk yerde geçmekte olup bunların on üçü Allah'a, dördü meleklerle, altısı peygamberlere, biri ilm-i ilâhî veya levh-i mahfûz mânasındaki "kitâb"a, diğerleri de insanlara nisbet edilmiştir (Topaloğlu, 1997: 116-117).

Kur'an'ı ilk ezberleyen Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Hz. Peygamberin ezberleme yöntemi arz-sema yoluyla oluşmuştur. Cebrail (a.s) Hz. Peygambere ayetleri vahyettiği sırada, Hz. Peygamberin dinlemesine sema; dinlediği ayetleri Cebrail (a.s.)'a okumasına arz denmektedir. Hz. Peygamber her gelen ayeti ashabına okuyup ezberlettiği gibi, her sene Ramazan ayında Cebrail (a.s.)'a, o ana kadar gelmiş olan ayetleri ezberden arz ediyor, Cebrail (a.s.)'da doğruluyordu. Hatta Hz. Peygamber, vefatından önceki son Ramazan ayında, Cebrail (a.s.)'a Kur'an'ı iki kere okumuş ve "Azra-i Ahire" denen bu okuma karşılıklı yapılmıştır (Cebeci, 2006: 28).

Hz. Peygamber, kendisine Allah tarafından indirilen Kur'an'ın, tebliğ etmekle mes'ul olduğu insanlar tarafından öğrenilmesini ve başkalarına öğretilmesini tavsiye etmiş, bunu yaparken de manasını anlamayı ve içeriğine uygun amellerde bulunmayı amaçlamıştır. Buna dayanarak, ashabı arasından birçok Kur'an hafızı yetişmiştir (Gün, Özdemir, & Apaydın, 2018: 212).

Hafızlık; Arapçada "korumak, ezberlemek, saklamak ve sırrı saklamak" manasındaki h-f-z kökünden türemiş olup; sözlükte; "Kur'an ve hadisi ezberleyen, açık ve doğru yol" anlamlarına gelmektedir (Kurt, 2012: 229).

Kişilik, kalıtım ile getirilen özellikler ile çevrenin kişiye kazandırdığı özelliklerin bütünüdür (Kaya, 1997: 194).

Benlik ise; insanın kişiliğine ilişkin algısının sonucu, aynı zamanda insanın kim olduğunu ifade eden ve onu diğer insanlardan ayıran özelliktir. Bir diğer ifade ile Benlik, insanın kendi kişilik özellikleri, amaç ve beklentileri, yetenekleri, değer yargıları ve inançlarından oluşur (Köknel, 1982: 254).

Benlik kavramının bileşenlerinden benlik saygısı; bireyin kendini benimsemesi, onaylaması, kendine değer vermesi ve saygı duyması anlamına gelmektedir (Koç, 2009: 474).

İnsanın kendine ne kadar değer verdiği ile ilintili olan benlik saygısı; aile, eğitim, çevre vb. faktörler ile değişkenlik göstermektedir. İnsan psikolojisinde önemli bir kavram olan benlik saygısının kaybedilmesi ve bunun sonucu olarak bireyde meydana gelen değersizlik duyguları, klinik açıdan depresyonun yaygın semptomlarından biri olarak ortaya çıkar (Budak, 2005: 108).

Tüm bu bilgiler ışığında yapılan araştırmada geçmişten günümüze süregelen hafızlık eğitiminin; eğitimi veren eğitmenler, verildiği mekanların fiziksel koşulları, süresi, hafızlık yaptırma tekniği, eğitimin alındığı yaş, eğitimin sosyal hayata etkileri gibi faktörler göz önünde bulundurularak, gerek hafızlığın tamamlanma aşamasında, gerekse tamamlandıktan sonra, sosyal hayata ve bireysel yaşama katkıları araştırılmış olup; hafızlık eğitimi almış bireylerde benlik saygıları konusu üzerinde durulmuştur.

Asr-ı Saadetten Günümüze Hafızlık Eğitimi

Kur'an-ı Kerim, nâzil olduğu ilk günden itibaren hıfz ve kıraat edilen, vahiy kâtipleri ile yazıya geçirilen, ardından sahabe, tabiin, tebe-i tabiin üzerinden zamanımıza değin okunan bir Kelamullah'tır. Hafızlık eğitimi Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Hulefa-i Raşidin, tabiun ve tabiin dönemlerinde de aynı metodla uygulanmış ve hayata geçirilmiştir (Menekşe, 2009: 21). Bu dönemlerde, fetih ile İslam'ı geniş bölgelere yayma düsturu nedeniyle meydana gelen sefer ve savaşlarda, çokça hafızın şehit düşmesi sebebi ile hafızlık eğitiminin yanında, Kur'an'ın mushaf haline getirilme ve neşredilme yani çoğaltılma faaliyetlerine de büyük önem verilmiştir (Bırışık, 2002: 409). Dolayısıyla Kur'an'ın mushaf haline gelmesi ile hafızlık müessesesi, Kur'an'ı hafızada muhafaza etmek-korumak amacının yanında farklı bir anlam kazanmış; hafızlık, Kur'an'ı korumaktan ziyade, bir yaşam felsefesi ile Kur'an'ın muhteviyatı ve Hz. Peygamber'in teşviki ile Allah'a daha iyi bir kul olma yolunda bireysel bir ibadet hazzı statüsüne de dönüşmüştür (Menekşe, 2009: 21).

Selçuklular döneminde hafızlık eğitimi ve kıraat ilminin okutulduğu kurumlara "Darul Huffaz" denilirdi. Bu medreselerin başındaki kimselere "Reisu'l Huffaz" denilirdi (Algur, 2018: 49). Anadolu Selçukluları, şehirlere hafızlar tayin etmiştir. Sarayda ya da yolculukta her zaman sultanın yanında bulunması gereken "hassa hafızı" adında bir birim bu dönemde oluşturulmuştur. Selçuklular, kıraat ilminin okutulduğu medreseleri "dâru'l-huffâz" olarak adlandırmışlardır (Algur, 2018: 48). Bu dönemde hafızlık eğitiminin yanında medrese sistemi ve eğitimine de büyük önem verilirdi. Selçuklu döneminde sistematik hale gelen medrese eğitiminde Kur'an ve ezber dersleri verildiğinden, medreselerde de hafızlık eğitimi verilirdi. Darul Huffaz ve medreseler dışında dönemin önemli yapılarından türbeler, Kur'an öğrenimi ve ezberi için uygun olarak inşa ettirilir, buralarda vakıf malları eliyle hafızlık yaptırılır ve toplumsal olarak bu eğitime büyük önem ve saygı duyulurdu (Cebeci & Ünsal, 2006: 29).

Osmanlı dönemine baktığımızda hafızlık kurumunun daha sistematik hale getirildiği görülmektedir. Osmanlılarda ihtisas seviyesinde Kur'an ve kıraat eğitimi genellikle dâru'l-kur'ânlarda verilirken bilhassa küçük çocuklara Kur'an okumayı öğreten asıl kurumlar sıbyan mektepleri olmuştur (Çağrı, 2002: 391). Bu dönemlerde başta Muhammed el-Cezeri'nin Bursa Ulu Cami'de verdiği hafızlık dersleri olmak üzere, Mısır'dan çokça kıraat alimi getirilmiş, çeşitli bölgelerde kıraat ve hafızlık eğitimi verilmiş ve bu durum hafızlık müessesine ciddi katkı sağlamıştır. Mısır tariki ile başlayan kıraat ilmi zamanla özgülleşerek İstanbul tariki denilen bir kıraat tarzı geliştirilmiştir (Pakdil, 2016: 103).

Cumhuriyet döneminde ise, Osmanlı döneminde özellikle hafızlık eğitimi verilen Darul Kurra'lar (Akdemir, 2010), Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulünde sonra 1925 yılından itibaren DİB bünyesine bağlanmış ve ismi Kur'an Kursu olarak değiştirilmiştir. Kur'an dersleri ve hafızlık eğitimi de artık Kur'an Kurslarında verilmeye başlanmış ve günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir (Çağrı, 2002: 392).

Günümüzde Kur'an kurslarının yanında, özellikle MEB'e bağlı İmam Hatip Ortaokul proje sınıflarında "Örgün Eğitim ile Birlikte Hafızlık Eğitimi" projesi kapsamında; talep eden ve hazırlık dönemini başarıyla geçen öğrencilere, ortaöğretim ile hafızlık beraber yürütülerek hafızlık eğitimi verilmektedir. Aynı zamanda ortaokulu bitirip liseye geçen öğrenciler, isterlerse örgün eğitimlerinin yanında hafızlık eğitimi alabilmekte olup, isterlerse de Kur'an Kurslarında hafızlıklarını yürütürken bir yandan da liseyi açıktan sınavlarla tamamlayabilmektedirler.

Benlik Saygısı

Benlik saygısı, en geniş anlamıyla, kişinin kendini tanıması sonucu değerli, gayretli, başarılı ve etkin hissetmesidir. Benlik saygısının bilişsel, duygusal, zihinsel, toplumsal ve dolaylı olarak da bedensel bir takım öğeleri vardır. Kendini değerli ve saygın hissetme, yeteneklerini, becerilerini ortaya koyabilme, başarma duygusu ile övünmenin yanında başarısızlığı özümseyebilme, toplumsal çevre içinde kabul görme, sevilen ve sayılan bir birey olma bunların yanında kendi bedensel özelliklerini kabul etme ve bu özelliklerini benimseme, benlik saygısının oluşması ve gelişmesinde önde gelen etkenlerdir (Özkan, 1994: 4).

Rosenberg benlik saygısını, bireyin kendisine karşı olumlu veya olumsuz yaklaşımı olarak açıklamaktadır. Benlik saygısını yüksek ve düşük benlik saygısı şeklinde iki boyutlu olduğunu ifade eder. Benlik saygısı yüksek olan bireyler, kendilerini değerli ve saygın hissederler, fakat bu kendini üstün görme değildir; düşük benlik saygısına sahip bireyler ise kendilerinden memnun değildir ve kendilerini reddederler (Güloğlu & Kararırmak, 2010: 77).

Carl G. Jung "Keşfedilmemiş Benlik" (1999) adlı kitabında şu sözleri aktarmıştır; "kendimizi tanıdıkça, yani kendi ruhumuzu keşfettikçe, içgüdülerimizle karşılaşırız ve onların imgelerle dolu dünyası ruhun içinde uyuklamakta olan ve her şey yolunda gittiği sürece bizim nadiren fark ettiğimiz güçlere ışık tutar. Bunlar, müthiş bir etkinliğe sahip potansiyel güçlerdir. Bu güçlerin ve bunlarla bağlantılı imgelerin ve düşüncelerin olumlu ve yapıcı bir alana mı yoksa felakete mi yöneltileceği tamamen bilinçli aklın hazırlıklı olmasına ve yaklaşımına bağlıdır". Benlik saygısı benlik bilincinin olumlu bir sonucudur. Kişinin kendinde varolan potansiyel gücün farkına varması ve kendi ile ilgili pozitif özelliklerini ortaya çıkarması benlik saygısının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kararırmak ve Siviş Çetinkaya'nın yaptığı bir çalışmada benlik saygısının psikolojik sağlamlık ile olan ilişkisi araştırıldığında, benlik saygısı ve denetim odağının bilişsel etkenler olarak duygular üzerinde etkili olduğu aynı zamanda hem olumlu, hem de olumsuz duyguların psikolojik sağlamlığı yordadığı sonucuna varılmıştır (Kararırmak & Siviş Çetinkaya, 2011: 32).

Kişinin kendisine yönelik olumsuz inançlarının daha sonra karşılaşılabilecek sosyal durumlarla başa çıkma yeterliğini de olumsuz etkilediği; rahatsızlık yaşanan sosyal duruma

başa çıkmaya yardım edecek düşüncelerin de durdurulduğu; böylece sosyal durumlarda yaşanan başarısızlıkla benliğe ilişkin olumsuz algılamaları sürekli besleyen bir kısır döngünün oluştuğu ve sosyal kaygının artarak devam etmesine neden olduğu ileri sürülmektedir (Gümü, 2016: 64).

Psikolojik sağlamlık, kişinin olumsuzluklar karşısında uyum görtebilme ve başa çıkabilme becerisidir. Yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu psikolojik sağlamlıkla olumlu özyeterlilik, iyimserlik, iç denetim odağı ve benlik saygısı gibi bireysel özellikler arasındaki ilişkileri gözler önüne sermektedir (Kararımak & Siviş Çetinkaya, 2011: 32).

Benlik saygısının bilişsel, duygusal, zihinsel, toplumsal ve dolaylı olarak da bedensel bir takım öğeleri vardır. Kendini değerli ve saygın hissetme, yeteneklerini, becerilerini ortaya koyabilme, başarıma duygusu ile övünmenin yanında başarısızlığı özümseyebilme, toplumsal çevre içinde kabul görme, sevilen ve sayılan bir birey olma bunların yanında kendi bedensel özelliklerini kabul etme ve bu özelliklerini benimseme, benlik saygısının oluşması ve gelişmesinde önde gelen etkenlerdir (Özkan, 1994: 4).

Benlik saygısının gelişmesinde; başkalarının saygısı, yeterlik ve kendilik yani başkalarının saygısını ve yeterliğini kendi açısından değerlendirmesi önemli faktörlerdendir (Özkan, 1994: 5).

Bilgi toplumunu oluşturacak gençlerin, yarınlar hazırlanmasında eğitim veren kurumlara düşen görev ve sorumluluk büyük bir önem arz etmektedir. Eğitim veren kurumların, "Öğrencilere hangi bilgiyi öğreteceğiz?" sorusundan ziyade "Öğrenciler bilgiyi en sağlıklı nasıl öğrenirler?" sorusuna yanıt araması, öğrencilerin eğitim sırasında ki potansiyellerinin ortaya çıkarılması açısından büyük bir öneme sahiptir (Subaşı, 2000: 108).

Hafızlık eğitimi belli bir yaşta yapılmamakla beraber çocukluk döneminde, ergenlik döneminde yada ergenlik sonrasında hatta orta yaşlarda dahi bu eğitim alınabilmektedir. Araştırmada değişik yaş gruplarında bu eğitimi alan ve gerek bu alanda gerekse farklı alanlarda çalışan bireylerin görüşme yöntemiyle, kendi ifadeleriyle benlik saygıları değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışma, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin deneyimlerinden ortaya çıkan görüşlerin düzenli olarak incelenebilmesine olanak sağlayan bir teknik olan nitel araştırma türündedir (Ekiz, 2003: 46). Görüşme yapılacak bireylerin; araştırma konusuyla ilgili görüşlerinin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu araştırma, nitel bir çalışma olup, bu yaklaşıma uygun olan olgubilim (fenomenolojik) desen kullanılmıştır. Bilindiği gibi "Olgubilim (fenomenoloji/phenomenology) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu olgularla günlük yaşantımızda çeşitli biçimlerde karşılaşabiliriz. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamıyla kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma zemini oluşturur" (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 98).

Araştırmamız nitel araştırma türlerinden görüşme tekniğinin bir çeşidi olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme yaptığımız bireylerde hafızlık eğitimi almış bireylerin benlik saygıları kendi yorumları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Görüşmeler, hafızlık eğitimini tamamlamış farklı meslek gruplarında çalışan 30 birey ile yapılmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara “Gönüllü katılım formu” (Ek 1) doldurmaları istenmiştir. Görüşme sırasında katılımcıların onayı ile ses kayıt cihazı kullanılmış ve katılımcıların verdiği cevaplar kaydedilmiştir. Görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kaydedilmesinin nedeni, görüşmelerin akıcılığını koruyabilmek ve zengin veri sağlayabilmek için not tutmanın yetersiz olabileceği düşüncesidir. Ayrıca, ses kayıt cihazı ile görüşmeleri kayda almak araştırmada kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. Araştırmada görüşme mekânı olarak çeşitli yerler kullanılmıştır.

Görüşme soruları hazırlanmadan önce, araştırma konusu ile ilgili alan yazın taraması yapılmış, konuyla ilgili nitel desenli çalışmalardan yararlanılmıştır. Sorular alanında uzman hocaların tavsiye ve onayları ile hazırlanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, araştırmacı sorular hazırlar, bunları görüşme sırasında katılımcının cevaplarına göre kişinin vereceği cevapları açmasını ve detaylandırmasını sağlamak için sonda sorular da ekleyebilir (Türnüklü, 2000: 547). Sorular doğru ve anlaşılır bir şekilde sorulmaya gayret edilerek görüşme yolu ile toplanan davranışsal, duygusal, geçmiş deneyimler gibi farklı türde veriler anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler, katılımcılarla sohbet havasında sürdürülmeye özen gösterilmiştir. Ayrıca, katılımcıların rahat bir şekilde soruları cevaplandırılmasına çalışılmıştır. Bunun için sorular uygun ve anlaşılır bir dil ile teker teker sorulmaya özen gösterilmiştir. Tek seferde tek soru sorularak, katılımcılara düşünme ve cevap verme süresi tanınmıştır.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmamızın örneklemini İstanbul ili içerisinde yaşayan, hafızlığını gündüzlü veya yatılı kurslarda tamamlamış, farklı yaş gruplarında ve öğretim üyesi, öğretim görevlisi, mimar, doktor, öğretmen, psikolog vb. gibi farklı mesleklerde görev yapan 30 birey oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimi yapılırken “amaçlı örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, tamamen nitel araştırma modeli içinde ortaya çıkmıştır. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vererek, pek çok durumda olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yarar sağlamaktadır (Yıdırım & Şimşek, 1999:). Nitel çalışmalarda örneklem oluşturulurken, önemli olan zengin bilgi sağlayabilecek bireylerden oluşması ve örneklemin büyüklüğü veya küçüklüğü yerine örneklemin çalışma için gerekli olan bilgiyi karşılayıp karşılamamasıdır (Guba & Lincoln , 1982: 193). Yine nitel çalışmalarda örneklem seçilirken daha fazla bilgi sunacak kişilerin seçilmesi gerekmekte ve sayı konusunda esnek olunabilmektedir (Patton, 1990: 176). Dolayısıyla, bu çalışmada örneklem seçimi yapılırken, çalışma için gerekli bilgiyi olabildiğince en geniş miktarda sağlayacak kişiler seçilmeye gayret edilmiştir. Katılımcılarla ilgili demografik özellikler tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklere Göre Dağılımları

Cinsiyet	Sayı	%	Yaş	Sayı	%
Kadın	18	60,0	20-29 Arası	9	30,0
Erkek	12	40,0	30-39 Arası	8	26,6
Toplam	30	100,0	40-49 Arası	6	20,0
			50-59 Arası	5	16,6
			60-69 Arası	2	6,6
			Toplam	30	100,0
Hafızlık Eğitiminin Alındığı Yaş Aralığı				Sayı	%
7-12 Arası				3	10,0
13-15 Arası				8	26,6
16-20 Arası				10	33,3
21- ve sonrası				9	30,0
Toplam				30	100,0

Veri kaynakları

Araştırma için görüşmeye katılan katılımcılar ile bizzat ön görüşme yapılmış ve hepsinden randevu alınmıştır. Görüşme zamanı ve süresi, katılımcıların istek ve ihtiyaçlarına göre ayarlanmıştır. Görüşme esnasında konuların ayrıntılarından emin olmak için ek sorular yöneltilmiştir. Görüşme süreci boyunca nitel araştırmanın yapısı çerçevesinde gönüllülük esas alınmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcıların ses kayıtları kendi rızaları alınarak gerçekleştirilmiştir. Tamamı çalışan bireyler ile yapılan görüşmeler, bu kişilerin kendi çalışma ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, her bir katılımcı ile 10-20 dk. arası sürmüştür. Yapılan görüşmeler bilgisayar ortamına aktarılmış, araştırmacı tarafından tekrar tekrar dinlenerek yazıya dökülmüştür. Toplamda 65 sayfa yazılı döküm elde edilmiştir. Araştırmacı katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlarda kısıtlama yapmamıştır. Araştırma konusuna ile ilgili mümkün olduğunca ayrıntılı ve derinlemesine veri toplanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların konuyla ilgili olarak önemli gördükleri fikirlerini, görüşlerini ve önerilerini dile getirmelerine olanak sağlanmıştır.

Araştırmada, verilerin anlaşılır bir biçimde çözümlenmesi, bulguların yorumlanması için nitel analiz yöntemlerinden “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan araştırmalarda sözel veya yazılı olarak elde edilen veriler belirli bir problem veya amaç çerçevesinde sınıflandırılarak özetlenir. İçerik analizi yönteminde öncelikle toplanan veriler kavramsallaştırılır. Daha sonra araştırmacı ortaya çıkan bu kavramlara göre mantıklı bir düzenleme yapar. Böylece veriyi açıklayan temanın saptanması sağlanır (Yıdırım & Şimşek, 1999: 123).

Nitel verilerin çözümlenmesinde, görüşme formunda yer alan sorulara verilen yanıtlar değerlendirilmek üzere, görüşme yapılan bireyler alfabetik harf ve sayılarla; “K1, K2, K3 ...” şeklinde kodlanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

- Hafızlık eğitimi bireyde zihinsel gelişimi olumlu yönde etkilemektedir.
- Mekan, uygulanan yöntem, eğiticinin yaklaşımı gibi faktörlerin, eğitimi alan bireylerin benlik saygılarında olumlu veya olumsuz etkileri vardır.
- Hafızlık eğitiminin, sosyalleşme, kendini ifade edebilme gibi durumlara olumlu etkisi vardır.
- Hafızlık eğitiminin tutum ve davranışlara olumlu etkileri vardır.
- Hafızlık eğitiminin sosyal hayata olumlu etkileri vardır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde, görüşme yapılan, daha önce hafızlık eğitimini tamamlamış ve farklı mesleklere mensup bireylere sorduğumuz sorulara verilen cevaplar yer alacaktır. Görüşme yaptığımız, 12 erkek 18 kadın bireyler arasında, 2 Öğretim Üyesi, 4 Öğretim Görevlisi, 7 Öğretmen, 2 Psikolog, 2 Doktor, 7 Kur’an Kursu Öğreticisi, 2 Vaiz, 1 Mimar, 1 Editör, 1 Muhasebeci, 1 esnaf olmak üzere toplam 30 kişi yer almaktadır.

Sorular arasında meslek, yaş gibi kişisel bilgilerin yanında, hafızlığını kaç yaşında yaptıkları bilgisine de yer verilmiştir. Bilindiği gibi hafızlık eğitimi ezbere dayandığı için, yaş faktörü önemli bir noktadır. Bu sorunun sorulma amacı bireylerin hafızlık eğitimine hazırbulunuşluk halinin yaşla doğru orantılı olmasıdır. Hazırbulunuşluk, bireyin aldığı eğitimi zorlanmadan, yeterli düzeyde öğrenebildiği dönemdir. Kişinin bu eğitime, önce hem zihinsel hem de psikolojik olarak hazırlanması gerekmektedir. Bireyin, farklı bir disipline tabi tutulması, muhatap olduğu öğreticinin talimatlarına uyması, tüm gün ezber yapma gayreti vb. tüm bunlar, zihinsel, bedensel ve psikolojik anlamda hazır bir bireyin yapabileceği çalışmalardır. Çalışmamızın bu bölümünde katılımcılarımızın sorularımıza verdiği cevap ve yorumlara verilmiştir.

Hafızlık Eğitimi Almaya Teşvik Eden Unsurlar

Bir bireyin gelişim süreci içerisinde başlayacağı eğitimde başarılı olması ve bu eğitime adapte olabilmesi açısından, bireyin hazırbulunuşluğu önemli bir faktördür. Sorunun amacı hafızlık eğitimine başlayan görüşmecilerimizin bu eğitime kendi istekleri doğrultusunda mı yoksa çevre baskısı ile mi başladığını, eğitime isteyerek mi yoksa baskı ile mi devam ettiğini öğrenmektir. Zira bu sabır gerektiren zorlu eğitime bireyin kendi karar vermesi, bu süreci daha rahat ve seyerek geçirmesine vesile olacak, ayrıca benlik saygısının gelişimine de olumlu bir etki yaratabilecektir.

Çalışma gurubundaki katılımcılara “Sizi Hafızlık eğitimi almaya teşvik eden unsur nedir? Bu eğitimi almaya kendiniz mi karar verdiniz yoksa çevresel faktörler mi buna etkili oldu?” temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 2. Hafızlık Eğitimi Almaya Teşvik Eden Unsurlar

Kodlar	N	%	Katılımcı
Kendim	15	39,47	K2, K4, K5, K7, K12, K13, K15, K18, K19, K21, K22, K23, K26, K27
Ailem	6	15,79	K3, K6, K19, K20, K27, K29
Çevresel Faktörler	6	15,79	K4, K5, K12, K14, K16, K23
Hocalarım	5	13,15	K6, K8, K10, K24, K28
Babam	2	5,26	K1, K30
Abim	1	2,63	K11
Kuran Kursları	1	2,63	K9
Kıyafet (baş örütüsü) Özgürlüğü	1	2,63	K17
Kader	1	2,63	K25

Tablo 2’de hafızlık eğitimi almaya teşvik eden unsurlar analiz edilmiştir. Elde edilen veriler göre kişilerin hafızlık eğitimi almaya kendileri, aileleri, çevresel faktörler ve hocaları vasıtasıyla yönlendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kişilerin % 39,43’ü kendi istekleri ile hafızlık eğitimi almaya başladıklarını aktarmıştır. Bu bağlamda G2’nin soruya ilişkin cevabı şu şekildedir: *"Kendim karar verdim. Hatta ailem pek istemiyordu, Anadolu Lisesini kazanmıştım, hafızlık yapmak istediğimi söyleyince de karşı çıkmadılar. Ailede hafızlık yapan kimselerin olması hafız olma isteğim arttırdı"*.

Görüşmeye katılan kişilerin % 15,79’u aile ve çevresel faktörlerin ayrı ayrı etkilediklerini belirtmişlerdir. Bu konuda K20, *"Aile isteği..."* şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı, kendisinin bu isteği olumlu karşıladığını ama sonradan bu durumun kendi psikolojisi açısından aleyhinde sonuçlandığını vurgulamıştır. K14 ise çevresel faktörlerin etkili olduğunu şu şekilde belirtmiştir: *"Çevresel faktörler etkili oldu. Hafızlığımı tamamladığımda 17 yaşındaydım aslında anlayabilecek ve tercih edebilecek bir yaştaydım fakat çevrem baskısı daha ağır bastı."* Bu cevabının ardından K14, bu aslında kendisinin bu eğitimden ziyade lise eğitimini örgün tamamlayıp; üniversiteye başlamak istediğini fakat çevresinin baskısı ile hafızlık eğitimine başladığı belirtmiş; *"aslında hafızlıktan sonra üniversite okudum fakat, istemediğimden dolayı heralde ki bu eğitim benim için zor geçti"* şeklinde cevap vermiştir.

Hafızlık Eğitiminin Zihinsel Gelişime Katkısı

Kişiliğin ana unsurlarından, aynı zamanda kişiliğin temelini zeminini veya toprağını oluşturan bir kavram da zihinsel yapı; zeka’dır. Bu kavram, algı, anlayış, bellek, öğrenme, tanıma, düşünme, soyutlama, yeni durumlara uyma gibi tüm zihinsel güç ve yeteneklerini anlatan bir kavramdır. (Özyılmaz, 2003: 231) Köknel’de zekayı şöyle

tanımlamaktadır:”zeka, kişinin yeni durum, engel ve sorunlar karşısında, deneyimlerinden ve öğrendiklerinden yararlanarak, o an için gerekeni yapması, uyumunu sağlayabilmesi ve yeni çözümler bulabilmesi yeteneğidir” (Köknel, 1982: 47). tüm bu bilgiler ışında benlik gelişimi kapsamında zihinsel gelişim; özellikle çocukluk ve gençlik yıllarında kişiliğin gelişmesi, sağlıklı ilişkiler kurulması ve sürdürülmesi kişinin zihinsel işlevi ile yakından ilgilidir. Bu anlamda gelişim döneminde zihinsel gelişimin benlik bilincinin oluşmasında yardımcı rol oynadığını görmekteyiz.

Çalışma gurubundaki katılımcılara “*Hafızlık eğitiminin zihinsel gelişiminize bir katkısının olduğunu düşünüyor musunuz? Hafızlık eğitiminden sonra aldığınız eğitimde herhangi bir katkısı olmuş mudur?*” temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 3. Hafızlık Eğitiminin Zihinsel Gelişime Katkısı

Kodlar	N	%	Katılımcı
Zihinsel kapasiteyi arttırıyor	17	37,77	K1, K2, K4, K6, K7, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K24, K25, K28, K30
Diğer alanlardaki eğitimleri daha kolay anlamada etkili	12	26,66	K2, K4, K5, K6, K7, K11, K15, K18, K19, K21, K23, K29
Hızlı öğrenmede etkisi var	6	13,33	K2, K4, K6, K11, K15, K26
Pratik düşünebilmeye katkısı var	5	11,11	K6, K9, K11, K14, K22
Muhakeme yetisi kazandırıyor	3	6,66	K3, K4, K27
Bireysel çalışma disiplini edinmede etkili	1	2,22	K4
Başka şeylere katkı penceresinden bakılmamalı	1	2,22	K8

Tablo 3’de hafızlık eğitiminin zihinsel gelişime olan katkısı analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre hafızlığın zihinsel kapasiteyi arttırdığı, diğer alanlardaki eğitimleri daha kolay anlamada etkili olduğu ve hızlı öğrenmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

K4 Mimarlık eğitimindeki başarısından söz ederek, hafızlık eğitiminin diğer alanlardaki eğitimleri daha kolay anlamada etkili olduğu şu şekilde aktarmıştır: “*Hafızlığın zihinsel gelişime ve bireysel çalışma disiplini edinmeye katkısı kesinlikle çok büyük. Aldığım her iki eğitim alanında da sınıf arkadaşlarıma göre bende oluşturduğu farkı hep hissettim. Bir konuyu algılama ve kavrama düzeyim diğer arkadaşlara göre hep daha yüksekti. Sağlam bir lise temel olmamasına rağmen Mimarlık’tan bölüm üçüncüsü olarak mezun oldum. Görüşmecimiz bu durumun toplum içerisinde kendisini saygın bir konuma dahil ettiğini de ayrıca belirtiyor.*”

Mekan, Uygulanan Yöntem, Eğiticinin Yaklaşımına Göre Eğitimin Bireyde Oluşturduğu Pozitif veya Negatif Etkileri

Hafızlık eğitimi, öğrenci merkezli bir eğitimdir. Öğrenme etkin olduğunda, işin çoğunu öğrenci yapar fakat, bu eğitimde öğretici faktörü de göz ardı edilemez. Öğreticinin öğrenciyeye yaklaşımı eğitim sırasında, öğrenmeye olan isteğin artmasını sağlayabileceği gibi, azalmasına da neden olmaktadır. Ayrıca eğitim psikolojisi açısından düşünüldüğünde; günün büyük bir bölümünü ezber yaparak geçiren öğrencinin ezber yaptığı mekanın, öğrenciyi bunaltmayan, sıkmayan bir alana çevrilmesi eğitimin öğrenci açısından daha elverişli olmasını sağlayacaktır (Cebeci & Ünsal, 2006: 50). Gerçekleştirdiğimiz görüşmemizin bu kısmında, bireylere eğitim esnasında mekan ve uygulanan yöntem sorularak, eğitimi alan öğrenciler gözündeki önemini elde etmeye çalıştık.

Çalışma gurubundaki katılımcılara “Hafızlık eğitimi sırasında mekan, uygulanan yöntem, eğiticinin size olan yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda; bu eğitimin kişiliğinizde pozitif veya negatif nasıl bir etkisi olmuştur?” temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 4. Mekan, Uygulanan Yöntem, Eğiticinin Yaklaşımına Göre Eğitimin Bireyde Oluşturduğu Pozitif veya Negatif Etkileri

Temalar	Kodlar	n	%	Katılımcı
Negatif	Eğitimsiz ve anlayışsız öğreticilerin olumsuz etkileri	12	41,38	K1, K2, K4, K6, K7, K9, K12, K16, K20, K23, K29, K30
	Kurstan ayrılma, soğuma	4	13,79	K2, K9, K12, K29
	Hata yapmaktan korkma hissi	4	13,79	K2, K23, K28, K29
	Çocukluğunu yaşayamama	3	10,34	K1, K16, K30
	Sert tavır, dayak, vs. unutamama	2	6,9	K2, K9
	Çekingen oldum	2	6,9	K2, K30
	Kur'an'dan soğuma	1	3,45	K4
	Kursta eğitim almadığım için şanslıyım	1	3,45	K24
Pozitif	Eğitim bilincinde olan hocaların bireylerde örnek model olması	11	52,38	K3, K5, K8, K10, K11, K15, K17, K18, K26, K27, K28
	Disiplin ve düzen sahibi olma	7	33,33	K5, K7, K11, K15, K21, K22, K27
	Doğru uygulanan eğitim yöntemleri	2	9,52	K11, K21
	Üst sınıfların olumlu yaklaşımları	1	4,76	K14
Nötr	Nötr etki	3	100	K13, K19, K25

Tablo 4’de mekan, uygulanan yöntem ve eğiticinin yaklaşımına göre eğitimin kişilikte oluşturduğu pozitif veya negatif etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre negatif etkilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda eğiticilerin büyük katkılarının olduğu

görülmektedir. Negatif etkide eğitmenlerin etkisi % 41,38 iken, eğitmenlerin pozitif etkilerinin % 52,38 olduğu görülmektedir. Bu konuda eğitim konusunda yetkin öğretmenlerin ders vermelerine yönelik çalışmaların yapılması önemlidir.

K30 eğitmenin negatif etkilerini " *Yöntem ve eğitimcilerin bana olan yaklaşımı çok çok olumsuz yansımıştır. hala üzerimde bir çekingenlik, sinirlilik halleri kendimi rahat hissedememe vb.*" şeklindeki görüşü ile aktarmıştır. Yine eğitmenin negatif etkilerinin olduğunu beyan eden K1 şu ifadeleri kullanmıştır: " *Çok ciddi negatif etkisi oldu her yönden! Eğitim formatı açısından, hoca öğrenci iletişimi açısından son derece kaba, nobran bir zaman dilimiydi, tabi o günün koşullarını 'da dikkate almak lazım ama, ne olursa olsun önümüzde Allah Resul'ü gibi bir örnek varken, bu ıskalanmamalıydı. Geleneksel yerel, örfi bir takım yanlış metotların hem hocaların hem bizim üzerimizde karabasan gibi durması maalesef üzerimizde negatif etki bırakmıştır, ancak şahsi ve birkaç arkadaşım olarak bu negatif durumu Allah'ın yardımıyla pozitif bir hale getirdik. müspet anlamda kabuğumuzu kırdık, özgüvenimizi kazandık.. Dünya'ya çok farklı pencerelerden bakıp, gardımızı, tavrımızı, davranış biçimimizi ona göre aldık, kısaca şerden Rabbim hayır çıkardı diyebilirim kendi adıma..."* K26 ise eğitimcisi hakkındaki olumlu görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: K26: " *Benim hafızlık hocam B.Ö. hanımefendi insan psikolojisinden anlayan, mizaç türlerine hakim bir eğitimciydi, bunun en büyük avantajını dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğum sebebiyle ezber döneminde yaşadığım sorunlarla başa çıkarken ki yaklaşımlarında yaşadım"*

Hafızlık Eğitiminin, Tutum-Davranış ve Sosyal Hayata Olan Katkıları

Eğitim, bireyin tutum ve davranışlarında kendi yaşantısı içerisinde kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1972: 32). Eğitimin amacı, bireylerin zihinsel gelişimlerini pozitif yönde ilerletmek, öğrencileri hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır. Bireyin "iyi insan" modeli içerisinde olmalarını sağlamak ve bunun için gerekli beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmaktır. Aynı zamanda bilgi seviyesi yüksek kültürlü, sağlıklı bir toplum yetiştirmektir (Çakmak, 2008: 34).

Öğrenme, davranışla ilgilidir. Davranış ise, bireyin yaptığı her türlü hareketi ifade eder. Eğitim veren kurumlar, bireye kazandırılması bakımından şu iki tür davranışla ilgilenir: (1) Öğrenciye, onun daha önce hiç yapmamış olduğu yeni davranışlar kazandırma, (2) öğrencinin daha önceden edinmiş olduğu bir davranışı, yeni bir içerik içinde ve eskisinden biraz değişik bir biçimde yapılmasını sağlama (Seven & Engin, 2008: 190).

Bu bağlamda çalışma gurubundaki katılımcılara " *Hafızlık eğitiminin, tutum ve davranışlarınıza, sosyal hayatınıza yönelik ne tür katkılar sağladığını düşünüyorsunuz?*" temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 5. Hafızlık Eğitiminin, Tutum-Davranış ve Sosyal Hayata Olan Katkıları

Tema	Kodlar	n	%	Katılımcı
Sosyal Hayat	İnsan ilişkilerim gelişti	7	50,0	K3, K7, K11, K12, K17, K8 K26, K28
	Çevrem bana olan yaklaşımları olumlu şekilde değişti, saygı duyulan birisi oldum	4	28,57	K2, K4, K10, K19

	Çevremın benden beklentileri arttı	1	7,14	K2
	Kişilerin bana güven duygusu hissetmelerini sağladı	1	7,14	K2
	Sosyal hayatıma olumlu etkisi oldu	1	7,14	K1
	Oto kontrol sağlaması	8	25,8	K1, K6, K7, K13, K14, K16, K18, K21
	Sabırlı oldum	6	19,35	K12, K15, K17, K21, K23, K27
Tutum ve Davranış	Sorumluluk	5	16,13	K6, K9, K25, K27, K28
	Özgüven kazandım	4	12,9	K11, K12, K17, K19
	Olgunluk	3	9,68	K3, K5, K9
	Güzel ahlaklı olmak	3	9,68	K5, K12, K13
	Manevi değerlere bağlılık	2	6,45	K5, K9
Diğer	Herhangi bir katkısı olmadı	2	50,0	K20, K22
	Olumsuz etkileri oldu	2	50,0	K29, K30

Tablo 5’de hafızlık eğitiminin, tutum-davranış ve sosyal hayata olan katkıları analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre sosyal hayatta insani ilişkilerini geliştirdiğini söyleyenlerin %50’lik bir çoğunluğu belirlenmiştir. Tutum ve davranış konusunda ise oto kontrol sağlamada hafızlığın olumlu etkisinden bahsedilmiştir.

Hafızlığın insani ilişkilerine olumlu katkısının olduğunu savunan K26, görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: *"Zaten sosyal bir insandım. Hafızlık eğitimi aldığım sürede dışardaki sosyal hayattan kopmuş olmama rağmen içerde farklı sosyokültürel alanlardan gelen arkadaşlarla daha da fazla sosyalleştim ve zenginleştim."* Çevresinde saygı duyulan bir kişi haline geldiğini belirten K4, konu ile ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir: *"Hafız olduğum için sosyal hayatta saygı duyulan ve örnek gösterilen birisiyim. Gösterilen bu saygı, insanın sorumluluğunu arttırıyor. Dolayısıyla bu saygıya layık tutum ve davranışlar sergilemeye çalışıyorum. Peki bu beklentileri karşılamak için sarf ettiğiniz çaba sizi yoruyor mu? Hayır. Aksine memnun ediyor. Kim insanların gözünde saygı duyulan bir hal içinde olmaktan rahatsızlık duyar ki? Ben de buna layık olmak için gayret sarf ediyorum"*. Hafızlığın otokontrol katkısı konusunda K7 *"Toplu bir yerde sürekli eğitim almak insanlarla uyumlu yaşamayı öğretti. Sosyalleşme adına insanlarla birlikte yaşayabilme becerisi kattı diyebilirim. Hafızlık ise davranışlarımda ister istemez otokontrol etkisi yapmakta. Toplumda saygın bir yer verilmektedir"* şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Hafızlık Eğitimi Sosyalleşme ve Kendini İfade Edebilme Konusunda Sağladığı Katkılar

Aileden sonra en önemli eğitim yuvası, kuşkusuz eğitim kurumlarıdır. Eğitim kurumlarının kapsamına örgün eğitimin verildiği okullar ve kurumlar ile yaygın eğitimin verildiği kurumlar girmektedir. İşte gelişim döneminde bireye eğitim veren bu kurumlar, aile gibi doğal bir kurum olmaktan öte belirli amaçlar gerçekleştirmek üzere meydana

getirilmiş sosyal bir teşekküldür. Çocuğun bedeni, zihni ve duygusal yönlerden belli bir olgunluğa ulaşması ailede gerçekleşir. Okul ise, öğretim faaliyetleri içinde yer alan karakter formasyonu ve vatandaşlık eğitimi ile aile eğitiminin bir tamamlayıcısı ve devamı niteliğindedir (Gökçe, 2000: 205). Hafızlık da “eğitim” sürecinin bir bölümünü kapsamaması nedeniyle, hafızlık eğitiminin, sosyal ve bireysel olgunluk çerçevesinde, yukarıda belirttiğimiz eğitimin kazanımları kapsamında kabul etmek gerekmektedir. Hafızlık eğitiminin yapıldığı yaş ve zamana göre farklılık arz edebilecek olan bu sosyal kazanımların, görüşmeciler gözünde ne düzeyde olduğunu sorularımız ile saptamaya çalıştık.

Çalışma gurubundaki katılımcılara “Sizce hafızlık eğitimi sosyalleşme, kendini ifade edebilme konusunda bir katkı sağlar mı veya nasıl bir katkı sağlar?” temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 6. Hafızlık Eğitimi Sosyalleşme ve Kendini İfade Edebilme Konusunda Sağladığı Katkılar

Temalar	Kodlar	n	%	Katılımcı
Sosyalleşme	Sosyalleşmeyi olumsuz etkiler	7	22,58	K2, K24, K25, K27, K28, K29, K30
	Özgüven	6	19,35	K3, K7, K10, K18, K22, K23
	İnsan ilişkilerinde olumlu katkı	6	19,35	K5, K6, K9, K10, K12, K17
	Diğer insanlar hafızlara saygı gösterir	4	12,90	K1, K9, K22, K23
	Etkisi yoktur	3	9,68	K19, K20, K21
	Olumlu katkısı vardır	3	9,68	K11, K14, K26
	Yeni sosyal çevreler oluşabilir	1	3,23	K5
Kendini ifade edebilme	Yanlış eğitim nedeni ile katkı sağlamaz	1	3,23	K4
	Olumlu katkısı vardır	4	25	K10, K11, K14, K23
	Kendini ifade edebilmeyi olumsuz etkiler	3	18,75	K2, K3, K30
	Etkisi yoktur	3	18,75	K19, K20, K29
	Heyecanı yenme	2	12,5	K15, K18
	Yanlış eğitim nedeni ile katkı sağlamaz	2	12,5	K4, K28
	Kendini ifade edebilmeye olumlu etki	1	6,25	K22
Bazıları kendi egolarını tatmin etmektedir	1	6,25	K1	

Tablo 6’da hafızlık eğitimi sosyalleşme ve kendini ifade edebilme konusunda sağladığı katkılar analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre sosyalleşme temasında, sosyalleşmeyi olumsuz etkilemesi % 22,58’lik oranla ilk sırada yer almaktadır. Bu durumu K30 “Bize uygulandığı şekliyle, olumlu bir katkısı olamadığı gibi, çok şey de götürür” şeklindeki görüşü ile dile getirmiştir. Sonucun eğitimi alan kişiye ve verilme şekline göre değişeceğini belirten K12, görüşlerini şu şekilde beyan etmiştir; “Bu durum kişiye göre değişir. Hafızlık eğitimini

aldığı ortama, kursa, yatılı olup olmamasına, hoca-öğrenci ilişkisine göre değişir bence.. Aslında sosyalleşme, kendini ifade edebilme yetisi sadece hafızlık ile değil; aile, çevre, arkadaş ile de ilgilidir. Ama hafızlığın buna katkısı olmuş mudur? Kısmen katkısı olmuştur. Mesela ben yatılı okudum. Normal zamanlarda asla yan yana gelmem dediğim kimseler ile aynı odayı paylaştım. Ders verdiğim hocalarım 3 defa değişti böylece her birine farklı davranmayı kişiye göre muamelede bulunmayı öğrendim. Belki ilk zamanlar hafızlık eğitiminin getirilerini çok anlayamıyorsun fakat zaman geçtikçe, eğitim sırasında öğrendiğin sabrın, azmin, gayretin insan ilişkilerinde ne kadar önemli olduğunu yaşayarak öğreniyorsun". Sonrasında ise % 19,35'erlik oranlarla özgüven ve insan ilişkilerindeki olumlu katkısı gelmektedir. Bu bağlamda K10 düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır: "Yüksek sesle bir şey okumak, beraberinde kitle karşısında rahat hareket edebilmeyi, onlarla daha etkili iletişim kurabilmeyi sağlıyor. Özellikle toplum karşısındaki çekingenliğin azalması ve özgüveni büyük bir oranda buna bağlıyorum."

Kendini ifade edebilme temasında ise kendini ifade edebilmede olumlu katkısının olduğunu savunanların oranı % 25'dir. K14'ün konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir: "İlk aşamada yoğun eğitim dönemi dolayısıyla olumsuz katkı sağlıyor gözükebilir, günlük hayatının neredeyse her vakti ezber yapmak ve dinlettirmek ile geçiyor. Ama ilerleyen zamanda olumlu katkı sağladığı kanaatindeyim."

Hafızlık Eğitimi Öncesi ve Sonrası Yaşanan Değişimler

Eğitim insanın dünya ve kendi varlığı hakkında daha fazla farkındalık oluşturma faaliyetidir. Eğitimin direk öğrencileri ilgilendiren bir faydası da, eğitim sürecinden sonra öğrencide meydana gelen olumlu değişimdir (Sönmez, 2011: 37). Tabii bu değişim öğrencinin aldığı eğitimi özümsemesi ve kabullenmesi bakımından olumlu yönde de sonuçlanabilir, olumsuz şekilde de sonuçlanabilir. Bu anlamda İslami eğitimlerde hafızlık eğitimi bir kırılma noktasıdır. İşte bu kırılma noktası hafızlık yapan bireylerde etkili olmuş mudur? Olduysa ne kadar etkili olmuştur? Bunu anlamak adına, görüşmecilerimize hafızlıktan önce ve hafızlıktan sonra ki "siz" farkını görebiliyor musunuz? Şeklinde sorduk ve bu durumun görüşmecilerimizin gözünde ne kadar etki ettiğini kendi ifadeleri ile oluşturmaya çalıştık.

Çalışma gurubundaki katılımcılara "Hafızlık eğitimi öncesi siz ile hafızlık sonrası siz arasında herhangi bir fark görüyor musunuz? Eğer bir değişim var ise pozitif veya negatif olmak üzere kendinizde ne tür bir değişiklik fark ettiniz?" temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 7. Hafızlık Eğitimi Öncesi ve Sonrası Yaşanan Değişimler

Temalar	Kodlar	n	%	Katılımcı
	Manevi değerlere bağlılık	6	15,38	K5, K13, K18, K22, K24, K27
Pozitif	Olgunluk ve otokontrol	6	15,38	K1, K4, K5, K7, K15, K23
	Sabır	5	12,82	K4, K7, K21, K26, K28

	Olumlu katkıları olmuştur	4	10,26	K3, K9, K14, K16
	Özgüven	3	7,69	K2, K4, K27
	Sorumluluk	3	7,69	K11, K25, K28
	Hoşgörülü olma	2	5,13	K21, K28
	Değişiklik yok	2	5,13	K18, K19
	Azim	2	5,13	K7, K26
	Çevremin olumlu tepkisi	2	5,13	K1, K2
	Aldığım kararlarda etkili	2	5,13	K11, K12
	Motivasyon	1	2,56	K2
	Zihinsel gelişim	1	2,56	K28
Negatif	Olumsuz katkı	4	40	K1, K16, K29, K30
	Eğitimci sebebi ile olumsuz katkılar	2	20	K6, K25
	Değişiklik yok	2	20	K18, K19
	Sosyal hayattan uzak kalma	1	10	K7
	Psikolojiye olumsuz etki	1	10	K20

Tablo 7'de hafızlık eğitimi ve öncesi yaşanan değişiklikler analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre pozitif temalarda % 15,38'lik oranlarla manevi değerlere bağlılık ve olgunluk/otokontrol kodları öne çıkmıştır. Bu bağlamda K3 "*Hafızlık öncesi düz bir yaşantım vardı ama hafızlıktan sonra dünyanın manasını tam anlamıyla kavramaya başladım. Bizim Allah'tan başka sığınacak kimsemiz olmadığını anladım. Bendeki en büyük değişim budur*" şeklinde görüşlerini bildirmiştir. K7 ise görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: "*Kesinlikle fark görüyorum. En önemlisi hayatımda sabrı, azmi ve olgunlaşmamı sağladı. Olumsuz tarafı ise günlük ev işlerinden, basit günlük aktivitelerden, sanatsal ve sportif faaliyetlerden uzak kalıyorsunuz. Sonradan ise adapte süreci kolay olmuyor.*"

Elde edilen verilere göre negatif temalarda ise olumsuz katkılarının olduğunu söyleyenlerin oranı % 40'dır. Bu konuda K29 "*Hafızlığa küçük yaşta başladığım için hafızlık öncesi ben diye bir şey yok sadece çocuktum. Hafızlık bittikten sonra gördüm ki çocukluğum bitmiş ve ben yaşayamamışım*" şeklinde görüşlerini aktarmıştır. Aynı minvalde cevap veren K20 ise; "*Sağlam bir psikoloji bırakmadı*" diyerek eğitimin kendi üzerinde ki olumsuz etkisini belirtmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, küçük yaşta hafızlık yapanların verdiği cevaplarda, çocukluk döneminde bu eğitimi gördüklerinden dolayı iki dönemi de mukayese edebilenin zor olduğunu beyan etmişlerdir. Bu yönde görüşünü beyan eden K10, şu şekilde cevap vermiştir. "*Bu süreç büyük oranda çocukluk yaşlarına denk geldiğinden dolayı, öncesi ve sonrası şeklinde bir değerlendirme tam olarak sağlıklı olmayabilir. Çünkü çocuk yaşta alınan eğitimdeki değişim hafızlıktan ziyade, ergenlik çağına girme ve sona erme dönemi içerisinde gerçekleşen bir değişimdir. Tabii eğitimin kişi üzerinde ki etkileri muhakkak fakat ben çok baskın olduğunu düşünmüyorum.*"

Gençlere Nasıl Hafızlık Eğitimi Verilmeli Konusunda Görüşler

Eğitimin bizatihi önemi kadar, hangi nitelikte ve nasıl verildiği de önemlidir. Yeni nesillerin daha vasıflı yetiştirilebilmesi için eğitim olgusunu bugünün ve yarının gereksinimlerine cevap verebilecek şekilde düzenlenmesi ve geliştirilmesi gerekir (Gökçe,

2000: 204). Bu anlamda eğitim esnasında uygulanan yöntem, teknik ve pedagojik davranış biçimleri eğitimin verimliliğinin değişkenleridir. Sınıf yönetimi, gelişim psikolojisi konusunda hakkında var olan yeterlilik, öğretim ilke ve yöntemleri vb. konudaki farkındalık ve yeterlilik, eğitimin verimli ve üst düzeyde etki edebileceğini gösteren faktörlerdir (Aydın, 2005). Hafızlık eğitimi her ne kadar bir ibadet, bir sünnet-i seniyye’de olsa, nihayetinde bir eğitim şeklidir. Bu zorlu eğitime muhatap olan öğrencilerin en güzel şekilde faydalanabilmesi yönündeki fikirlerini görüşmecilerimize sorduk ve daha önce bu eğitimi almış olan görüşmecilerimizden eğitimi nasıl en iyi hale getirebiliriz sorusunun cevabını bulmaya çalıştık.

Çalışma gurubundaki katılımcılara *“Hafızlık eğitimi almış bir Hafız olarak; özellikle gençlerin bu eğitim sırasında kişiliklerinin gelişmesi adına nasıl bir eğitim verilmesi konusunda neler önerebilirsiniz?”* temel sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin özel ve önemli görülen kısımlar çalışma gurubunda yer alan kişilerin kendi ifadeleri ile aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 8. Gençlere Nasıl Hafızlık Eğitimi Verilmeli Konusunda Görüşler

Kodlar	n	%	Katılımcı
Sosyal ve kültürel etkinlikler teşvik edilmeli	10	21,28	K1, K2, K3, K7, K10, K11, K12, K13, K24, K28
Eğitim baskı ile değil sevdilerek verilmeli	10	21,28	K1, K6, K7, K15, K18, K20, K23, K26, K27, K30
Eğitimciler eğitimden geçmeliler	9	19,15	K1, K4, K5, K11, K12, K16, K25, K27, K29
Hafızlık psikolojisinden anlayan eğitimciler olmalı	7	14,89	K2, K10, K15, K20, K26, K27, K29
Ahlak eğitimi de verilmeli	2	4,25	K1, K21
Günümüz koşullarına uygun sosyal yaşama hazırlanmalı	2	4,25	K1, K23
Yatılı eğitim olmalı	2	4,25	K7, K9
Gündüzlü eğitim olmalı	2	4,25	K9, K10
Teknolojiden uzak olunmalı	1	2,13	K9
Tüm eğitim boyunca aynı hoca ders vermeli	1	2,13	K7
Öğrencilere her konuda destek veren hocalar olmalı	1	2,13	K3

Tablo 8’de gençlere nasıl hafızlık eğitimi verilmeli konusu analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre katılımcıların % 21,18’i Sosyal ve kültürel etkinlikler ile hafızlık eğitiminin teşvik edilmesini, diğer % 21,18’i ise eğitimin baskı ile değil sevdilerek verilmesinin gerekliliğini savunmuşlardır. Bu bağlamda K3 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: *“Hafızlık meşakkatli bir süreç; bu süreçte hocasının şefkati, desteği, motivasyon sağlaması en*

önemli unsur gibi geliyor bana. Sıkıntılı dönemlerinde hocanın olumlu destekleri, olumsuz davranış sergilemekten kaçınması sürecin iyi bir şekilde geçmesini sağlar. Hafızlık yapacak kişi buna istekli olmalı, başlangıç aşamasında aile ve çevresi zorlayıcı değil teşvik edici bir rol oynamalı. Sosyal ve bireysel anlamda gelişimine katkıda bulunacak fiziksel ortam, etkinlikler bu süreçte kendisine sağlanmalı". K30'un görüşleri ise; "Hafızlığın kendisi, büyük bir nimettir, rahmettir ve inayettir. Ancak bunu alırken öğrenciler zihnen buna hazırlanmalı, ikna edilmeli, severek yapmaları sağlanmalıdır. Hafızlık yaptırıyorum diye onların hayatı zindan edilmemelidir. Severek yapmanın ve yaptırmanın yolları vardır ve çoktur. Onlar bulunmalıdır" şeklindedir. Yine bu konuda görüşünü beyan eden ve bir eğitimci olan K2 soruyu şöyle cevaplandırmıştır: "Hafızlık eğitimi zor bir süreç. Yapan için de yaptırılan için de. İki tarafın da psikolojisinin düşünülmesi gerek. Hafızlık psikolojisinden anlayan ve en önemlisi de kendi psikolojisi sağlam insanların bu işte bulunmalarını sağlamak belki atılacak en önemli adım. Hafızlık süresince kişinin yaşına göre farklı aktivitelere yönelmesinin teşvik edilmesi, toplumdaki soyutlanmadan bu sürecin devam etmesi, belli aralıklarla sosyal faaliyetlerin yapılması gerek. Hafızlık yapan kişinin neden bunu yaptığının izahını kendisine çok net bir şekilde yapabilmesi gerekir. Aksi halde yapılan hafızlık kuru bir ezberden öteye geçmez. Eğitim sırasında bu bilincin oluşturulmasına yönelik içerikler geliştirilmesini önemsiyorum. Şu an MEB Diyanet iş birliği ile hafızlık yaptıran okullar var. Bunun güzel bir adım olduğuna inanıyorum."

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, hafızlık eğitimi almış ve farklı meslek gruplarında görev yapan bireylerin söz konusu eğitim sürecindeki ve eğitimi tamamladıktan sonraki döneme dair görüşleri ve benlik saygıları belli temalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Görüşmelerimizde çalışma grubunda; hafızlığa başlamaya teşvik eden unsurlar, hafızlığın zihinsel gelişime katkısı, hafızlık eğitimi sırasında mekan, uygulanan yöntem, eğiticinin yaklaşım tarzı gibi etkenler göz önünde bulundurulduğunda eğitimin bireyde pozitif-negatif yansımaları, eğitimin tutum ve davranışlardaki yansımaları araştırılmış, her soruya verilen cevaplar alt başlıklara ayrılmıştır.

Araştırmamızın ilk hipotezi olan "Hafızlık eğitimi bireyde zihinsel gelişimi olumlu yönde etkilemektedir"; araştırma sonucunda desteklenmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda katılımcıların tamamı zihinsel kapasiteyi artırdığını ifade etmişlerdir. Bu konuda, literatür incelendiğinde bu çalışmada elde edilen bulguların literatürle uyumlu olduğu görülmüştür. Bu anlamda "Hafızlık ve Beyin" isimli çalışmada, yapılan araştırmanın sonucuna göre; hafızlık eğitimi tamamlayanlar ile tamamlamayanlar birlikte değerlendirildiğinde, eğitimi tamamlayan öğrencilerde diğerlerine göre görsel hafıza, dikkat, muhakeme yeteneği gibi beynin birçok kognitif (bilişsel) becerilerinin anlamlılık olmasa da yükselmiş olduğu, stres altında karar verme becerilerinde ise anlamlı olarak yükselmiş olduğu tespit edilmiştir (Kutlu, Kacı, Menteşe, Alpay, & Ozan, 2019: 362). Ancak yapmış olduğumuz çalışmamızda, yapılan diğer çalışmadan farklı olarak, hafızlık eğitiminin zihinsel gelişime katkısı nitel olarak incelenmiştir. Her iki çalışmaya bakıldığında, çalışmaların belirtilen hipotezi destekleyen sonuçlara ulaştığı görülmektedir.

Araştırmanın ikinci hipotezi olan "Mekan, uygulanan yöntem, eğiticinin yaklaşımı gibi faktörlerin, eğitimi alan bireylerin benlik saygılarında olumlu veya olumsuz etkileri vardır" hipotezi, araştırma sonucunda desteklenmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmede verilen

cevaplara göre, belirtilen faktörlerin, katılımcıların benlik saygısında olumlu ve olumsuz etkilerinin var olduğu görülmüştür. Katılımcıların, mekan ve yöntem yetersizliğinin hem eğitimi hem de eğitim alan bireyi olumsuz yönde etkilediğini; aynı zamanda öğreticinin öğrenciye yaklaşımının yanlış-hatalı olduğu durumlarda, bireyin öz saygısına olumsuz etki ettiğini belirten görüşleri mevcuttur. Bu konuda, literatür incelendiğinde bu araştırmada elde edilen bulguların literatürle uyumlu olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında; “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları” isimli çalışmada Cebeci ve Ünsal (2006); günümüzde hafızlık eğitiminin amacı ve işlevi nedir? Hafızlık yaptıran kursların program ve yöntemleri uygun mudur? Hafızlık eğitiminin diğer problemleri nelerdir gibi sorulara cevap aranması adına yaptığı alan araştırmasında; eğitimi alacak kişinin yanında, eğitimin verildiği mekan, öğretici, yöntem vs. gibi durumlara da eğitimin verimliliği ve gelişim dönemlerinde olan bireylerin bu eğitim esnasındaki motivasyonu açısından önem arz eden durumlardan biri olduğunu belirtmiş ve hafızlık eğitiminde uygulanmakta olan program ve yöntemlerin yeterli olmadığı, en azından geliştirilme ihtiyacı içerisinde olduğu tespitinde bulunmuştur. Konu ile alakalı iki çalışmada da benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü hipotezi “Hafızlık eğitiminin, sosyalleşme, kendini ifade edebilme gibi durumlara olumlu etkisi vardır” ve dördüncü hipotezi “Hafızlık eğitiminin sosyal hayata olumlu etkileri vardır” hipotezleri araştırma sonucunda desteklenmemektedir. Görüşme esnasında konu ile ilgili sorduğumuz sorularda katılımcılar; eğitimin zor bir süreç olması, özellikle son dönemlerinde tüm günün ezber yapmak ile geçtiği ve eğitim esnasında bu tempoya ara verip sosyalleşme adına bir faaliyet yapılmadığından dolayı sosyal hayattan uzak kaldıklarını ve eğitim sonunda adaptasyon sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yine katılımcıların çoğunluğu eğitimin kendini ifade edebilme yetisini geliştirmediğini yani bir katkısının olmadığını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında; “Hafızlık eğitimi alan bireylerin motivasyon ve psiko-sosyal durumlarının din eğitimi açısından değerlendirilmesi” adlı doktora tezi çalışmasında Algur (2018); hafızlık eğitiminin tarihsel süreçteki konumu ve bu eğitim sürecini etkileyen unsurların ele alındığı, nicel ve nitel verilerin bir arada değerlendirildiği karma yöntem kullanmıştır. Çalışmanın nitel kısmında konu ile alakalı şu sonuca ulaşmıştır. Hafızlık eğitimi alan bireyler, söz konusu eğitimin çok yoğun bir mesai gerektirdiği için farklı etkinliklere çok fazla zaman kalmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, stres atmak ve zihinlerini dinlendirmek için farklı sosyal ve sportif etkinliklerin olması gerektiği de vurgulanmıştır (Algur, 2018). Her iki çalışmada da belirtilen hipotez ile ilgili benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmamızın beşinci hipotezi olan, “Hafızlık eğitiminin tutum ve davranışlara olumlu etkileri vardır” hipotezi araştırmamızca desteklenmektedir. Katılımcılara konu ile ilgili sorduğumuz sorulara verdikleri cevaplar neticesinde, tutum ve davranışlara, özgüven, sorumluluk, disiplin sahibi olma, sabır, güzel ahlak gibi olumlu katkılarının olduğu görülmektedir. Bu durumda şunu da belirtmek gerekir ki katılımcıların verdiği cevapların analiz sonuçlarında; küçük yaşlarda eğitimi alan bireylerin büyük yaşta alanlara oranla tutum ve davranışlarında daha fazla etkilerinin olduğu görülmüştür.

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin neticesinde şu sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir;

Eğitime başlamada isteklilik faktörü

İlk olarak görüşme yapılan bireylerin hafızlık eğitimine başlama nedenlerine bakıldığında, hafızlarımızın eğitime başlamada kendilerinin mi karar verdiğini yoksa çevresel faktörlerin mi buna etkili olduğu sorulduğunda; alınan cevaplara göre katılımcıların 15'i hafızlık eğitimi almaya kendilerinin karar verdiğini beyan ederken, diğer 15'inde bu eğitime karar vermede aile, hoca, başörtüsü özgürlüğünün kısıtlanması gibi çevresel faktörlerin etkili olduğu ve dışardan bir unsurun etkisi ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında tamamen kendi istek ve arzusu ile başladığını ifade eden katılımcılarımız olmuştur. Çalışmada sunulan hipotezlerden bazılarında katılımcıların hafızlığa başlama nedenlerinin etkin olduğu görülmüştür. Eğitime kendi isteği ile başlayanların olumlu etkilerinin, çevresel faktörlerin etkisi ile başlayan bireylere göre daha ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Öğretici faktörü

Eğitimi veren öğreticinin eğitim esnasında sergilediği tavrın kişilerin benlik saygılarına o dönem içerisinde doğrudan etki ettiği görülmektedir. Öğreticinin olumsuz tavrı neticesinde, katılımcıların cevaplarına göre kişilerde çekingenlik, asosyallik, güvensizlik gibi olumsuz etkilerinin olduğu görülürken, öğreticinin olumlu tavrı neticesinde, saygınlık, güven duygusu, motivasyon gibi olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür.

Mekan ve Yöntem Faktörü

Eğitimin verildiği mekanın ve yöntemin yetersizliğinin, eğitimi yatılı kurslarda alan bireylerde, gündüzlü kurslarda alan bireylere göre, sosyal hayata adapte olamama, kendini ifade edebilme güçlüğü yaşama, sosyalleşememe gibi olumsuz yönlerinin daha baskın olduğu görülmüştür.

Öneriler

Elde edilen bu sonuçlardan hareketle, hafızlık öğrencilerinin benlik saygısı gelişimi adına, gerek hafızlık eğitimi veren kurum ve eğitimcilere, gerekse bu eğitimi alan bireyler ve onların ailelerine aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Hafızlık eğitimi alacak bireyin, eğitime hazır olup olmadığı iyi gözlemlenmelidir. Farkındalık bilincinin yaşla birlikte artması, literatürde çokça bahsedilen bilinçli hafızlığın ancak büyük yaşlarda alınmasına imkân vermektedir (Algur, 2018: 327). Katılımcılar arasında bu konuya dikkat çeken yorumlara baktığımızda, hafızlık eğitiminin en verimli olduğu yaş tespit edilmeli ve hafızlık eğitiminin o yaş döneminden itibaren verilmesi gerektiği kanaati mevcuttur. Bunun yanında hafızlık eğitimine başlayacak olan bireylere hafızlığın amaç ve hedefleri anlatılarak rehberlik hizmetinin verilmesi öğrencilerin eğitimi almaya hazır olarak başlamasını sağlayacaktır.

Yapılan araştırmada katılımcılardan alınan cevaplar analiz edildiğinde, öğreticilerin öğrencilere eğitim sırasındaki yaklaşımının iyileştirilmesi adına öğretmenlere, pedagojik eğitimin verilmesi hususunun önemi ortaya çıkmaktadır. Yine yapılan görüşmelerde katılımcıların önerilerinde, hafızlık eğitimi veren hocanın, problemlerin çözümünde yapıcı bir rol üstlenen, öğrenciye doğru rehberlik edebilen, çözüm odaklı, empati yapabilen, sınıf yönetimi ve eğitim metodu konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olan, özverili ve fedakâr olması gibi özelliklerin gerekliliğinden de bahsedilmiştir.

Hafızlık eğitimi verilen kurslarda rehberlik faaliyetlerinin aktif bir şekilde yapılması sağlanmalıdır. Bu kapsamda Kur'an kursu öğrencileri, veliler ve öğrencilere bilimsel destek verilmelidir.

Özellikle farklı kültürlere sahip öğrencilerin bir arada bulunduğu yurt ortamlarında, öğrencilere farklılıklara saygı duyma ve birlikte yaşama ahlakı iyi bir şekilde anlatılmalı ve verimli bir seviyede uygulanmalıdır. Kurs ya da kurum yönetiminin öğrencinin tutum ve davranışını şekillendirici değil; yönlendirici bir üslup takınması gerekmektedir. Ayrıca, Hafızlık eğitimi verilen kurslarda kaygı verici unsurların en aza indirgenmesi, motive edici unsurların mümkün olan en üst seviyeye çıkarılması söz konusu eğitimin verimliliğini olumlu yönde etkileyecektir.

Öğrencinin eğitim sırasında muhatap olduğu yöntem ve öğreticinin yeterliliğinin yanında, eğitim gördüğü mekanın da, öğrencinin yaş ve olgunluk düzeylerine göre yeterli hale getirilmesi gerekmektedir (Cebeci & Ünsal, 2006: 50). Teknolojik anlamda her gün gelişen ve ilerleyen bir dünyada, bu eğitiminde bu gelişimlere ayak uydurabilmesi gerekmektedir. Yine katılımcıların üzerinde durduğu bir noktada, zor bir süreç olan hafızlık eğitiminin oluşturabileceği stres halinin önlenmesine yardımcı olacak, öğrenciyi zihinsel ve bedensel olarak rahatlatacak ve öğrencinin psiko-motor gelişimlerini sağlayacak, sanatsal ve sportif faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği alanların oluşturulması gerektiğidir. Bu alanların oluşturulması öğrencinin zihinsel gelişiminin yanında fiziksel ve ruhsal anlamda da doyuma ulaşmasına vesile olacaktır. Ayrıca eğitim sırasında kültür gezileri, konferanslar, seminerler, tiyatro vb. faaliyetler bireyin sosyalleşmesi, kendini iyi ifade edebilmesi ve eğitim sonrasında sosyal hayata kolay adapte olması adına fayda sağlayacaktır.

Hafızlık eğitimi ile ilgili gelecekte yapılacak araştırmalarda, bu araştırma genişletilerek daha büyük bir örneklem grubu ile çalışılabilir. Nitel araştırmalar, doğası gereği genellenemediği için bu araştırmanın sonuçlarını da genellemek mümkün olmamaktadır. İleride nicel bir araştırma yapılarak araştırmanın sonuçları daha genellenebilir bir hale getirilebilir. Yine gelecek çalışmalarda hafızlık yapan bireylerden bir grup belirlenip, hafızlık öncesi ve hafızlık sonrası şeklinde uzun soluklu ve derinlemesine bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Algur, H. (2018). Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma). *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 67-105.

Algur, H. (2018). Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. (Doktora Tezi) Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Aydın, M. Z. (2005). *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Budak, S. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Cebeci, S., & Ünsal, B. (2006). Hafızlık Eğitimi ve Sorunları. *Değerler Eğitimi Dergisi*(11), 27-52.

Çağrı, M. (2002). TDV İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Çakır, M., & Horoz, Y. (2018). Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 118-140.

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33-41.

Çimen, A. E. (2007). "Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler ve Hafızlığın Sağlamlştırılmasında Bir Metot Denemesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 91-166

Dağ, Ö. (2006). Hz. Peygamber Zamanında Kur'an'ın Ezberlenmesi ve Hafız Sahabiler . *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi.

Ekiz, D. (2003). Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ertürk, S. (1972). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelken Tepe Yayınları.

Fırat, Y. (2007). Kur'an Eğitimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 560-566.

Gökçe, E. (2000). İlköğretimde okul aile işbirliğinin geliştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 204-209.

Guba, E. G., & Lincoln , Y. (1982). Epistemological And Methodological Bases. *Educational Technology Research and Development* , 233-252.

Gümüş, A. E. (2016). Sosyal Kaygının Benlik Saygısına ve İşlevsel Olmayan Tutumlara Göre Yordanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 63-73.

Kararımak, Ö., & Siviş Çetinkaya, R. (2011). Benlik Saygısının ve Denetim Odağının Psikolojik Sağlamlık Üzerine Etkisi: Duyguların Aracı Rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 30-43

Kaya, M. (1997). Ailede anne-baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik gelişimindeki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 193-204.

Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan mutluluğa: kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köksal, M. A. (1989). *İslam Tarihi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.

Kurt, Y. (2012). Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 229-251.

Kutlu, N., Kacır, T., Menteşe, B., Alpay, Ş., & Ozan, E. (2019). Hafızlık ve Beyin. Celal Bayar Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 355-364.

Menekşe, Ö. (2009). Satırlardan Sadırlara... Hafızlık. *Diyanet Aylık Dergi*, 22.

Özbek, Ö. (2015). Dünyada Hafızlık Yöntem ve Örnekleri. *Bilimname Dergisi*, 183-209.

Özkan, İ. (1994). Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler. *Düşünen Adam*, 4-9.

Özyılmaz, Ö. (2003). *Çocukluk Ve Gençlik Çağında İslami Eğitim Ve Psikolojik Temelleri*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Pakdil, R. (2016). *Talim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park. London: Sage Publications.

Seven, M. A., & Engin, A. O. (2008). Öğrenmeyi etkileyen faktörler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 189-212.

Subaşı, G. (2000). Verimli Ders Çalışma Alışkanlıkları Eğitiminin Akademik Başarı, Akademik Benlik Kavramı ve Çalışma Alışkanlıklarına Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 25-117.

Sönmez, V. (2011). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Topaloğlu, B. (1997). *Hafız* (Cilt 15). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 543-559.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

İnternet Kaynakları:

DOGM, MEB. (2018, Mart). *Miili Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*. MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü: http://dogm.meb.gov.tr/pdf/Orgun_Egitimle_Birlikte_Hafizlik.pdf adresinden alındı

Diyanet Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hafızlık Eğitim Programı, 2010. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/.pdf> adresinden alındı.

SEZAI KARAKOÇ'UN PİYESLERİNDE ANLATICI KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şeyma ŞAHİNKAYA*

ÖZ

Türk edebiyatında büyük ölçüde şair kimliği ile tanınan Sezai Karakoç tiyatro türünde de eser vermiştir. *Ertelenen Düşün, Çeyiz, Perde, Görev ve Armağan* adlı beş kısa piyes yazan Karakoç'un bu yönü üzerinde çok durulmamıştır. Aynı zamanda, tiyatronun edebî bir eser olarak incelenmesinde "anlatıcı" unsuru da son yıllara kadar ihmal edilmiştir. Bu makalemizde Sezai Karakoç'un bu beş piyesini anlatıcı unsuru açısından ele alacağız. Yazarın anlatıcıdan ne şekilde yararlandığını irdeleyerek bu unsurun piyeslerindeki işlevini tespit etmeye çalışacağız. Makalemiz ile Türk tiyatrosu incelemelerine ve Sezai Karakoç hakkında yapılan çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, Piyas İnceleme, Anlatıcı.

AN EXAMINATION ON THE USAGE NARRATOR IN SEZAI KARAKOÇ'S PICES

ABSTRACT

Sezai Karakoç, who is widely known for his poet identity in Turkish literature has written pieces. Karakoç, who wrote five short plays as *Ertelenen Düşün, Çeyiz, Perde, Görev* and *Armağan*, has not been emphasized on this aspect of his. Therewithal, in the analysis of theater as a literary work, the "narrator" element has been neglected until recently. In this paper, we would deal with the five plays of Sezai Karakoç, whose plays have not been studied so much in terms of narrator. We will try to determine the function of this element in the pieces by examining how author uses the narrator in his pieces. With this paper, we aim to contribute to the studies of the Turkish theater and studies on Sezai Karakoç.

Keywords: Sezai Karakoç, Republican Era Turkish Theatre, Piece Analysis, Narrator.

1. Giriş

Tiyatro üzerine yapılan çalışmalarda tiyatronun daha çok sahne boyutu üzerinde durularak tiyatronun bir gösterme sanatı olduğu vurgulanmaktadır. Oysaki "*Belirli bir zaman diliminde, seyirci karşısında sahnelenmek amacıyla yazılan piyesler tiyatronun edebî boyutunu oluşturur*" (Şen, 2017a:15) ve piyeslerin edebî olarak incelenmesinde şahıs kadrosu, tema, kurgu, mekân, zaman ve anlatım teknikleri kadar, çoğu zaman göz ardı edilen (Şen, 2017b: 21) anlatıcı unsuru da önem taşımaktadır. Tiyatro; roman ve hikâye gibi vak'aya dayalı bir edebî tür olduğu için bu tip eserlerde olay ve durumları okuyucuya aktarma görevini taşıyan (Çetin, 2015: 105) anlatıcının piyeslerde yok sayılması doğru olmayacaktır. Bu makalemizde tiyatro ve senaryo tarzı eserlerde anlatıcı unsurunu ele alan çalışmalara (Şen, 2017a: 273-287; Şen, 2017b: 21-37; Çetin, 2019: 139-145) Sezai Karakoç'un piyeslerini inceleyerek katkıda bulunmaya çalışacağız.

Sezai Karakoç şiir, hikâye, düşünce yazısı gibi çok farklı türlerde eser vermiştir. Bununla birlikte o, en çok şiirleri ve düşünce yazıları ile ön plandadır. Sezai Karakoç'un diğer eserlerinin yanında *Piyas I* ve *Armağan* adlı iki tane tiyatro kitabı da vardır. Bunlardan *Piyas I; Ertelenen*

* Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. ORCID: 0000-0001-7517-8768.

Düğün, Çeyiz, Perde ve Görev olmak üzere dört kısa piyesten oluşmaktadır: “*Bu kitabı oluşturan piyeslerden Ertelenen Düğün 23 Haziran 1977’de Diriliş Pazartesi-Perşembe Günlüğü’nde, Çeyiz Haziran 1980’de Aylık Diriliş Dergisinde yayınlanmıştır. Perde ve Görev isimli piyesler ise dergide yayınlanmadan kitaba girmiştir*”(Karakoç, 2016: 9). Sezai Karakoç’un *Armağan* adlı diğer piyesi ise Fuzuli’nin *Hadikatü’s-Sü’eda* adlı eserinden uyarlanmıştır (Şen, 2018: 356) ve beş tablodan oluşmaktadır. Karakoç, bu şekilde beş piyes yayımlamış olmasına rağmen onun bu yönü üzerine eğilen çalışmalar oldukça az ya da kapsam olarak kısıtlıdır.¹

Piyeler I adlı eser *Ertelenen Düğün* piyesi ile başlamaktadır. Bu piyes, meydana gelmesi zor olan olayların oluşma arifesinde Genç Adam’ın olayları ve sorunları arkada bırakarak gitmek istemesi ile başlar. Evlenmek üzere olduğu Genç Kız ile diyaloglarında bu hicretin dönüşünden sonra olacak diriliş aşkına düğünün ertelenmesine karar verilir. Genç Adam’ın gidişi ile piyes sonlandırılır. Aynı konunun devamı niteliğindeki *Çeyiz* piyesi ise Genç Kız’ın çeyiz odasında sabaha doğru çeyizine karşı olan düşüncelerini dile getirmesi ile başlar. Piyenin devamında piyese dâhil olan şahıs kadrosunun çeyiz hakkındaki düşünceleri aktarılır. Piyes gece sabaha ulaşınca sona erer. Üçüncü piyes olan *Perde*’de yedi tablo bulunmaktadır. Piyes, Üsteğmen Aydın’ın Teğmen Polat’ı hastanede ziyaret etmesi ile başlar. Tabiat ve savaş gibi konuların ardından şair ve şiir konularına gelinerek Polat’ın geçmişinde yazmış olduğu şiirler ile bağlantı kurulur. Polat’ın hasta hâlde tekrar göreve dönmesi savaşın ne kadar ciddi bir boyutta olduğunu vurgulamaktadır. Savaşın toplum üzerindeki olumsuz yansımaları ele alınır. Son olarak başta Üsteğmen Aydın, Teğmen Polat’ın ve diğer birçok askerin şehit olması sonucu Albay’ın geride kalan askerlere yapmış olduğu konuşma ile eser son bulur. Dördüncü piyes olan *Görev* ise dört tablodan oluşmaktadır. Eser bir kıyı gazinosunda, dört arkadaşın bir “görev” verecekleri kişiyi beklemesi ile başlar. Bu şahısların görev için gittikleri kasabada görevin sonuçlanmasının ardından polis tarafından kasabadan çıkartılmaları ve son görev için tekrar yola çıkmaları ile piyes bitmektedir.

Sezai Karakoç’un *Armağan* adlı piyesi beş tablodan oluşmaktadır. Eserin birinci tablosu, Hz. Yusuf’un zindanın penceresinden önce bir serçe, sonra deve ve tüccar ile konuşmasıyla başlar. Hz. Yusuf, tüccarın Hicaz’a değil Kenan iline gitmesi için kazancının iki katı fazlası değerinde bir yakut verir ve tüccar ile babası Yakub Peygamber’e selam gönderip duasını ister. İkinci tablo, Kenan iline ulaşan tüccar ve Hz. Yakub’un konuşmaları ile devam eder. Üçüncü tablo, bir cümleden oluşmaktadır. Dört ve beşinci tablolar ise birer paragraftan meydana gelir. Dördüncü tabloda Hz. Yusuf’un zindanda bekleyiş durumu anlatılır. Beşinci tabloda ise Hz. Yakub Peygamber’in duası ile son bulur.

Sezai Karakoç’un bu beş kısa piyesine genel olarak bakıldığında fikrin duyguyla koşut bir şekilde gittiği ve neredeyse her satır aralığında “mutlak hakikat”i anlatma amacının ağır bastığı görülmektedir (Karataş, 1998: 397).

2. Sezai Karakoç’un Piyeslerinde Anlatıcı Unsuru

Tiyatronun edebî boyutunu oluşturan piyeslerde “yazar anlatıcı” ve “karakter anlatıcı” olmak üzere iki çeşit anlatıcı karşımıza çıkmaktadır (Şen, 2017b:21). Çalışmamızda Sezai Karakoç’un yukarıda bahsettiğimiz beş piyesini “karakter anlatıcı” ve “yazar anlatıcı” bağlamında örneklerle inceleyeceğiz.

¹ Örneğin Şakir Diclehan, Karakoç hakkındaki geniş kapsamlı kitabında yazarın piyeslerine sadece iki buçuk sayfa ayırmıştır (Diclehan, 2015: 611-613).

Tiyatroda karakter anlatıcı, şahıs kadrosunda yer alan ve okuyucuyla/seyirciyle kimi zaman konuşan kimi zaman onlara konu hakkında bilgi veren kişidir. “*Karakter anlatıcı yazarla okuyucu/seyirci arasında iletişim kuran bir üst kişilik olarak karşımıza çıkar*” (Şen,2017b: 22). Sezai Karakoç sadece *Görev*'in ikinci tablosunda “Ufak Bir Söyleşi” başlığı altında piyesin şahıs kadrosu dışında bir “Anlatıcı”yı sahneye çıkartır ve ona sevgi üzerine bir konuşma yaptırır:

“Şimdi sizinle, izin verirsiniz, ufak bir söyleşide bulunacağım. Ben kim miyim? Anlatıcı. Evet, anlatıcı. Oyunlarda bir anlatıcı vardır çoğu kez, seyirciye yardımcı olur. Ben, şu ana kadar, sıkıcı olamamak için ortalıkta pek gözükmek istemedim. Herkes, kendi rolüyle anlatmak istedi ne demek istediğini. Ama, demin, tartıştık arkadaşlarla. Laf anlatamadım onlara. Ben yeterli buluyorum anlatılanları. Ama, onlar, ısrar ediyor konuşmamda. Onları kırmamak için şuracıkta bir iki söz edeyim dedim.” (Karakoç, 2016: 101-102)

“Anlatıcı” böyle bir giriş yaptıktan sonra *“Efendim, ben, sevgiden yanayım. Eğer bir aşırılık yapacaksak, sevgiden yana olsun bu. Nefretten, kinden, itirazdan yana değil. Bir sıkıntı çekeceksek, bir çilemiz olacaksa, sevgiden ötürü olsun. Sebebi sevgi ve saygı olsun. Çiçeklerde, kuşlarda, kuzularda, bitkilerde, hayvanlarda, her yerde ve her şeyde, sevgi var, görmüyor musunuz? Yerde ve gökte sevgi var. (...)”* (Karakoç, 2016: 102) şeklinde konuşmasına devam eder. Yaklaşık iki sayfa süren bu tirat ile yazar kendi düşüncelerini doğrudan ifâde etmek için eserin olay akışını keserek “Anlatıcı”dan yararlanmıştır (Şen, 2017b: 26).

Piyeslerinde karakter anlatıcıya bir kere yer veren Karakoç, yazar anlatıcıdan daha geniş bir şekilde yararlanmıştır. Piyesler, bilindiği üzere karakterlerin diyalog ve monologlarından oluşmaktadır. Yazarlar karakterlerin davranışlarını, fiziksel ya da kişilik özelliklerini, ışık-ses unsurlarını parantez içi bilgiler ile okura sunmaktadırlar. Piyeslerdeki bu parantez içi açıklamalar “yazar anlatıcı” olarak kabul edilmektedir (Şen, 2017b: 27-28).

Sezai Karakoç'un bütün piyeslerinde “yazar anlatıcı” kullanılmıştır. Yazar piyeslerin başlangıç kısmında diyaloglardan önce okuyucuya/seyirciye içerisinde bulunulan durumu, kişileri tanıtmak için parantez içi bilgiler vermiştir. Örneğin, *Perde* piyesinin birinci tablosunun başında yazar anlatıcıdan mekânı ve şahısları tanıtmak amacıyla yararlanılmıştır:

“(Bir hastane odası. Yatakta yirmibeş-otuz yaşları arasında, uzun boylu, sarışın bir genç oturuyor. Kapı açılır ve içeri hastabakıcı kıyafetinde bir asker girer.)

HASTABAKICI ASKER- Kumandanım, sizi üsteğmen Aydın görmek istiyor. İçeri alayım mı?
POLAT- Al.

(Asker kapıya gider, konuğu içeri alır. Üsteğmen orta boylu, aynı yaşlarda, esmer, hafif yuvarlak yüzlüdür.) (Karakoç, 2016: 35)

Bu alıntıda yazar anlatıcı aracılığıyla mekânın hastane odası olduğunu, Polat'ın ve Üsteğmen'in fiziksel özelliklerini öğrenmekteyiz.

Çeyiz piyesinde de buna benzer bir şekilde merkezi kişi olan Genç Kız'ın çeyizi hakkında Yatır'ın düşüncelerinin aktarıldığı bölümden önce yazar, parantez içi açıklamalardan yararlanmıştır:

“(Sahneyi, hafif bir ışık kaplar. İnsanın kendi kendisiyle konuşması, yani bir iç konuşma gibi bir anlatımla.)

Allahım, kasabamızda yeni bir hava var. Bir taze hava. Bir diriliş havası. Kıyametten sonraki bir gün ağarışı. İnsan yeniden yaratılıyor gibi ya da. Bir çeyiz kotarıyor. Sen onu

bereketlidir. Bir genç kızın düşü, ana rahminde bir insanlık minyatürü gibi mayalanıyor. Sen onu kevserle mayalandır ve kabart... Bir çeyiz kuruluyor. Sen onu gül şurubu gibi allandır ve gelin duvağı gibi, pullandır... Dua kervanlarıyla onu güneşin doğduğu bölgeye ilet... Namazlar ve oruçlar olsun hakikî çeyiz yükü.(...)” (Karakoç, 2016: 29)

Karakoç'un benzer şekilde yazar anlatıcıdan piyeslerinin sonunda da yararlandığı görülmektedir. Yazar, okura/seyirciye bu şekilde piyesin sonu/kapanışı hakkında bilgiler vermektedir. *Ertelenen Düğün* piyesinin son kısmı buna örnektir:

“GENÇ ADAM- Bekle, şu veya bu şekilde sana mutlaka döneceğim.

GENÇ KIZ- Seni bekleyeceğim.

(Perde kapanırken, silüetler iyice kararır; ilkin kızın silüeti söner, erkeğin silüeti tam bir gölge halinde iyice büyür; büyür, doğuyu, batıyı ve tün yönleri kaplayarak kaybolur.)” (Karakoç, 2016: 20)

Sadece konuşmalardan oluşan bir piyeste okuyucunun şahısların hareketlerini bilmesi mümkün değildir. Bu sebeple piyes yazarları diyaloglarda verilmesi mümkün olmayan bu şekildeki bilgileri parantez içindeki açıklamalar vasıtasıyla okura aktarırlar (Şen, 2017b: 27). Örneğin, *Görev* piyesinin ikinci tablosunda yazar anlatıcı olarak değerlendirdiğimiz parantez içi açıklamalarla Kadın ve Mehmet arasında geçen diyalog esnasındaki Kadın'a ait hareketleri ve tepkilerini yazar bize söylemektedir. Parantez içi kısımları çıkardığımızda bunları bilmemiz mümkün olmayacaktır:

“KADIN -(İçeri girmeleri için yol açmak üzere biraz geri çekilerek) Doktor musunuz? Öyleyse buyurun içeri.

MEHMET -Hayır, doktor değiliz, ama...

KADIN -(Biraz sertleşerek) Ama ne!.. Biz doktor bekliyoruz. Çocuk ağır hasta.

YUKARIDAN BİR SES - Kimmiş gelen? Doktorsa neden yukarı çıkarmıyorsun?

KADIN- Doktor değilmiş. Ama... (Duraksar, sonra devam eder.) Daha anlayamadım kim olduğunu. (Mehmed'e dönerek) Kimsiniz?” (Karakoç, 2016: 89)

Yazar anlatıcı, diyaloglar arasında olay akışına müdahale etmemiştir, sadece gerekli yerlerde kahramanların hareketlerini parantez içi açıklamalar ile belirtmiştir. Yazar bu bilgilendirmeleri son derece objektif bir şekilde okura sunmuştur. Sezai Karakoç, aynı tekniği *Perde* piyesinin birinci tablosunda Teğmen Polat ve Üsteğmen Aydın'ın hastanedeki diyaloglarında kullanmıştır:

“POLAT -Savaş (ıstırapla duraklar ve düşünür), evet savaş, zaman ve tabiat hakkındaki düşünce ve duygularımızı da alt üst etti. Vakit, saatlerin içine atılmış bir avuç biber gibi.

AYDIN - (merakla) Polat bey, şiirle hiç ilgilenir misiniz? Konuşmanız bana biraz bunu hatırlattı da.

POLAT - (gülümseyerek) Hayır. Yani şiir falan yazmam. Şüphesiz sever ve okurum. Şair arkadaşlarım da oldu. Ama tartışmaları bana umutsuzluk verdi diyebilirim. Onlara bakınca, şairin de artık nesli tükenen bir yaratık olduğuna inanır gibi oluyorum.” (Karakoç, 2016: 36)

Karakoç, *Armağan* piyesinde yazar anlatıcıdan daha geniş bir şekilde yararlanmıştır. Bu piyesinin üçüncü, dördüncü ve beşinci tabloları tamamen yazar anlatıcıya ait cümlelerden oluşmaktadır ve buralarda karakterlerin diyalogları yer almamaktadır. Yazarın yapmaya çalıştığı şeyin daha anlaşılır olması için bu üç tabloyu olduğu gibi alıntılıyoruz:

Üçüncü tablo: “Bir ovada bir devenin ardında bir adam...” (Karakoç, 2007: 23)

Dördüncü tablo: “Bir zindan hücrelerinde, kapalı pencerenin altında, genç bir insan, pencerenin açılacağı gecenin gelişini bekliyor, yüzü duvara dönük.” (Karakoç, 2007: 29)

Beşinci tablo: “Bir çile hücrelerinde, yüzünü örtmüş Peygamber, o genç için, o yolcu için, o deve için, bütün dertliler için, kurtulması gerekli bütün insanlar için, tüm insanlık için, gözlerini göklere dikip yardım uman bütün yaratıklar için Tanrı'ya yalvarıyor, diz çökmüş sert taşlar üstünde ve elleri yukarda, göğe ulaşmışçasına yukarda.” (Karakoç, 2007: 33)

Yazar, konuşmaların olmadığı bu üç kısa tabloda sadece görüntü ve hareketlere yer vermiştir. Bunu diyalog dışında yapabilmeyen tek yolu yazar anlatıcıdan yararlanmaktır. Piyes sahnelendiği yazar anlatıcıya ait bu cümleler şahısların hareketlerine dönüşecektir. Bu noktada yazar anlatıcı, okuyucuya hareket ve görüntüler hakkında bilgi verirken aynı zamanda oyunculara da nasıl hareket etmeleri gerektiğini söylemektedir. Karakoç'un yazar anlatıcıdan bu şekilde geniş olarak yararlanması Necip Fazıl'dan gelen bir etki olarak düşünülebilir. Necip Fazıl, piyeslerinde yazar anlatıcıyı oldukça geniş ve işlevsel bir şekilde kullanmıştır (Şen, 2017a: 282-284). Ayrıca Karakoç'un Necip Fazıl'ın piyeslerinden özellikle içerik ve karakterizasyon açısından etkilendiği bilinmektedir (Şen, 2018: 363). Aynı düzlemde anlatıcı kullanımı bakımından da Karakoç'un Necip Fazıl'dan etkilendiğini düşünmemiz mümkündür.

Çalışmamızda incelediğimiz *Piyesler I* ve *Armağan* adlı eserlerde “yazar anlatıcı” ve “karakter anlatıcı” dışında sesler ve korolar, anlamı ve mesajı tamamlayıcı ve pekiştirici nitelik taşıyacak şekilde kullanılmıştır. Bunlara *Armağan* piyesi birinci tabloda bir alıntı ile örnek verebiliriz:

“SESLELER

Doğu yeli! Haber getirdin mi o sevgiliden?

Bir haber, gelerek kederlerimizi alıp götürün.

Sabaha aitsin, uyanık ol uyanık, Tanrı için,

Bizden ona, ondan bize selâm armağanını

getirip götürürken.” (Karakoç, 2007: 10)

3. Sonuç

Türk edebiyatında birçok türde önemli eserler veren Sezai Karakoç'un *Ertelenen Düğün*, *Çeyiz*, *Perde*, *Görev* ve *Armağan* olmak üzere beş kısa piyesi vardır. Yazar, piyeslerinde hem karakter anlatıcıdan hem yazar anlatıcıdan yararlanmıştır. İncelemiş olduğumuz bu piyeslerde Karakoç, şahıs kadrosunun tanıtımı, mekânın tasviri, karakterlerin davranışları hakkında bilgi vermek için ve piyeslerin başlangıç ve bitiş bölümlerinde okuyucuyu/seyirciyi bilgilendirmek için yazar anlatıcı kullanmıştır. Dolayısıyla Karakoç'un piyeslerinde çoğunlukla yazar anlatıcıdan yararlandığı görülmektedir. Bu noktada yazarın bu unsuru oldukça işlevsel kullandığını söylememiz mümkündür. Karakter anlatıcıdan ise sadece *Görev* piyesinin ikinci tablosunda sevgi hakkındaki kendi duygu ve düşüncelerini dile getirmek için istifade etmiştir.

KAYNAKLAR

- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetin, C. (2019). *Necip Fazıl Kısakürek'in Senaryo Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın: Bartın Üniversitesi.
- Diclehan, Ş. (2015). *Sanat ve Düşünce Dünyasında Sezai Karakoç*. Ankara: Lim Yayınları.
- Karakoç, S. (2007). *Armağan*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2016). *Piyesler I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karataş, T. (1998). *Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Şen, C. (2017a). *Körlüğü Zedelemek: Necip Fazıl Kısakürek Tiyatrosu Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şen, C. (2017b). "Edebi Bir Tür Olarak Tiyatroda Anlatıcı Meselesi". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2): 19-39.
- Şen, C. (2018). "Sezai Karakoç'un Piyeslerinde Necip Fazıl Kısakürek Etkisi". *Art-Sanat* (9): 351-365.

BARTINLI ŞAİR HASAN BAYRI'NIN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Emre GÜL*

ÖZ

Hasan Bayrı (1914-1990) Bartın'ın yetiştirdiği önemli şairlerden birisidir. Şiir yazmaya ilkökulda başlayan Bayrı, hayatı boyunca yazmaya devam etmiş ve "Bu Ne Sevgi Ah" şiirinin bestelenmesiyle ün kazanmıştır. Şiirlerini halk edebiyatı ve tasavvuf etkisiyle kaleme alan Bayrı, hayatının son yıllarında *Bu Ne Sevgi Ah* (1980), *Yollar Niçin Bitmiyor* (1981), *Hiç mi Gülmeyecek* (1981) adlı üç şiir kitabı yayımlamıştır.

Günümüzde Bartın Belediyesi tarafından adına şiir ödülü verilen ve özellikle Bartın'ın edebî birikiminde önemli bir yeri olan Bayrı'nın hayatı ve sanatı hakkında derli toplu bir çalışma yapılmamıştır. Makalemizde özellikle Bayrı'nın yakınlarıyla yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz bilgiler ışığında hayatını kısaca ortaya koyduktan sonra "Bu Ne Sevgi Ah" etrafında gelişen edebî kişiliğini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Hasan Bayrı, Bartın, Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri, Bu Ne Sevgi Ah.

LIFE AND LITERARY PERSONALITY OF POET HASAN BAYRI FROM BARTIN

ABSTRACT

Hasan Bayrı (1914-1990) is one of the important poets raised by Bartın. He started writing poems in primary school and continued to write all his life and he became famous for composed his poem "Bu Ne Sevgi Ah". Bayrı wrote his poems under the influence of folk literature and mysticism. He published three poetry books in the last years of his life: *Bu Ne Sevgi Ah* (1980), *Yollar Niçin Bitmiyor* (1981), *Hiç mi Gülmeyecek* (1981).

Today, Bartın Municipality giving a poetry award to his name and has an important place in Bartın's literary accumulation. However, there has not been a tidy study of Bayrı's life and art. In this article, we will put forward his life especially in the light of the information obtained from our interviews with Bayrı's relatives. After then, ee will examine the literary personality that develops around "Bu Ne Sevgi Ah".

Keywords: Hasan Bayrı, Bartın, Republican Era Turkish poetry, Bu Ne Sevgi Ah.

1. Hayatı

Hasan Bayrı, 24 Nisan 1914 günü Bartın'ın bugün Hendekyanı olarak bilinen ancak o tarihlerde adı Orta Mahalle olan semtinde, iki katlı bir ahşap evde, mütevazı bir ailenin iki çocuğundan biri olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin soyu çok eskiden Malatya'dan Bartın'a göçen Kerimoğulları'na dayanmaktadır. Hasan Bayrı'nın babası Çanakkale Savaşı'nda yer almış ve şehit düşmüştür.¹

Şiirle ilk teması beş-altı yaşlarında babaannesinin ona Yunus Emre ilahileri okumasıyla olmuştur. İlkokul eğitimini aldığı Kırtepe Mektebi'nin de Hasan Bayrı'nın şiir serüveninde önemli bir yeri olmuştur. Burada hocası Ömer Kadri Bey tarafından şiire kabiliyeti keşfedilmiş ve hocası tarafından şiir yazması teşvik edilmiştir. Okuldaki başarısından dolayı dönemin Bartın'ın köklü ve zengin ailelerinden biri olan İnceoğulları tarafından ilgi görmüş ve ailenin talebiyle tezgâhtar

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 4. sınıf öğrencisi. ORCID: 0000-0003-2519-2005.

¹ 03/09/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın oğlu Aydın Bayrı ile İstanbul Teknotel'de yapılan görüşme.

olarak yanlarında çalışmaya başlamıştır. İnceoğulları'nın yanında orta düzeyde Fransızca öğrenmiştir. En son eğitimini İnceoğullarının yanında almıştır. Burada birçok meziyet kazanan Bayrı, daha sonra Bartın çarşısında Kasaplararası mevkiinde tuhafiye dükkânı açmıştır. Bu dükkân zamanla şehrin edebiyat ve sanata meraklı kişilerinin uğrak noktası olmuş adeta bir edebi muhit haline gelmiştir.

1936 yılında eşi Ayşe Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Gönül, Sevgi ve Aydın adında üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Tanıyanlar tarafından naif, hassas ve düşünceli bir insan olarak nitelendirilen Bayrı, bunu çocuklarının isimleri noktasında da hayata geçirmeye çalışmıştır. Üç kız evladı olduğu takdirde isimlerini Gönül, Sevgi, Diler şeklinde koymayı düşünmüştür ancak üçüncü çocuğunun erkek olarak doğmasıyla başta Diler ismini oğluna vermeyi düşünmüş olsa da bundan vazgeçerek oğluna Aydın ismini vermiştir.²

Bayrı, 1948 yılında *Bartın* gazetesinde yazmaya başlamıştır. 1932 yılında Atatürk tarafından kurulan ve 1952 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Bartın Halkevi'nde müdürlük yapmıştır. Burada görev yaptığı süre içerisinde tiyatro ve musiki faaliyetlerine daha yoğun mesai harcamış, piyesler yazmıştır; ancak bunlarla ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Bunların yanında suflörlük ve tiyatro rejisörlüğü yapmıştır.

1948'de *Bartın* gazetesinde başlayan edebî faaliyetine ömrü boyunca devam etmiş ve bunun yanında *Bu Ne Sevgi Ah* (1980), *Yollar Niçin Bitmiyor* (1981), *Hiç mi Gülmeyecek* (1981) adlı üç şiir kitabı yayımlamıştır. Hasan Bayrı 19 Mayıs 1990 tarihinde beyin kanaması nedeniyle vefat etmiştir.

2. Edebî Kişiliği

*"Beş-altı yaşında iken babaannemin beni kucağına alıp okuduğu ninnilerle (Yunus Emre'nin) şiirlerini ruhuma sindirmişim."*³ diyerek şiirle nasıl tanıştığını ifade eden Bayrı'yı anlama noktasında, bu söz oldukça ehemmiyetlidir. Çünkü o da Anadolu Türk şiirinin öncüsü olan mutasavvıf ve şair Yunus Emre çizgisinde şiirlerini tasavvufî neşve ile kaleme almıştır. Halk edebiyatı ve Klasik Türk edebiyatının önemli bir geleneği olan mahlas geleneğini devam ettirmiş, yanıp kül olup Allah'a ulaşma düşüncesinden dolayı "Kül" mahlasını kullanmıştır.

İlkokul öğretmeni olan Ömer Kadri Bey, onun şiir konusundaki istidadını görmüş ve ona şiir yazmasını tavsiye etmiştir. Bu konuyla ilgili heyecanını ve anısını, yazılarını yayımladığı *Bartın* gazetesinde şöyle ifade etmiştir:

"Bir derste hocamız:

-Çocuklar! Sizden, Kıraat kitabınızdaki şu şiiri yarın istiyorum, bu gece iyice ezberleyin, dedi. Ertesi günü 'Size dün ezberlemenizi istediğim şiiri ezberleyenleriniz parmak kaldırsın' deyince ben kalktım ve parmak kaldırdım. Rahmetli Hocam 'Yine mi sen!' diye iltifatla 'Oku bakalım' dedi. Şiiri okudum. Okudum ama yarısına gelince başladım ağlamağa. Hocam, 'Ağlama, devam et' dedi. (...)

Hocamız pek çok duygulanmış olacak ki, 17 arkadaşlık sınıfa şöyle seslendi: 'Yarınki dersimizde hepinizden bir şiir istiyorum. Bu gece yazın, yarın getirin bana okuyun' emrini verdi. Ertesi günü, Tabiat Bilgisi dersimize gelen Hocamız Ömer Kadri Bey, 'Hanginiz dün gece şiir yazdınız?! dediği vakit hiç birimizden ses çıkmayınca, bana hitaben 'Küçük Hasan, sende

² 23/04/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın kızı Gönül Suna Pir ve damadı Hasan Pir ile Bartın Yalı mevkiindeki evlerinde yapılan görüşme.

³ Hasan Bayrı, *Bu Ne Sevgi Ah*, Apraz Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1980, arka kapak yazısından.

mi yazmadın?' dedi. Ben 'Muallim Bey yazdım, fakat iyi olmadı' dedim. 'Oku! Oku' deyince beğenmediğim şiiri okudum.

*Her tarafım bembeyaz,
Neredesin güzel yaz?
Gel! Ne olursun biraz;
Yiyelim, vişne kiraz...*

'Yanıma gel, yanıma gel' diye beni oturduğu kürsünün önüne istedi. 'Bana bak küçük Hasan, sen bundan sonra devamlı olarak şiir yazacaksın! anladın mı? Haydi git otur yerine' demişti. Hocamın emirlerinden dışarı çıkılır mı hiç!..."⁴

Şiirle münasebetinin bu şekilde geliştiğini ifade etmesinin yanında onun edebî zevkini oluşturan en önemli unsurlar, bulunduğu ve oluşturduğu edebiyat mahfilleri olmuştur. İnceoğulları'nın yanında tezgâhtarlık yaptıktan sonra kendi tuhafiyesini açmış, burası kısa zaman içinde tüm Bartın'ın sanat ve edebiyata ilgi duyan, özellikle de yüksek kesim insanların ilgi odağı olmuştur. Ayrıca her ay İstanbul'a tuhafiye dükkânına malzeme almak için gitmiş, burada üç veya dört gün zaman geçirip özellikle o dönemde adeta ticaretin kalbinin attığı yer olarak ifade edilen Sultanhamam'dan sabahları alışveriş yapıp akşamları ise dönemin sanatçılarının uğrak mekânı olan gazinolarda, lokantalarda zaman geçirerek başta ünlü hiciv ustası Neyzen Tevfik, bestekâr Selahattin Pınar, halk müziği sanatçısı Şemsettin Yastıman, Ali Nihat Tarlan, M. Fuad Köprülü gibi birçok önemli şahsiyetle dostluk kurmuştur.

İstanbul'da Bayrı'nın önemli şahsiyetlerle bu kadar kolay dostluk kurabilmesinin başlıca nedeni Yemenici Nuri Focan tarafından bestelenen ve Abdullah Yüce tarafından söylenen "Bu Ne Sevgi Ah" adlı şiirinin o dönemde çok büyük revaçta olmasıdır:

*"Bu ne sevgi ah! Bu ne ıstırap,
Zavallı kalbim, ne kadar harap;
Nasîbim olsun, bir yudum şarap,
Sun da içeyim, nermin elinden.*

*Al şu kadehi, yaşla doldurma,
Düşürme yeter, gönlümü gama;
Gurubun rengi, vurmada cama,
Ver mezesini, tatlı dilinden.*

*Bahtım sarılmış, simsiyah tüle,
Nemli gözlerle, yalvardım güle;
Uzak kalırsan, bana acele,
Selâmlar gönder, seher yelinden..."⁵*

"Bu Ne Sevgi Ah" Bayrı'nın çok sevdiği, dört yıl nişanlı kaldığı Şaziye Hanım'dan ayrılması üzerine, ayrılığın ıstırapıyla yazılmıştır. Bayrı, şiiri bir içki meclisinde okumuş, arkadaşı Nuri

⁴ Selahattin Çilsüleymanoğlu, *Bartın Halk Kültürü*, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.1412-1413.

⁵ Hasan Bayrı, *Bu Ne Sevgi Ah*, Apraz Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1980, s. 7

Focan tarafından orada bestelenmiştir. Bestelendikten sonra büyük ilgi duyulan bu şiir, Amasra yakınlarında bulunan Pelikan Deniz Üssü'nün komutanına kadar gitmiştir. Komutan bir gün Bayrı'nın yanına gelip *“Hasan Bey bizim birlikte bir er var sesi çok güzel. Bu çocuğa konserde akşam bir şarkı söyletsek”* demiştir. Bunun üzerine *“Bu Ne Sevgi Ah”* bahse konu er Abdullah Yüce'ye ezberletilmiş ve akşamki konserde şarkının çok beğenilmesi üzerine Yüce, şarkıyı defalarca söylemiştir.⁶

Abdullah Yüce, terhis olduktan sonra İstanbul Odeon Plak'ta bu şarkıyı plak yaptırmıştır. Şarkının güftesinin Hasan Bayrı'ya ait olmasına rağmen Yüce, plağın güfte kısmına kendi ismini yazdırmıştır.⁷ Bu plak o dönem çok tutmuş ve Yüce, plaktan ciddi anlamda para kazanmıştır. Hatta Yüce, bu şarkıdan kazandığı parayla İstanbul Yeniköy'de bir villa almış, villanın kapısına bir sol anahtarı ve *“Bu Ne Sevgi Ah”* adlı şarkının notalarını yazdırmıştır.⁸

Ününü bu şarkıyla kazanan Abdullah Yüce, dönemin çeşitli yayın organlarında bu şarkının kendine ait olduğunu devamlı olarak dile getirmiş, bunun üzerine şarkının güftesinin ona ait olmadığını bilenler Bayrı'ya Yüce'yi mahkemeye vermesi için telkinlerde bulunmuşlardır. Bayrı, başlarda bunu istemese de sonrasında Abdullah Yüce'yi mahkemeye vermiş, karar Bayrı lehine sonuçlanacakken mahkemede *“Benim şarkımı söylemiş ve tüm Türkiye'ye sevdirmiş, vazgeçmesem o yalancı diye anılacak”*⁹ diyerek vazgeçmiştir.

Bu konudaki tevazusunu Hasan Bayrı, torunlarıyla aralarında geçen bir diyalogda açıkça ortaya koymuştur:

*“Kardeşimle dedemin dükkânında oturuyoruz. Bu arada radyoda ‘Bu Ne Sevgi Ah!’ çalmaya başlıyor. Dedem büyük bir keyifle şarkıyı dinliyor. Şarkıdan sonra işte bildiğiniz ‘bestesi güftesi Abdullah Yüce'ye ait olan bu eser..’ falan diye klasik konuşma başlıyor. Kardeşim kızgınlık içinde ‘Dede, bu hırsız senin şarkını çaldı dede, yine yalan söylüyorlar’ diyor. Dedem ‘Ne var ki bunda’ diyor. Kardeşim ‘Ama kimse bilmiyor gerçeği, kimse bilmiyor onun senin şarkın olduğunu’ diye devam ediyor kaşlarını çatıp, dedem gülümseyerek ‘Ben biliyorum ya yavrucuğum’ diyor.”*¹⁰

İlerleyen zamanlarda Abdullah Yüce, güftenin Hasan Bayrı'ya ait olduğunu sık sık dile getirmeye başlamıştır. Bir gün Bartın Emek Sineması'nda beraber sahneye çıkmışlar ve Yüce, bu şarkının sözlerinin Bayrı'ya ait olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Hasan Bayrı ve oğlu Aydın Bayrı'yı, Yeniköy'deki villasına davet etmiş, kapıdaki notaları göstererek bu notalar sayesinde değer bulunduğunu söylemiştir.

Hasan Bayrı'nın *“Bu Ne Sevgi Ah”*la ilgili duygularını kendi el yazısıyla yazdığı metinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu Ne Sevgi Ah hiçbir suretle edebî bilgiye müstenit olmayıp, sadece derunumda, bir an bile sönmek bilmeyen gerçek bir sevginin kıvılcımlarıdır.”

⁶ 03/09/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın oğlu Aydın Bayrı ile İstanbul Teknotel'de yapılan görüşme.

⁷ 06/09/2019 tarihinde Müçteba Şivet ile Bartın'da yapılan görüşme.

⁸ 03/09/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın oğlu Aydın Bayrı ile İstanbul Teknotel'de yapılan görüşme.

⁹ Pınar Pir, *“Hasan Bayrı'nın ve Abdullah Yüce'nin Bu Ne Sevgi Ah'dan Dolayı Mahkemelik Olması”*, http://yoganolari.blogspot.com/2014/07/bu-ne-sevgi-ah_20.html (e.t. 15/10/2019).

¹⁰ Pir, a.g.y.

Zaman zaman, aşkın ilahî yönden esen sert rüzgârı, bu kıvılcımları kâh alevlendiriyor, kâh bir yanardağ gibi kükretip lavlarını virane kalbime akıtarak beni yakıp kavuruyor (kül) ediyor.

İşte bu dehşetli yangını ifade etmekten kelimelerim maalesef acizdir.

Bu sebepten, kusurlarımın hoş görürlükle karşılanmasını, okumak lütfunu gösteren kıymetli şiir sevenlerden bilhassa rica ederim...”¹¹

Çok naif bir kişiliğe sahip olan Bayrı'nın naifliği giyimine de yansımış, hayatı boyunca sadece beyaz gömlek giymiştir. Şiir dışında resim ve musiki ile ilgilenmiş ve yağlı boya resimler yapmıştır. Bu resimleri dileyen herkese hediye etmiştir. Musiki ile yakından ilgilenmiş, keman çalmıştır. Okumayı çok seven Bayrı akşamları ikişer saat kitap okumuştur. Şiiri hayatının mihenk taşı haline getiren Bayrı eserlerinde pek çok kişiye ithafen şiir yazmıştır. Onun şiirlerinden pek çok şarkı bestelenmiştir. Bunlardan en önemlileri “Yollar Niçin Bitmiyor”, “Hiç mi Gülmeyecek”, “Bu Ne Sevgi Ah”, “Yine Bugün Dertli Gönlüm”dür.

3. Sonuç

Hasan Bayrı, çocukluk yıllarında babaanesinin ona kucağında Yunus Emre'den söylediği ilahilerle ilk şiir zevkini tatmıştır. Daha sonra Kırtepe Mektebi ve İnceoğulları'nın yanında eğitimini tamamlamıştır. Kendi tuhafiyeye dükkânını açan Bayrı'nın dükkânı kısa zaman ilgi odağı olmuş âdeta şiire ilgi duyanların uğrak mekânı olmuştur. İş dolayısıyla İstanbul'da ziyaretlerde bulunmuş, burada dönemin önemli sanatçıları ve ileri gelenleriyle münasebetler kurmuştur. Bu hayat çizgisi içerisinde “Bu Ne Sevgi Ah” şiiri ile ün kazanmış ve üç şiir kitabı yayımlamıştır.

Her sene Bartın Belediyesi tarafından adına şiir yarışması düzenlenmekte olup bu yarışmalara ilgi her geçen gün daha da artmaktadır. En son Bartın Belediyesi 23. Kitap Fuarı etkinlikleri kapsamında düzenlenen 22. Hasan Bayrı Şiir Yarışması yapılmış, ödüller 25 Ekim 2019 tarihinde düzenlenen Hasan Bayrı Anma Gecesi'nde verilmiştir.

KAYNAKLAR

BAYRI, Hasan, *Bu Ne Sevgi Ah*, Apraz Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1980.

ÇİLSÜLEYMANOĞLU, Süleyman, *Bartın Halk Kültürü*, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

PİR, Pınar, “Hasan Bayrı'nın ve Abdullah Yüce'nin Bu Ne Sevgi Ah'dan Dolayı Mahkemelik Olması” http://yoganolari.blogspot.com/2014/07/bu-ne-sevgi-ah_20.html (e.t. 15/10/2019).

23/04/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın kızı Gönül Suna Pir ve damadı Hasan Pir ile Bartın Yalı mevkiindeki evlerinde yapılan görüşme.

03/09/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın oğlu Aydın Bayrı ile İstanbul Teknotel'de yapılan görüşme.

06/09/2019 tarihinde Müçteba Şivet ile Bartın'da yapılan görüşme.

¹¹ 03/09/2019 tarihinde Hasan Bayrı'nın oğlu Aydın Bayrı ile yaptığımız görüşmede görme imkanı bulduğumuz Hasan Bayrı'nın yayımlanmamış el yazısı metni.

YAYIN İLKELERİ

1. 2016 yılında yayın hayatına başlayan *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen yazılar Editör Kadrosu tarafından derginin amacına, konusuna, içeriğine ve yazım-noktalama kurallarına uygunluğu açısından incelenir. Derginin yazım ilkelerine uygun bulunan makaleler yazar adları gizlenerek; bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere alanında uzmanlaşmış iki (2) hakeme gönderilir. Hakemlerden gelen raporlara göre yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

2. Derginin dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda iki makaleyi geçmemek kaydıyla diğer Türk lehçeleri ile yabancı dillerde makalelere de yer verilebilir.

3. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayımlanacak yazılarda daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olma şartı aranır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile dergimizde yayımlanmak üzere kabul edilebilir.

4. Yazıların her türlü ilmî sorumluluğu yazarlarına aittir.

5. **Editörlük Düzeltmeleri:** Yayım aşamasında esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler Editörlük birimi tarafından yapılabilir. Bu düzeltmelerde Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuz ve Sözlükleri esas alınır.

6. Yazılar, MS Word programına göre kâğıdın bir yüzüne Cambria yazı karakteriyle, 11 punto, 1,2 satır aralığı ile yazılmalıdır. Paragraf aralığı "sonra 3 nk" olarak düzenlenmelidir.

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Cambria
Yazı Tipi Stili	Normal
Boyutu (normal metin)	11
Boyutu (dipnot metni)	9
Tablo-grafik	10
Paragraf Aralığı	sonra 3 nk
Satır Aralığı	1,2

7. Başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra Türkçe özet yer alır ve büyük harflerle ÖZ şeklinde yazılır. Konunun Türkçe özeti 100-250 kelime arasında olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge, nota vb. bulunmamalıdır. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer verilir. Her iki özeti altında Anahtar Kelimeler-Keywords (3-8 kelime) yazılır. Makalenin İngilizce başlığı İngilizce özetten (ABSTRACT) önce büyük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet, anahtar kelimeler, abstract ve keywords 9 punto ve tek satır aralığı ile yazılmalı; dipnotlar 9 punto olmalıdır.

8. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, unvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) mail olarak gönderilmelidir.

9. Yazılardaki paragrafların ilk satırı 0.5 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda, alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (0.5 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları alt alta yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları ve elektronik posta adresi dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik unvan dışında başka unvan kullanılmaz.

10. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Öz (Türkçe ve İngilizce) makale metni şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

11. **Metin İçi Kaynak Gösterme:** Metin içinde (Korkmaz 2005: 9), yazarın aynı yıl yayımlanan birden fazla eseri kaynak gösterilmişse (Korkmaz, 2005a, Korkmaz 2005b...) birden fazla kaynağa atıfta bulunuluyorsa (Korkmaz 2005, Çelik 2001, Demir 1999), çok yazarlı yayınlarda ilk yazar adı (Korkmaz vd. 2005), görülemeyen bir yayın kaynak gösteriliyorsa (Eagleton 1996, Korkmaz 1999'dan) sözlü kaynak kullanılıyorsa kaynak kişi bilgileri Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri bilgilerini içermelidir.

12. **Dipnotlarda İzlenecek Yöntem:** Bilimsel bir yazıda kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. Dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Yararlanılan kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir:

a. **Kitaplar:** Yazar Adı Soyadı, Kitap Adı (italik), Yayınevi, Baskı Sayısı, Yayın Yeri, Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Dilek Yalçın Çelik, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005, s. 215.

Eğer ikinci kez geçiyorsa; D. Yalçın-Çelik, age., s. 217.

b. **Makaleler:** Yazar Adı Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Muhittin Eliaçık, "Belâgat Kitaplarında Tecâhül-i Ârif'in Tarif ve Tasnifi", *Turkish Studies*, Volume 11/10, Ankara-Türkiye, 2016, s. 217-230.

Eğer ikinci kez geçiyorsa; M. Eliaçık, agm., s. 220.

c. Dipnotlardaki bilgilerden sonra verilecek kaynakların parantez içinde verilip verilmeyeceği yazarın takdirine bırakılmıştır.

13. **Kaynakçada İzlenecek Yöntem:** Makale metninin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre, bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar var ise (2005a, 2005b) şeklinde gösterilmelidir.

Kitap: Gazete, dergi, ansiklopedi, antoloji, roman, oyun ve film gibi yapıtlar ile öykü ve şiir kitapları "uzun yapıt" sayılır ve künyede eğik yazı ile gösterilir. Basılmış tezler de bu kategoriye girer.

Bir yazar: Tek yazara ait yapıtların künyesi şu şekilde gösterilir. Kullanılan kaynaktaki yapıtın yayımlandığı şehir belirtilmiyorsa, künyede bu bilginin bulunması gereken

yerde **Yyy** (yayım yeri yok), yayımlandığı yer belirtilmemişse **yy** (yayımcı yok), yayımlandığı tarihe ilişkin bilgi yer almıyorsa **ty** (tarih yok) kısaltmaları kullanılır.

Emiroğlu, Öztürk. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Hisar Topluluğu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Perec, Georges. *Uyuyan Adam*. Çev. Sosi Dolanoğlu. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

İki (ya da üç) yazar: İki (ya da üç) yazara ait yapıtların künyesi şu şekilde gösterilir:

Best, Steven ve Douglas Kellner. *Postmodern Teori*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Üçten fazla yazar: Üçten fazla yazara ait bir kitabın künyesinde ya bütün yazar adları kitaptaki sırasıyla verilir ya da ilk yazar adından sonra **ve diğer.** ifadesi kullanılır.

Korkmaz, Ramazan ve diğer. *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Makale vd.: Tek tek şiir, öykü, makale, kitap bölümü, mektup, konferans, konuşma, söyleşi ve kişisel görüşme “kısa yapıt” sayılır ve başlıkları çift tırnak içinde yazılır. Ansiklopedi maddelerine yapılan göndermelerde madde adı ansiklopedide yer aldığı gibi yazılır (ör. “Cansever, Edip”). Söyleşilerin ve yayımlanmamış tezlerin künye bilgileri aşağıdaki örneklerdeki gibi verilir.

Argunşah, Hülya. “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Türk Edebiyatı Üzerine Tenkidî Fikirleri”. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1985.

Aynı Yazara Ait Birden Fazla Yapıt: “Seçilmiş Bibliyografya”da aynı yazarın birden fazla yapıtına yer verildiğinde yapıt adları tarih sırasına göre değil alfabetik sıraya göre listelenir. Böyle durumlarda yazar adı ve soyadı tekrar edilmez; bunun yerine (— . şeklinde) yan yana iki uzun çizgi ve bir nokta koyulur; ardından yapıt adı ve diğer bilgiler verilir. Aşağıdaki örnek izlenmelidir.

Emiroğlu, Öztürk. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Hisar Topluluğu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

—. *Türkiye’de Edebiyat Toplulukları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

Elektronik Ortamdaki Metinler: Elektronik ortamdaki metinlerin kaynak olarak gösterilmesinde, güvenilirlik açısından, yazarı, başlığı ve yayım tarihi belirtilmiş olanlar tercih edilmelidir. Künye bilgileri şu sırayı izler: yazar adı; metnin başlığı; varsa kaynağın tarihi; erişim tarihi; sitenin adresi. Aşağıdaki örnek izlenmelidir.

Rasim, Özdenören. “Yenilik de Hesaplaşma Gerektirir” (26 Haziran 2016) 27 Haziran 2016. < <http://www.yenisafak.com.tr> >

Ses ve Görüntü Kayıtları: Ses ve görüntü kayıtlarına yapılan göndermelerin künye bilgileri yazılırken, katkısı öne çıkarılacak kişinin (yönetmen, senarist, oyuncu, yazar, besteci, şarkıcı, vb.) soyadı ve adından sonra yapıtın başlığı, katkısı bulunan diğer kişi ya da kurumlar, formatı (plak, videokaset, VCD, DVD, vb.) ve yayım ya da dağıtım bilgileri verilir.

Crowe, Russell, yön. *Son Umut*. Sen. Andrew Knight ve Andrew Anastasio. Oyun. Russell Crowe, Olga Kurylenko ve diğer. DVD. As Sanat, 2015.

Yabancı Dillerdeki Yayınlar: Türkçe dışındaki kaynakların künyelerinde, editörü, çevirmeni, cilt ve baskı sayısını gösteren ifadeler Türkçeleştirilir. Şehir adlarının Türkçe kullanımlarına yer vermeye özen gösterilir (ör. Paris).

14. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilmelidir.

15. Derginin aynı sayısında, ilk isim olarak bir yazarın birden fazla eseri yayımlanamaz.

16. Makalesi yayınlanan yazarlara iki adet dergi gönderilir.

17. **Telif Hakkı:** Yayımlanan yazıların telif hakkı *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'ne devredilmiş sayılır. Yazıların düşünsel ve bilimsel, çevirilerin ise hukukî sorumluluğu yazarlarına/çevirmenlerine aittir. İki ve daha fazla yazarlı yazılarda yazının telif sorumluluğu birinci yazara aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

18. Dergimizde basılmayan yazılar yazarlarına iade edilmez.

19. **Yazıların Gönderilmesi:** Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanan yazılar, edebiyatdergi@bartin.edu.tr adresine gönderilir. Eğer hakemler tarafından düzeltme istenmiş ise, yazar düzeltmelerin yapıldığı yeni biçimi aynı adrese en geç on beş (15) gün içinde gönderir.